SLOVENSKO VE SVĚTLE STATISTIKY

Napsal

JUDr. JOSEF MRÁZ,

odborový rada

Státního úřadu statistického.

S 1 mapkou a 30 tabulkami.

V PRAZE

Nakladatelství HEJDA & TUČEK knihkupectví

1920

SLOVENSKO
VE
SVĚTLE STATISTIKY

Napsal

JUDr. JOSEF MRÁZ,
odborový rada
Státního úřadu statistického.

S 1 mapkou a 30 tabulkami.

V PRAZE
Nakladatelství HEJDA & TUČEK knihkupectví
1920

Tiskem Edvarda Leschingra v Praze.

PŘEDMLUVA.

Podnět k této studii vznikl v ruchu a nadšení, s jakým zahájila své práce hned v době po převratu, předvídajíc dobře potřebu nové orientace v nových poměrech, bývalá Zemská statistická kancelář království Českého, přeměněná nedlouho potom ve Státní úřad statistický. Slovensko stalo se částí našeho státu. I širší veřejnost i kruhy oficielní velmi pociťovaly nedostatek zpráv a dat o něm. Hlad veřejnosti ukojován řadou přednášek. I obsah této práce ve stručné formě byl podán v přednášce, kterou jsem měl v lednu r. 1919 v České Společnosti Národohospodářské. Hlad oficielní musel býti ukojován četnými zprávami a informacemi odborného úřadu, v jehož knihovně v idylickém klidu dosud odpočívající publikace maďarské statistiky dostaly se najednou do dravého přímo proudu denního užívání.

Okolnost, že jsme vlastně neměli vůbec statistického popisu Slovenska na základě nejnovějších dat (výborné práce: Niederlova »Mapa uherských Slováků«, Stodolova »Štatistika Slovenska« i u Šolce vydaná »Slovenská Čítanka« opíraly se vesměs o data ze sčítání z r. 1900), přiměla mne ke zpracování bohatého, ale naší veřejnosti téměř vůbec neznámého materiálu uloženého ve statistických publikacích Uherského ústředního úřadu statistického. Šlo o to, nejen materiálu toho využít, ale také ho kriticky zhodnotit a na pravou míru uvést tam, kde toho třeba, totiž u problému národnostního. Otázce národnostní věnována také v této práci část největší, myslím, že otázka ta methodou statistickou v takové šíři jinde sotva byla probrána. Součástí příslušné kapitoly vlastně je i článek, který jsem uveřejnil ve 3. až 5. čísle »Československého Věstníku Statistického (roč. I., březen 1920: »Dva důkazy o falešnosti maďarských dat o řeči mateřské na základě dat o znalosti řečí«). Původní úmysl nesl se nejen k tomu, vykořistit dle možnosti všechna data demografická, ale podati i zajímavý obraz ze statistiky hospodářské. Nejen obtíže vnější (nesnáze tiskové), ale i vnitřní (neurčitost hranic, nepřístupnost statistického materiálu v potřebném detailu, skutečná namnoze pracnost při sestavování mnohých přehledů a tabulek, která by vynikla teprve při sledování jich vzniku až k sa-

mým pramenům, vždy udaným) způsobily, že původní úmysl proveden byl zatím jen z polovice, jen po stránce popisu demografického.

Práce sama vycházela ve II. a III. ročníku revue »Nové Čechy« a nákladem této revue vychází nyní jako zvláštní otisk v knižní formě. Sdílela se svou hostitelkou trampoty svízelných poměrů tiskových, jež se projevují i ve vnějším vzhledu knihy (nestejnost papíru, prvé dva archy tištěny v jiné tiskárně a jinými typy a později než archy následující, čímž zaviněno i dvojí číslování tabulek). Mám co děkovati jen obětavosti redakce, že práce tato mohla se za dnešní ohromné drahoty tisku i papíru objeviti v knižní formě.

Revisi všech číselných výpočtů a všech pracných tabulek provedl s nevšední ochotou pan František Bernreiter, revident Státního úřadu statistického, za jehož vskutku přátelské a obětavé služby jsem povinen vzdáti mu tuto díky nejsrdečnější.

Končím skromným přáním, aby v řadě prací, které o Slovensku od převratu vyšly, nalezla i tato statistická studie vlídnou pozornost naší veřejnosti tak živě a nadšeně se o vše slovenské zajímající.

V Praze, dne 15. března 1920.

Dr. **Josef Mráz.**

Oprava: Na str. 58 mezi 10. a 11. řádek zdola dlužno vložiti vypadlý řádek: »-risace. Městské obyvatelstvo je maďarisováno, židé, inteligence . . .«.

I. Úvod.

Šťastný pro nás výsledek světové války přinesl nám, o čem jsme dříve jen snili jako o zbožném přání, nejen samostatnost národní, ale i spojení s bratry Slováky. Po tisíciletém odloučení politickém vítáme bratra do rodiny, a zatím co ho objímáme v náruči a s radostným okem si ho prohlížíme, vidíme, že ho ani dobře neznáme.

Ano neznali jsme a neznáme vlastně Slovenska, a proto tím potřebnější se zdá, abychom dohonili, na co jsme zapomněli a co jsme zmeškali v tom neradostném živoření, které už je za námi. Následující kapitoly mají přispět k tomuto poznání, mají přinést kořist výsledků sčítání lidu roku 1910 v Uhrách, pokud se týkají Slovenska, a to se zřením k nové situaci politické, tedy dle možnosti vždy u srovnání s ostatními částmi nového státu.

Ale tento úkol není tak snadný. Hledejme reální, čísly vyjádřenou odpověď na to, co je Slovensko! A věru budeme ve velkých rozpacích. Slovensko není a nebylo nikdy ani geografickým ani politickým celkem. Geografické hranice dáváme mu teprve nyní; ale tak, jak mu je dáváme, neshodují se zplna s hranicemi ethnografickými. Slovenskem nazývali jsme severozápadní část Uher obydlenou kompaktně Slováky. Máme-li tedy na mysli Slovensko jako národopisný celek, jeví se nám na mapě jako podlouhlý oválový útvar se značnými zářezy (viz mapku) směřující od jihozápadu k severovýchodu (od ústí Moravy k Užhorodu) v délce 400 km**) a v největší šířce (od západních Bezkyd na hranice slezské po Zombor při Sečanech ve stolici Novohradské) 160 km.*) Toto území Slováky kompaktně obývané rozprostírá se po 16 stolicích nebo župách. Jsou to v pořádku od západu k východu tyto: 1. Bratislavská se stoličným a municipálním městem Bratislavou), 2. Nitranská (se stoličným městem Nitrou), 3. Trenčínská (se stoličným městem Trenčínem), 4. Těkovská (se stoličným městem Zlatými Moravci), 5. Hontská (se stoličným a municipálním městem Šťávnicí, 6. Turčanská (se stoličným městem Turčanským Sv. Martinem), 7. Oravská (se stoličným městem Dol. Kubínem), 8. Liptovská (se stolič. městem Liptovským Sv. Mikulášem), 9. Zvolenská (se stoličným městem Báň. Bystřicí), 10. Novohradská (se stolič. městem Balážskými Ďarmoty), 11. Gemerská (se stolič. městem Rimavskou Sobotou), 12. Spišská (se

*) Dle Kálala (Slovensko a Slováci, str. 51.), jenž tak opravuje údaje Ottova Naučného Slovniku (délka 537 km, šířka 200 km). Údaje Kálalovy jsou správné.

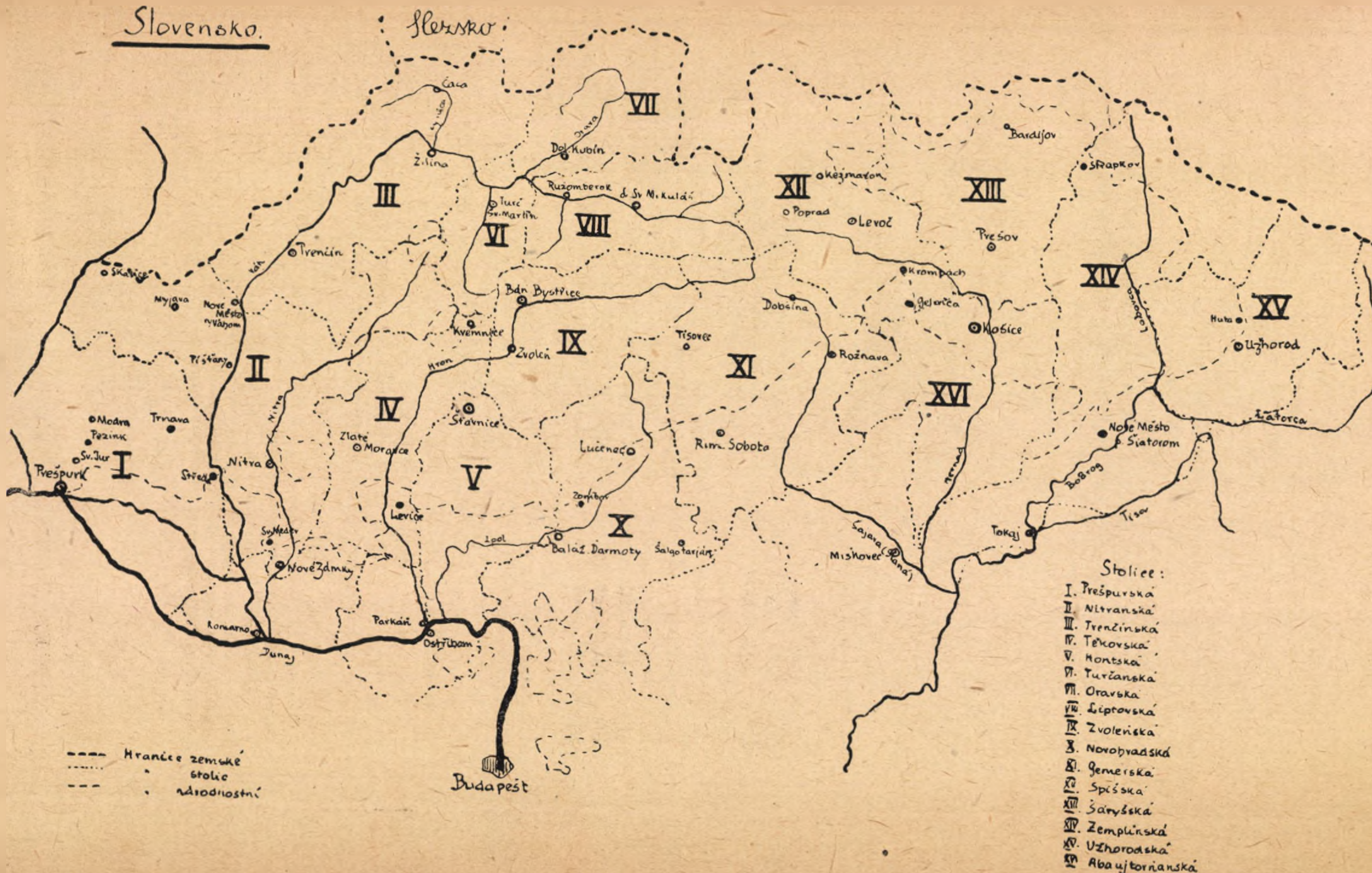
stolič. městem Levočou). 13. Š a r y š s k á (se stolič. městem Prešovem). 14. Z e m p l í n s k á (se stoličným městem Nov. Městem pod Šiatorom). 15. U ž h o r o d s k á (se stolič. městem Užhorodem) a 16. A b a u j t o r- ň a n s k á (se stoličným a municipálním městem Košicemi).

Z těchto 16 stolic mělo však podle sčítání lidu roku 1910 pouze 9 většinu slovenského obyvatelstva (Nitra, Trenčín, Těkov, Turec, Orava, Liptov, Zvolen, Spiš, Šaryš), krom toho ještě Bratislavská stolice měla skoro polovinu Slováků. V hrubých rysech načrtnuty vypadají ethnografické hranice Slováků*) v území bývalého království Uherského asi takto: Na západě řeka Morava a Bílé Karpaty tvoří zároveň geografické hranice až ke Slezsku, na severu a severovýchodě tvoří hranici Halič a na ní stýkají se Slováci již s Poláky ve stolici Trenčínské, Oravské a Spišské, potom s Malorusy ve stolici Spišské, Šaryšské, Zemplínské a Užhorodské; ve stolici Šáryšské opouští ethnografická hranice Slováků na sever od Zborova hranici geografickou a jde pak s několika oklikami směrem jihovýchodním, přestupuje u Stropkova do stolice Zemplínské a zabíhá do stolice Užhorodské nejvýchodněji až k obci Hutě. Tu se obrací na jihozápad kol Užhorodu a stýká se tu pak na celé další hranici skoro výlučně se živlem maďarským, s nímž jsou Slováci po celé té cestě aspoň podle maďarské statistiky značně promíseni. Tyto úředně připuštěné ethnografické hranice jdou od Užhorodu podél Ungu až skoro ke stoku s Laborcou, sečou v klikaté čáře opět župu Zemplínskou, u Fizéru přestupují do stolice abaujtorňanské a přecházejí ve směru severozápadním u Gelnice opět do stolice Spišské, obcházejí tu kol Krompachu ostrov německý a klesají na jih k Rožnavě do stolice Gemerské, kterou sečou směrem jihozápadním k Rimavské Sobotě, obracejí se tu na západ do Novohradské stolice k Lučenci, odtud zase na jihozápad nad Balážské Ďarmoty, kde se u Zomboru a Sklabiny obracejí směrem čistě západním přes Hontskou stolici do stolice Těkovské k Levici, v Těkovské stolici tvoří výběžek na jih až skoro k Novým Zámkům, u. Sl. Mederu obracejí se zase na sever k Urmínu, a odtud zase směrem západním ke Středě a Galantě do Bratislavské stolice v několika záhybech celkem podle dráhy, východně od Sv. Juru se obracejí na jih k Ivánce a odtud přímo na západ k Bratislavě, Dunaji a Moravě.

Přes tyto hranice pronikají Slováci četnými ostrovy na východ a hlavně na jih. Naopak zase uvnitř svých ethnografických hranic objímají několik cizojazyčných ostrovů. Jsou to ve stolici Šaryšské a částečně ve Spiši ostrovy r u s í n s k é, pak několik ostrovů n ě m e c k ý c h (ve Spiši okolí Kežmarku a Gelnice) pak u Kremnice při styku Turčanské, Nitranské a Tekovské stolice, dále část severního cípu Nitranské stolice, menší ostrov v Gemerské stolici u Dobšiny a okolí Bratislavě, konečně u města Nitry větší ostrov m a ď a r s k ý. Krom toho však skoro všecka větší města měla nátěr maďarský.

---

*) Dle národopisné mapy uherských Slováků dle soupisu lidu roku 1900. Dr. Lubora Niederleho (Národopisný sborník, sv. IX., Praha 1903) a Dr. V. z Cinfulů (Ottův Slovník Naučný, XXIII., r. 1905, str. 456). Viz též mapu.

Slovensko.
Slezsko
Čaca
Žilina
Dol. Kubín
Orava
Ružomberok
Sv. Mikuláš
Turč. Sv. Martin
Trenčín
Váh
Skalica
Myjava
Nové Město n/Váhom
Pišťany
Trnava
Modra
Pezinok
Sv. Jur
Prešpurk
Středa
Nitra
Komarno
Duna
Nové Zámky
Sv. Mederc
Zlaté Moravce
Levice
Parkáň
Ostřihom
Budapešť
Hron
Kremnice
Bán. Bystřice
Zvoleň
Štavnice
Lučenec
Ipol
Balaž Darmoty
Šalgotarján
Tisovec
Rim. Sobota
Dobšina
Rožnava
Kežmarok
Poprad
Levoč
Krompach
Jelenica
Košice
Prešov
Bardijov
Stropkov
Laborca
Huta
Užhorod
Latorca
Nové Město Šiatorom
Bodrog
Tisa
Tokaj
Šajava
Miškovec
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
Stolice:
I. Prešpurská
II. Nitranská
III. Trenčinská
IV. Tekovská
V. Hontská
VI. Turčanská
VII. Oravská
VIII. Liptovská
IX. Zvoleňská
X. Novohradská
XI. Gemerská
XII. Spišská
XIII. Šárišská
XIV. Zemplinská
XV. Užhorodská
XVI. Abaujtornianská
Hranice zemské
" stolic
" národnostní

Geografické hranice Slovenska, které mají býti definitivně určeny teprve na mírové konferenci, jsou — pokud aspoň pronikly o tom zprávy na veřejnost a dle několika již vydaných map československé republiky — přibližně asi tyto: od ústí Moravy po Dunaji až k jeho ohbí na jih, odtud půjdou směrem východním přetínajíce klikaté jižní hranice stolice Novohradské, sečou severní část stolice Hevešské, jdouce tu, po hřbetě Matry k severovýchodu, přetínají po hřbetu Byku stolici Boršodskou, zabírajíce tu i město Miškovce, jdou dále od jižního cípu stolice Abaujtorňanské po její hranici na severovýchod až tam, kde se tato obrací k severu, tu přecházejí do stolice Zemplínské, jdou východně k Bodrogu pod Novým Městem pod Šiatorom a dále po Bodrogu ke stolici Užhorodské, v ní podle řeky Latorce a dále po východní hranici stolice Užhorodské až k průsmyku užockému.

V těchto hranicích bude p o d o b a s t á t u č e s k o s l o v e n s k é h o oku trochu nezvyklá, průměrná šířka bude činiti asi 210 km,*) délka asi 800 km. Délku tohoto území si lépe představíme, uvědomíme-li si, že vzdušná čára od Aše až k užockému průsmyku rovná se vzdušné čáře od Šluknova až k Šibeníku v Dalmacii.

Kdyby ke státu československému byly připojeny také východouherské stolice rusínské, šly by hranice pravděpodobně po řece Tise až k jejím pramenům u průsmyku jablonického, zabírajíce celou stolici Berežskou, značnou část Ugočské a Marmarošské. Pak by vzdušná čára od Aše k průsmyku jablonickému (920 km) rovnala se přibližně vzdušné čáře z Prahy do Říma. Naprosto to však neznamená nějaké territoriální monstrum, horší proporce má na př. Italie a ještě více Norsko,**) o novém Německorakousku ani nemluvě!

Uvážíme-li nyní svůj úkol, podati o Slovensku obraz na základě statistických dat, shledáme, že se tu setkáváme se značnými obtížemi potud, že hranice Slovenska nejen nejsou posud definitivní, ale i, pokud jsme je přibližně nastínili, neshodují se s hranicemi stolic, pro něž jako pro správní territoriální celky jsou nám statistická data v plné míře k disposici. Vzorné publikace ústředního statistického úřadu uherského poskytovaly by sice v mnohých směrech možnost, sestaviti statistická data i podle obcí a vystihnouti takovým způsobem přiléhavěji území, které nám pravděpodobně připadne, ale to by vyžadovalo práce, která je nad síly jednotlivce, a tolik času, že by nebylo možno vyhověti nynějšímu živému interesu o věci slovenské.

Bylo proto nutno pro statistické popsání Slovenska vybrati řadu oněch stolic, ve kterých živel slovenský kompaktně bydlí a které leží celkem na území, na něž si činíme nárok. Těchto stolic je šestnáct a

---

*) Čechy od severu k jihu měří 280 km; od sz. cípu Opavska ke stoku Dyje s Moravou je 200 km; od Babí Gúry k ohbí Dunaje rovněž 200 km; od místa, kde Poprad opouští Slovensko k Miškovcům skoro 160 km.

**) Proporce tyto udává doc. Dr. Dvorský (Území československého národa. Český Čtenář, roč. X., sv. 6—7., str. 67) pro české národní území poměrem 1 : $3^1/_2$, pro Italii 1 : 5, pro Norsko 1 : $6^1/_2$. Poměr průměrné šířky k délce českého státu dle našeho počítání (210 : 800 resp. 210 : 920) vypadá jako 1 : 3·8 resp. 1 : 4·4.

byly již z počátku vyjmenovány. Nebudeme tedy v následujícím — aspoň ne soustavně — přihlížeti k oněm rusínským stolicím, které samy žádají o připojení ke státu československému. Z oněch 16 stolic leží v geografických hranicích Slovenska 14 stolic úplně, stolice Novohradská skoro úplně (až na nepatrné části na jihu), kdežto ze stolice Zemplínské jižní třetina její do Slovenska resp. do státu československého náležeti nebude; naproti tomu budou patrně k němu náležeti části stolice Komárenské, Ostřihomské, Hevešské a Boršodské. Tyto části jsou maďarské (až na některé ostrovy slovenské), tak jako ona část stolice Zemplínské, která odpadne, ovšem že se jim plně nerovná. Přes to však, vezmeme-li pro statistický popis Slovenska za základ celých oněch zprvu jmenovaných 16 stolic, nebudeme daleko od skutečných poměrů po mírové konferenci. Kdekoli se bude tedy v následujícím všeobecně nebo stručně mluviti o „Slovensku", dlužno tím vždy rozuměti oněch 16 stolic.

Ovšem statistika, kterou béřeme za základ pro svůj popis, je statistika maďarská,*) po formální stránce a bohatosti detailů skutečně vzorná, po věcné stránce, pokud nemá býti výřazem „maďarské státní myšlénky", jistě tak spolehlivá, jako jiné, ovšem právě tam, kde by nám na tom nejvíce záleželo, při zjištění národnosti resp. mateřského jazyka, jistě stranická. To napraví teprve nové sčítání lidu, které si provedeme již sami. Prozatím bez maďarské statistiky nelze se obejíti.

To bylo nutno předeslati, než budeme operovati se statistickým materiálem.

II. Plošná výměra, počet obyvatelstva, hustota a přírůstek.

a) Jmenovaných 16 stolic i s třemi municipálními městy zaujímá plochu *56.266 km²*, tedy území větší než jsou Čechy (51.947 km²), a to o 4.319 km².

Velikost jednotlivých stolic, jež vznikly historickým vývojem a nejsou výtvorem nějakého účelného správního rozdělení, jest velmi rozmanitá. Některé jsou velmi rozsáhlé. Největší z nich je stolice Zemplínská (6282 km²(a pak Nitranská (5519 km²), oboje jsou větší než celé naše Slezsko (5147 km²). Za nimi pak jdou stolice Trenčínská (4456 km²), Bratislavská (4295 km²), Gemerská (4279 km²), Novohradská (4128 km²). Nejmenší stolice je Turčanská (1123 km²).

Celý československý stát (Čechy, Morava, Slezsko, Slovensko) zaujímal by *135.582 km²*; kdyby k tomuto státu byly připojeny ještě stolice: Berežská (3786 km²), polovice Ugočské (celá 1213 km²) a asi $^2/_3$ Marmarošské (celá 9716 km²), činilo by území československého státu přibližně *146.000 km²*.**)

*) Publikace Ústředního statistického úřadu uherského: Magyar Statisztikai Közlemények (Ungarische Statistische Mitteilungen) a Magyar Statisztikai Évkönyv (Ungarisches Statistisches Jahrbuch).

**) Pro srovnání možno uvésti, že bývalé Předlitavsko mělo rozlohu 300.004 km² a celé Uhry (i s Chorvatsko-Slavonskem) 325.411 km².

Více však nás může zajímati srovnání s ostatními evropskými státy, jmenovitě, na kterém asi místě bude se nalézati naše republika co do velikosti. Z dosavade existu-

b) Na oněch 56.266 km^2 území Slovenska bylo roku 1910 napočteno *3,328.263 obyvatelů*,*) takže na 1 km^2 připadalo průměrně 59·2 obyvatelů. Hustota obyvatelstva na Slovensku je tedy značně nižší než v Čechách (130), na Moravě (118) a zvláště proti Slezsku (147).**) Při posledních třech

jících států evropských mají menší rozlohu než československý stát (135.582 km^2 resp. 146.000 km^2) tyto: Monako (1·5 km^2), San Marino (61 km^2), Lichtenstein (159 km^2), Andorra (452 km^2), Lucemburk (2.586 km^2), Černá Hora (14.180 km^2), evropské Turecko po válce balkánské (28.180 km^2), Belgie (29.452 km^2), Nizozemí (34.186 km^2), Dánsko (38.969 km^2), Švýcary (41.298 km^2), Srbsko po válce balkánské (87.303 km^2), Portugaly (91.948 km^2), Bulharsko po válce balkánské (114.005 km^2), Řecko po válce balkánské (120.063 km^2), případně Rumunsko po válce balkánské (139.693 km^2). Data tato citována z příručky: Hübner-Juraschek: Geographisch.-statistische Tabellen aller Länder der Erde. Vydání na rok 1916.

V jakém poměru asi bude co do velikosti státi Československý stát vůči státům vzniklým na území Rakousko-Uherska nebo z něho vzrostlým, ukazuje tento přehled:

	Přibližná plocha v km^2	Přibližný počet obyvatelů	na 1 km^2 přibl. by připadalo obyv.:
Československý stát	146.000	14,000.000	96
Jugoslavie	279.000	14,350.000	51
Velké Rumunsko	267.750	14,400.000	54
Polsko	205.300	20,230.000	98
Maďarský stát	84.700	7,020.000	83
Německé Rakousko	76.700	6,450.000	84

(Při tom počítáno tu k československému státu: Čechy, Morava, Slezsko, 16 slovenských stolic, stolice Berežská, 1/2 Ugočské a 2/3 Marmarošské; k Jugoslavii: Srbsko po válce balkánské, Chorvatsko-Slavonie, Rjeka, Báčka, Torontálská stolice, korridor ze stolic Zala, Vas a Mošoň, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, 1/3 Štýrska, 1/3 Korutan, Krajina, 1/2 Istrie, Dalmacie a 1/2 Albanie; k Velkému Rumunsku počítáno Rumunsko po válce balkánské, Bukovina, 1/2 gubernie bessarabské, celá uherská krajina Kiralyhágóntúl = Sedmihrady, 1/2 aradské stolice s městem Aradem, stolice Krassó Szörényská, stolice Temešská s městy Temešvárem a Vršcem, 1/3 stol. Marmarošské, 1/2 stol. Biharské, 1/2 Szátmarské a stolice Szilagyská; k Polsku počítáno celé ruské Polsko, 1/2 Haliče, 1/2 provincie Záp. Prus, provincie Poznaňská, 1/4 provincie Slezska. Německé Rakousko je zbytek Předlitavska, maďarský stát zbytek Zalitavska. — Rozdělení, jak patrno, bylo provedeno zcela zhruba na základě dosavadních zpráv o přibližných demarkačních liniích, myslíme však, že výsledky vyhovují účelu, získati přibližnou představu o rozloze a počtu obyvatelstva v těchto příštích státních útvarech a o vzájemném jich poměru k sobě.)

*) Dle toho Čechy, Morava, Slezsko a naše Slovensko měly roku 1910 celkem *13,477.031* obyvatelů, kdybychom k tomu opět připočetli jmenované již východouherské rusínské stolice (Bereg, 1/2 Ugoči a 2/3 Marmaroše) měl by takto rozšířený Československý stát *13,997.989* obyvatelů (okrouhle 14,000.000). Přibližný počet obyvatelů v sousedních státech, které vzniknou nebo vzrostou z území Rakousko-Uherska, uveden již v poznámce předcházející. — Srovnání s ostatními předválečnými státy evropskými dle cit. již Hübnerových-Juraschekových tabulek ukazuje, že stát Československý nebude nikterak mezi posledními. Mělyť méně obyvatelů tyto státy: Andora (5231 obyv.), Lichtenstein (10.716), San Marino (11.257), Monako (22.926), Lucemburk (259.891), Černá Hora (435.000), evropské Turecko po balkánské válce (1,891.000), Norsko (2,357.790), Dánsko (2,757.076), Finsko (3,196.700), Švýcary (3,765.123), Srbsko po balk. válce (4,489.646), Bulharsko po balk. válce (4,766.913), Řecko po balk. válce (4,821.832), Švédsko (5,638.583), Portugaly (5,960.056), Nizozemí (6,212.701), Belgie (7,571.387), Rumunsko po balk. válce (7,601.661).

**) Průměrná hustota v celém státě československém (nečítaje v to maloruské východouherské stolice) pro rok 1910 činila by 99 obyv. na 1 km^2. Z ostatních předválečných států evropských měly menší hustotu obyvatelstva tyto: Norsko (7·9), Finsko (8·5), Andora (11·6), Švédsko (12·6), Rusko evropské (25·9), Rusko bez Polska a Finska

sčítáních lidu vyjádřena je hustota obyvatelstva na našem území slovenském těmito čísly: roku 1890: 52·2, roku 1900: 56·3, roku 1910: 59·2.

V jednotlivých stolicích je hustota obyvatelstva značně rozdílná. Nejhustěji je obydlena stolice Nitranská (82·8 obyv. na 1 km²) a Bratislavská (72·5), nehledíc tu ovšem k městu Bratislavě. Nejřidčeji je obydlena stolice Liptovská (38·7) a Oravská (39). Hustoty obyvatelstva ubývá k severu a východu, na západě a jihu jsou stolice s nejhustším obyvatelstvem; z jižních stolic však nápadnou výjimku činí stolice Hontská (46·1).

c) Srovnáme-li počet obyvatelstva na území našich 16 stolic v letech 1890, 1900 a 1910, můžeme zjistiti přírůstky po př. úbytky obyvatelstva. To jsou tak zv. přírůstky skutečné, které jsou výsledkem jednak přirozené měny obyvatelstva (porody a úmrtími), jednak stěhování obyvatelstva (přistěhování a vystěhování). Přírůstek vypočítaný pouze z dat o porodech a úmrtích sluje přírůstkem přirozeným.

Na jmenovaném území vzrostlo obyvatelstvo od roku 1890 do roku 1900 o 7·8%, od roku 1900 do roku 1910 však pouze o 5%. Srovnáme-li tyto skutečné přírůstky se skutečnými přírůstky v téže době v zemích Českých shledáme, že v Čechách a zvláště ve Slezsku v období 1890—1900 byl konstatován větší přírůstek, na Moravě menší. V desítiletí následujícím jeví se i v Čechách a Slezsku pokles přírůstkového procenta proti předcházejícímu desítiletí, ale daleko ne tou měrou jako na Slovensku; na Moravě pak přírůstek ten vzrostl (ze 7·1% na 7·6%). Na otázku, proč v desítiletí 1900—1910 poklesl na Slovensku skutečný přírůstek tak značně, napoví odpověď data o přírůstku přirozeném; neboť dle dat o porodech a úmrtích v období let 1900—1910 přibylo by obyvatelstva na Slovensku ne o 5%, nýbrž o *12·9%*. Působí tu tedy nesporně druhá složka mající vliv na skutečný přírůstek, totiž stěhování, podrobněji negativní směr jeho, totiž vystěhovalectví. O tom ještě později stane se stručná zmínka.

Povšimněme si nyní dat o skutečném přírůstku v jednotlivých stolicích. Největší skutečný přírůstek vykazuje stolice Novohradská (roku 1900—1910: 9·4%), Tekovská (8·1%) a Trenčínská (7·9%). Úbytek, a to neobyčejně velký, vykazuje stolice Oravská (—7·4%), zcela nepatrné přírůstky stolice Šaryšská (0·1%), Spišská (0·5%), Abaujtorňanská (1·1%), Gemerská (2·4%) a Hontská (2·5%).

Nápadné jsou změny v přírůstcích skutečných za období 1900 až 1910 proti období 1890—1900. Jak řečeno v celku proti minulému desítiletí přírůstek poklesl. To je patrno také ve stolicích. Výjimku činí

(25·3), Černá Hora (30), Řecko po válce balkánské (40·2), Španěly (40·3), Bulharsko po válce balkánské (42), Srbsko po válce balkánské (52·9), Rumunsko po válce balkánské (54), Lichtenstein (67), Portugaly (65), Turecko evropské po válce balkánské (67), Dánsko (70·7), Francie (73·8), Švýcary (91·1). Bývalé Předlitavsko mělo hustotu obyvatelstva 95·2, bývalé Zalitavsko 64·2, Bosna a Hercegovina 37·7. — Větší hustotu měly pouze: Lucemburk (100), ruské Polsko (104·8), Německo (120), Italie (124·2), Velká Britanie (146), Nizozemí (182), San Marino (184·5), Belgie (257) a Monako (15.304). — Přibližná hustota obyvatelstva ve státech vzniklých nebo vzrostlých na půdě Rakousko-Uherska uvedena v přehledu v poznámce 6. na předešlé stránce.

Tabulka 1.*)

Stolice (municip. město) resp. země	Celková plošná výměra v km²	Obyvatelstvo v místě přítomné			Hustota obyvatelstva: na 1 km² připadalo obyvatelů			Skutečný přírůstek (úbytek : —) obyvatelstva v procentech za léta		Přirozený přírůstek obyv. vypočtený dle porodů a úmrtí v l. 1900—1910 v proc.	Na 100 domácích obyvatelů připadalo příslušníků v cizině se zdržujících	
		roku 1890	roku 1900	roku 1910	r. 1890	r. 1900	r. 1910	1890—1900	1900—1910		r. 1900	r. 1910
1. Bratislava	4.295	280.478	301.635	311.527	65·3	70·2	72·5	7·5	3·3	13·4	1·8	4·3
Bratislava město .	75	56.048	65.867	78.223	747·2	878·1	1042·7	17·5	18·8	4·3	0·3	0·4
2. Nitra	5.519	396.920	428.296	457.455	71·9	77·6	82·8	7·9	6·8	14·9	1·6	4·7
3. Trenčín	4.456	259.964	287.665	310.437	58·3	64·5	69·7	10·7	7·9	14·4	3·7	6·8
4. Těkov	2.724	153.054	165.122	178.500	56·2	60·6	65·5	7·9	8·1	14·1	0·3	0·6
5. Hont	2.545	107.783	114.359	117.256	42·4	44·9	46·1	6·1	2·5	8·3	0·2	1·2
Šťávnice město . .	88	15.280	16.375	15.185	173·6	186·1	172·6	7·2	—7·3	5·4	0·2	0·3
6. Turec	1.123	49.997	51.956	55.703	44·5	46·3	49·6	3·9	7·2	10·8	4·2	6·3
7. Orava	2.019	84.852	85.009	78.745	42·0	42·1	39·0	0·2	—7·4	7·7	4·7	12·7
8. Liptov	2.246	77.000	82.159	86.906	34·3	36·6	38·7	6·7	5·8	10·7	1·4	5·5
9. Zvolen	2.634	112.929	124.420	133.653	42·9	47·2	50·7	10·2	7·4	12·5	0·4	1·8
10. Novohrad	4.128	215.405	239.097	261.517	52·2	57·9	63·3	11·0	9·4	12·3	0·3	0·7
11. Gemer	4.279	175.375	183.784	188.098	41·0	43·0	44·0	4·8	2·4	8·1	1·8	4·8
12. Spiš	3.654	165.052	172.091	172.867	45·2	47·1	47·3	4·3	0·5	10·8	7·7	11·9
13. Šaryš	3.652	169.033	174.470	174.620	46·3	47·8	47·8	3·2	0·1	14·2	10·4	17·8
14. Zemplín	6.282	300.095	327.993	343.194	47·8	52·2	54·6	9·3	4·6	14·0	7·2	11·6
15. Užhorod	3.230	137.333	153.266	162.089	42·5	47·5	50·2	11·6	5·8	14·8	7·0	12·0
16. Abaujtorna . . .	3.223	151.066	156.360	158.077	46·9	48·5	49·1	3·5	1·1	11·9	7·2	10·4
Košice město . . .	94	32.165	40.102	44.211	342·2	426·6	470·3	24·7	10·2	10·1	0·4	1·0
Slovensko	56.266	2,939.829	3,170.026	3,328.263	52·2	56·3	59·2	7·8	5·0	12·9	3·6	6·5
Čechy	51.947	5,843.094	6,318.697	6,769.237	113	121	130	8·1	7·1	9·8	.	.
Morava	22.222	2,276.870	2,437.706	2,622.224	102	110	118	7·1	7·6	11·4	.	.
Slezsko	5.147	605.649	680.422	756.949	118	132	147	12·3	11·2	13·7	.	.
Československý stát . .	135.582	11,665.442	12,606.851	13,476.673	86	93	99	8·1	6·9	11·0	.	.

) Pramen, pokud se týče Slovenska, pro sl. 2—10: Magyar Statisztikai Évkönyv (Ungarisches Statistisches Jahrbuch), 1912, Tab. II., A. 1., str. 11; pro sl. 11—13: Magyar Statisztikai Közlemények (Ungarische Statistische Mitteilungen), Neue Serie, 42. svazek, str. 25, sl. 12, a str. 27*, sl. 8 a 9.

pouze stolice Turčanská (kde v období 1890—1900 přibylo 3·9 $^0/_0$ obyvatelstva, v období 1900—1910 však 7·2 $^0/_0$) a Těkovská (kde onen vzrůst je vyjádřen čísly 7·9 $^0/_0$ na 8·1 $^0/_0$). Nápadné poklesy zaznamenati jest za stolici Oravskou (s 0·2 $^0/_0$ na — 7·4 $^0/_0$), Spišskou (se 4·3 $^0/_0$ na 0·5 $^0/_0$), Zemplínskou (s 9·3 $^0/_0$ na 4·6 $^0/_0$), Užhorodskou (s 11·6 $^0/_0$ na 5·8 $^0/_0$), Hontskou (s 6·1 $^0/_0$ na 2·5 $^0/_0$) a též Bratislavskou (se 7·5 $^0/_0$ na 3·3 $^0/_0$).

Naproti tomu přirozený přírůstek, totiž rozdíl mezi počtem porodů a počtem úmrtí, tedy oč by mělo obyvatelstvo vzrůsti, kdyby nebylo změn způsobených stěhováním, v době od roku 1900 do 1910 byl by pro všechny stolice slovenské velmi příznivý, pohybujeť se mezi 14·9 $^0/_0$ a 7·7 $^0/_0$. Následující řada sestupně uvádí přirozené přírůstky jednotlivých stolic: Nitra (14·9 $^0/_0$), Užhorod (14·8 $^0/_0$), Trenčín (14·4 $^0/_0$), Šaryš (14·2 $^0/_0$), Těkov (14·1 $^0/_0$), Zemplín (14 $^0/_0$), Bratislava (13·4 $^0/_0$), Zvolen (12·5 $^0/_0$), Novohrad (12·3 $^0/_0$), Abaujtorňa (11·9 $^0/_0$), Spiš (10·8 $^0/_0$), Turec (10·8 $^0/_0$), Liptov (10·7 $^0/_0$), Hont (8·3 $^0/_0$), Gemer (8·1 $^0/_0$), Orava (7·7 $^0/_0$).

Příčinou toho, že skutečný přírůstek je tak nízký, jest, jak již řečeno, silné vystěhovalectví, které jmenovitě v desítiletí 1900—1910 silně vzrostlo, v některých stolicích přímo hrozivě. Nemáme právě po ruce data o vystěhovalcích v jednotlivých letech a z jednotlivých stolic, ale jistou náhradou za ně mohou býti data, která se zároveň zjišťují při sčítání přítomného obyvatelstva také o příslušnících, kteří se v době sčítání nalézali v cizině. Třeba že tato data jsou neúplná, přece jsou velmi výmluvná. Tak na př. zjištěno bylo roku 1910, že na 100 obyvatelů domácích*připadalo příslušníků v cizině se nalézajících ve stolici Šaryšské 17·8, Oravské 12·7, Užhorodské 12·0, Spišské 11·9, Zemplínské 11·6. Jsou to stolice — jmenovitě ty východní — se značným přírůstkem přirozeným, jenž je však úplně paralysován vystěhovalectvím, o němž právě svědčí tato data o příslušnících v cizině se nalézajících. Poněvadž přistěhováním nebo návratem z ciziny se úbytek zdaleka nenahradí, je skutečný přírůstek v těchto stolicích malý (v Zemplínské, Užhorodské) nebo nepatrný (v Šaryšské, Spišské, Abaujtorňanské) nebo docela negativní (v Oravské).

Jen v Hontské stolici nedá se malý skutečný přírůstek (2·5 $^0/_0$) vysvětliti úbytkem následkem vystěhovalectví do ciziny. Osob v cizině se nalézajících bylo tu totiž proti ostatním stolicím zjištěno poměrně málo (na 100 domácích jen 1·2), a přece naproti tomu vypočtený přirozený přírůstek činil 8·3 $^0/_0$ (třeba ovšem krom Gemerské a Oravské stolice nejméně). Dr. Stodola ve své „Štatistice Slovenska“*) pro rok 1900 poukazuje na Hontskou stolici jako na typickou svým dvojdětným manželským systémem. To vysvětluje ovšem malý přirozený přírůstek. Že při malém vystěhovalectví do ciziny skutečný přírůstek přece ještě značně je menší, nebude lze vysvětliti asi jinak, než stěhováním vnitřním (t. j. do jiných stolic).

*) Štatistika Slovenska. Napísal Dr. utr. Emil Stodola. Turč. Sv. Martin. Nákladom vlastným. 1912. (Str. 9. 66.)

Ovšem zjišťování nepřítomných má velkou vadu, údaje není možno nikterak kontrolovati, a zvláště tu unikají soupisu ti skutečně nepřítomní, kteří v tuzemsku nemají nikoho, kdo by je při sčítání udal jako nepřítomné. Dlužno tedy uvedená data považovati za minimální, skutečnost může býti a pravděpodobně jest ještě horší. —

Pozoruhodna jsou tři municipální města na území Slovenska. Z nich Bratislava vykazuje pro desítiletí 1900—1910 přírůstek 18·8% (větší než v desítiletí 1890—1900, kdy činil pouze 17·5%). Též Košice v desítiletí 1900—1910 mají přírůstek 10·2%, daleko však menší než v desítiletí předcházejícím (24·7%). Ve stagnaci se nalézá Šťávnice. Tu v desítiletí 1900—1910 ubylo z 16.375 obyvatelů absolutně 1190 obyvatelů, relativně tedy — 7·3%.*)

Po stránce vzrůstu obyvatelstva tvoří města proti venkovu úplnou protivu. Ve městech z pravidla přirozený přírůstek jest menší než skutečný a vzrůst města vysvětluje se přitažlivostí na obyvatelstvo venkovské, působí tu značně aktivní stránka stěhování, totiž přistěhovalectví. Z uvedených měst nejvíce je to patrno na Bratislavě. Šťávnice činí výjimku. U Košic pro období 1900—1910 lze konstatovati zajímavý zjev, že totiž skutečný a přirozený přírůstek jsou skoro stejné (10·2 a 10·1), což by nasvědčovalo buď tomu, že ruch přistěhovalecký je zcela nepatrný anebo si přistěhování s vystěhováním drží asi rovnováhu.

III. Agglomerace obyvatelstva a města na Slovensku.

Jakož přirozeno, není obyvatelstvo ani na Slovensku po všem území stejnoměrně rozděleno. Jeho agglomerace řídí se úrodností půdy a příležitostí k výdělku. V posledním směru vede vývoj ke koncentraci obyvatelstva ve městech. O této koncentraci podávají informaci data o velikosti obcí.

Ve jmenovaných 16 stolicích slovenských bylo roku 1910 celkem 3.959 obcí, na 1 obec připadalo průměrně 840 duší (v Čechách 871 duší, na Moravě 903 duší a ve Slezsku 1523 duší). Jak jsou tyto obce rozeskupeny dle velikosti a jaký je poměr těchto skupin k sobě navzájem a k obdobným skupinám v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ukazuje tento přehled:

Velikostní skupina obcí:	na Slovensku absol.	v %	v Čechách absol.	v %	na Moravě absol.	v %	ve Slezsku absol.	v %
Obce s obyv. do 500 duší	1958	49·5	4461	57·4	1491	51·3	144	29·0
„ „ od 501 „ 700 „	641	16·2	1201	15·4	444	15·3	74	14·9
„ „ „ 701 „ 1000 „	531	13·4	821	10·6	394	13·6	76	15·3
„ „ přes 1000 „	829	20·9	1292	16·6	575	19·8	203	40·8

Z přehledu toho je patrno, že na Slovensku je poměrně více obcí s obyvatelstvem přes 1000 duší (20·9%) než v Čechách (16·6%) i na Moravě (19·8%).

---

*) Čtvrté municipální město, které leží mimo hranice uvedených 16 stolic, ale v žádaných geografických hranicích Slovenska, totiž Miškovec ve stolici Boršodské, vykazuje přírůstek ještě větší než Bratislava, totiž 19·4%, ale přece opět ne tolik, jako v desítiletí 1890—1900 : 35·5%.

Další specifikace skupiny obcí s více než 1000 obyvateli na Slovensku je takováto:

obcí s obyvatelstvem od 1001— 2000 duší je 567 čili 14·3% všech obcí
„ „ „ 2001— 5000 „ „ 212 „ 5·3% „ „
„ „ „ 5001—10.000 „ „ 34 „ 0·9% „ „
„ „ „ přes 10.000 „ „ 16 „ 0·4% „ „

Tedy obcí s více než 5000 obyvateli je na Slovensku jen 50 (1·3%), kdežto v Čechách na menším území 137 (1·8%).

Těchto 50 největších obcí (v závorce udána vždy příslušná stolice) v pořádku sestupném s příslušným počtem obyvatelů roku 1910 udává tato řada:

1.	** Bratislava (Bratislava)	78.223
2.	** Košice (Abaujtorňa)	44.211
3.	* Nové Město p. Šiatorom (Zemplín)	19.940
4.	* Užhorod (Užhorod)	16.919
5.	* Nitra (Nitra)	16.419
6.	* Prešov (Šaryš)	16.323
7.	* Nové Zámky (Nitra)	16.228
8.	** Šťávnice (Hont)	15.185
9.	* Trnava (Bratislava)	15.163
10.	Šalgotarján (Novohrad)	13.746
11.	* Lučenec (Novohrad)	12.939
12.	* Ružomberok (Liptov)	12.249
13.	Balážovy Ďarmoty (Novohrad)	10.887
14.	* Báňská Bystrica (Zvolen)	10.776
15.	* Nová Ves (Spiš)	10.525
16.	Myjava (Nitra)	10.063
17.	* Levice (Těkov)	9.675
18.	Šaryšský Potok (Zemplín)	9.427
19.	* Žilina (Trenčín)	9.179
20.	* Zvolen (Zvolen)	8.799
21.	Turzovka (Trenčín)	8.434
22.	* Trenčín (Trenčín)	7.805
23.	Hlohovec (Nitra)	7.749
24.	* Levoča (Spiš)	7.528
25.	Hriňová (Zvolen)	7.418
26.	Piešťany (Nitra)	7.379
27.	Dětva (Zvolen)	7.339
28.	* Rimavská Sobota (Gemer)	6.912
29.	* Bardějov (Šaryš)	6.578
30.	* Rožňava (Gemer)	6.565
31.	Velké Topolčany (Nitra)	6.399
32.	Krompach (Spiš)	6.378
33.	Málinec (Novohrad)	6.342
34.	* Kežmarok (Spiš)	6.317
35.	Vrútky (Turec)	6.262
36.	Stará Turá (Nitra)	6.192
37.	Michalovce (Zemplín)	6.120
38.	Serenč (Zemplín)	6.101
39.	Nové Město n. Váhem (Nitra)	5.879
40.	Holič (Nitra)	5.522
41.	Farkašd (Nitra)	5.391
42.	Středa (Bratislava)	5.371
43.	Tardošked (Nitra)	5.353
44.	Šurany (Nitra)	5.225
45.	Čáca (Trenčín)	5.207
46.	Malacka (Nitra)	5.136
47.	Tokaj (Zemplín)	5.105
48.	* Dobšina (Gemer)	5.029
49.	* Skalice (Nitra)	5.018
50.	* Modrá (Bratislava)	5.009

Z těchto 50 měst však 3, totiž Šaryšský Potok, Serenč a Tokaj, vesměs ve stolici Zemplínské, leží mimo maximální hranice Slovenska a nebudou náležeti k republice Československé. Za nynější demarkační čarou leží Balážovy Ďarmoty, Šalgotarján a Nové Město pod Šiatorom. Za to uvnitř demarkační čáry, ale mimo území našich 16 stolic jsou ještě v Komárenské stolici dvě města s více než 5000 obyvateli, totiž ** Komárno (22.337 obyv.) a Gúta (8.912 obyv.). Za demarkační čarou, mimo území našich 16 stolic, ale ještě uvnitř maximál-

ních hranic leží ve stolici Boršodské města ** Miškovec (51.459 obyv.) a Diošdör (17.221 obyv.).

Obce označené zde dvěma hvězdičkami (**) jsou města municipální. Význam jich záleží v tom, že jsou vyňata z pravomoci župana, v jehož župě leží, a tvoří municipium pro sebe. Jsou to v území známých 16 stolic města Bratislava, Košice a Šťávnice. Mimo toto území ještě Komárno (v území námi obsazeném) a Miškovec (v území za demarkační čarou, ale reklamovaném ještě v maximálních hranicích). Města tato mají v oboru politické správy asi podobné postavení jako u nás města se zvláštním statutem.

Vedle nich je však na Slovensku ještě řada měst s menší samostatností politické správy, t. zv. města se zřízeným magistrátem, která sice podléhají příslušnému stoličnému úřadu, ale vyňata jsou z kompetence okresního politického úřadu (slúžnovského), v jehož obvodu leží. Takových měst na našem území 16 stolic jest 37. V hořením přehledu obcí s více než 5000 obyvateli jest jich 22 a označeny jsou jednou hvězdičkou (*). Nejvíce jich jest ve stolici Spišské (9). Mnohá z nich jsou dosti malá. V přehledu podle jednotlivých stolic jsou to tato města (u těch, která nejsou již jmenována v hořejším přehledu 5000cových měst, uveden je v závorce počet obyvatel roku 1910): ve stolici Bratislavské 4: Trnava, Modrá, Pezink (4809), Sv. Jur (3458); ve stolici Nitranské 3: Nitra, Nové Zámky, Skalice; ve stolici Trenčínské 2: Zilina a Trenčín; ve stolici Těkovské 3: Levice, Nová Baňa (4813) a Kremnice (4515); ve stolici Hontské 1: Krupina (4016); ve stolici Turčanské a Oravské žádné; ve stolici Liptovské 1: Ružomberok; ve stolici Zvolenské 3: Báňská Bystrica, Zvolen a Brezno (4179); ve stolici Novohradské 1: Lučenec; ve stolici Gemerské 5: Rimavská Sobota, Rožňava, Dobšina, Jelšava (2846) a Velká Revúca (1925); ve stolici Spišské 9: Nová Ves, Levoča, Kežmarok, Gelnica (3833), Spišské Podhradie (3129), Belá (2894), Lubica (2782), Spišské Vlachy (2413) a Poprad (2283); ve stolici Šaryšské 3: Prešov, Bardějov a Sabinov (3288); ve stolici Zemplínské 1: Nové Město pod Šiatorom; ve stolici Užhorodské 1: Užhorod; ve stolici Abaujtorňanské žádné.*)

Ostatní obce liší se na t. zv. obce velké a malé. Všechny mají svá samostatná zastupitelstva obecní. Liší se od sebe tím, že obce velké mají svého vlastního obecního notáře (obecního tajemníka, u něhož se fakticky soustřeďuje všecka obecní správa a jenž je nejnižším orgánem veřejné správy), kdežto obce malé sdružují se po několika ve společenství správy pod jedním okrskovým notářem (s touže funkcí jako obecní notář ve velkých obcích).

Největším městem na území Slovenském je Bratislava (Prešpurk), nyní nejnovější sídlo vlády slovenské, se 78.223 obyvateli, mezi nimi však dle sčítání lidu v roce 1910 bylo napočteno pouze 11.673 čili

*) Stručnou informaci o stoličném zřízení viz Kálal, Slovensko a Slováci (Šimáček, str. 64) a Konšel, Právní poměry na Slovensku (Slovenská čítanka, Šolc, str. 110), podrobnější v čl. Uhersko v Ottově Slovníku Naučném.

14·9% Slováků, t. j. lidí přihlásivších se k mateřské řeči slovenské. Otázce národnostní a maďarskému způsobu jejiho zjišťování bude ovšem věnována zvláštní kapitola, ale již zde aspoň možno v zajímavé souvislosti upozorniti na zastoupení Slováků ve městech. Největší město skutečně slovenské na území Slovenska je Myjava v Nitranské stolici (má mezi 10.063 obyvateli 9363 čili 93% Slováků). Největší slovenská města vůbec leží mimo kompaktní území slovenské, jsou to Bekešská Čába (má mezi 42.599 obyv. 28.682 čili 67·3% Slováků) a Sarvaš (má mezi 25.863 obyv. 16.262 čili 62·9% Slováků), obě města ve stolici Bekešské. V Budapešti bylo roku 1910 napočteno 20.359 čili 2·3% Slováků mezi 880.371 obyvateli.

Z uvedených 50 měst s více než 5000 obyvateli a z dalších 15 měst se zřízeným magistrátem s méně než 5000 obyvateli mělo roku 1910 dle maďarského sčítání většinu slovenskou těchto 29 měst (v závorce je udáno procento Slováků, Maďarů a Němců):

Turzovka (**97·3**, 0·6, 1·5), Stará Turá (**96·6**, 1·4, 1·0), Dětva **96·4**, 2·4, 0·9), Hriňová (**96·0**, 1·9, 0·4), Málinec (**94·9**, 2·7, 0·5), Myjava (**93·0**, 3·5, 2·3); Nová Baňa (**88·4**, 9·8, 1·6), Krupina (**86·2**, 12·0, 0·6), Čaca (**86·0**, 5·9, 6·4), Skalice (**82·8**, 10·0, 5·2), Holič (**82·6**, 4·8, 10·6), Modrá (**82·3**, 6·9, 10·5); Malacka (**74·9**, 10·3, 12·3), Brezno (**73·7**, 24·2, 1·7), Hlohovec (**72·8**, 18·1, 8·6), Piešťany (**70·9**, 19·5, 8·1), Ružomberok (**68·1**, 14·2, 8·4), Spišské Vlachy (**66·8**, 14·1, 18·3), Šurany (**65·3**, 31·1, 3·4), Nové Město n. Váhem (**64·8**, 14·6, 19·5); Spišské Podhradie (**58·5**, 18·1, 22·8), Šťávnica (**54·9**, 41·7, 3·0), Pezink (**54·9**, 12·0, 32·4), Sv. Jur (**54·9**, 18·5, 26·5), Středa (**54·8**, 36·2, 8·0), Žilina (**54·0**, 25·5, 15·9), Trnava (**53·0**, 30·3, 15·0), Vrútky (**51·3**, 34·6, 12·3), Velké Topolčany (**50·9**, 33·0, 15·1).

Aspoň relativní většinu slovenskou vykazuje těchto 7 měst: Sabinov (**49·9**, 35·5, 10·4), Nová Ves (**48·5**, 33·2, 17·0), Trenčín (**47·1**, 38·4, 11·9), Lubica (**47·1**, 7·7, 40·8), Belá ve Spiši (**43·4**, 12·3, 43·1), Levoča (**41·1**, 32·0, 18·3), Bardějov (**39·1**, 33·1, 24·6).

Maďarskou většinu obyvatelstva má těchto 20 měst:

Farkašd (0·3, **99·6**, 0·1), Šaryšský Potok (0·2, **99·1**, 0·6), Tokaj (0·4, **98·9**, 0·6), Balážovy Ďarmoty (1·8, **96·8**, 0·9), Serenč (0·6, **96·7**, 0·6), Nové Město pod Šiatorom (2·4, **94·9**, 1·5), Tardošked (4·4, **94·3**, 0·4), Šalgotarján (4·5, **91·6**, 3·2), Nové Zámky (6·0, **91·4**, 2·3), Levice (7·1, **90·4**, 2·1), Rimavská Sobota (6·8, **89·7**, 1·3), Rožňava (6·2, **89·7**, 2·4), Lučenec (12·9, **82·2**, 3·3), Jelšava (15·8, **80·4**, 1·5), Užhorod (7·2, **80·3**, 6·8), Košice (14·8, **75·4**, 7·2), Michalovce (25·9, **61·9**, 8·8), Nitra (30·0, **59·4**, 10·0), Zvolen (40·7, **56·5**, 2·4), Velká Revúca (45·9, **51·9**, 1·9).

Relativní maďarskou většinu obyvatelstva mají tato 4 města: Prešov (39·8, **48·9**, 8·6), Báňská Bystrica (40·7, **48·8**, 8·2), Krompach (38·3, **40·1**, 16·7), Dobšina (29·9, **34·6**, 33·6).

Německou většinu obyvatelstva mají 2 města: Gelnica (28·6, 15·8, **54·7**), Kežmarok (25·4, 20·8, **51·3**). — Relativní ně-

meckou většinu obyvatelstva mají 3 města: Bratislava (14·9, 40·6, 41·9), Poprad (33·2, 30·2, 35·8), Kremnica (32·8, 33·3, 33·5).

Vedle národnostních poměrů má velký význam počet židů ve městech slovenských. Vysoká procenta jich v městském obyvatelstvu jsou charakteristická a vysvětlují namnoze také mnohá nápadná procenta národnostní, ježto se židé téměř vesměs hlásili při sčítání buď k Maďarům nebo Němcům. Z hořeních měst uvádíme tu tedy ještě ona, ve kterých bylo roku 1910 napočteno více než 10% židů. Jsou to pořádku sestupném: Michalovce (32·3), Užhorod (31·3), Bardějov (30·4), Velké Topolčany (30·2), Nové město pod Šiatorom (28·7), Nové Město nad Váhem (26·4), Nitra (22·4), Tokaj (21·9), Balážovy Ďarmoty (20·6), Středa (18·3), Trenčín (16·7), Kežmarok (16·6), Lučenec (16·5), Prešov (16·4), Žilina (16·0), Košice (15·2), Serenč (15·1), Levice 14·3), Trnava (14·0), Hlohovec (13·7), Sabinov (13·3), Poprad (13·0), Spišské Podhradie (12·4), Báňská Bystrica (11·7), Piešťany (11·5), Šurany (11·2), Šaryšský Potok (11·0), Bratislava (10·5) a Rimavská Sobota (10·0).

IV. Počet obytných domů, hustota obydlení domů, jich stavební a krytinový materiál.

Kolik bylo roku 1910 na Slovensku a v jednotlivých stolicích napočteno obývaných domů, kolik jich připadlo průměrem na 1 km² a kolik osob připadalo průměrem na 1 obývaný dům a konečně, jak vypadala příslušná čísla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ukazuje tento přehled:

Stolice resp. municipální město, po př. země:	Počet obývaných domů roku 1910:	Na 1 km² připadlo obývaných **domů**:	Na 1 obývaný dům připadlo prům. **osob**:
1. Bratislava	46.185	10·8	6·7
Bratislava město .	3.204	42·7	24·4*)
2. Nitra	64.948	11·8	7·0
3. Trenčín	50.495	11·3	6·1
4. Těkov	26.918	9·9	6·6
5. Hont	22.463	8·8	5·2
Šťávnice město . .	2.054	23·3	7·4
6. Turec	8.889	7·9	6·3
7. Orava	17.576	8·7	4·5
8. Liptov	14.897	6·6	5·8
9. Zvolen	18.015	6·8	7·4
10. Novohrad	41.645	10·1	6·3
11. Gemer	36.688	8·6	5·1
12. Spiš	30.393	8·3	5·7
13. Šaryš	30.828	8·4	5·6
14. Zemplín	58.836	9·4	5·8
15. Užhorod	27.421	8·5	5·9
16. Abaujtorňa . . .	29.822	9·8	5·3
Košice město . .	2.454	26·1	18·0*)
Slovensko . . .	533.731	9·5	6·2

*) V tom 1·5 osob vojenských.

Stolice resp. municipální město, po př. země:	Počet obývaných domů roku 1910:	Na 1 km² připadlo obývaných domů:	Na 1 obývaný dům připadlo prům. osob:
Čechy	825.943	15·9	8·2
Morava	372.650	16·8	7·0
Slezsko	86.180	16·7	8·8
Celý stát	1,818.504	13·4	7·4

Značné plochy neobydlených hor a lesů na Slovensku přispívají k nižšímu poměrnému počtu obývaných domů na 1 km² proti ostatním zemím českým. Ale i když nepřihlížíme k ploše lesů, bažin, močálů, rákosišť a k neplodné půdě, jest průměrný počet obývaných domů na 1 km² na Slovensku (15·8) přece jen značně nižší než v Čechách (23·8), na Moravě (24·2) i ve Slezsku (26·6).*) Také průměrný počet obyvatelů připadajících na 1 obývaný dům je na Slovensku nižší než v ostatních českých zemích.

Nehledíme-li k municipálním městům, jež dlužno jako výjimečné případy samozřejmě ze srovnání se stoličními poměry vyloučiti, ani v jediné stolici nedosahuje hustota obytných domů hustoty v ostatních zemích českých. Poměrně nejvíce domů obytných je ve stolici Nitranské (11·8 domů na 1 km²) a Trenčínské (11·3), nejméně v Liptovské (6·6) a Zvolenské (6·8). Za to ve Zvolenské stolici obývá poměrně nejvíce lidí v 1 domě (7·4 osob) a předstihuje v tom směru celkový průměr Moravy (tu 7 osob v 1 domě). Průměrně nejméně obyvatel v 1 obytném domě má stolice Oravská (4·5).

Jak hustě jsou průměrně obydleny domy ve městech a větších obcích, ukazuje následující řada. Uvádí v pořádku sestupném dle počtu obyvatelstva města municipální (**), všechna města se zřízeným magistrátem (*) a z ostatních obcí ty, jež mají více než 5000 obyvatelů. Číslo za nimi uvedené značí průměrný počet obyvatelů v 1 obytném domě.

**Bratislava (24·4), **Košice (18·0), *Nové Město pod Šiatorom (10·7), *Užhorod (12·6), *Nitra (12·5), *Prešov (11·4), *Nové Zámky (10·0), **Šťávnice (7·4), *Trnava (18·1), Šalgotarján (12·7), *Lučenec (12·9), *Ružomberok (9·4), Balážovy Ďarmoty (9·8), *Báňská Bystrica (16·3), *Nová Ves (9·3), Myjava (5·4), *Levice (9·0), Šaryšský Potok (7·7), *Žilina (15·1), *Zvolen (15·9), Turzovka (6·1), *Trenčín (13·8), Hlohovec (9·3), *Levoča (8·8), Hriňová (7·6), Piešťany (8·2), Dětva (8·5), *Rimavská Sobota (6·5), *Bardějov (6·8), *Rožňava (7·3), Velké Topolčany (12·6), Krompach (11·9), Málinec (6·3), *Kežmarok (10·7), Vrútky (10·5), St. Turá (5·7), Michalovce (10·6), Serenč (8·8), Nové Město n. Váhom (15·3), Holič (6·3), Farkašd (6·0), Středa (11·4), Tardošked (6·3), Šurany (10·0), Čaca (5·9), Malacka (7·7), Tokaj (7·0), *Dobšina (5·2), *Skalice (5·1), *Modrá (7·5), *Nová Baňa (5·7), *Pezink (9·1), *Kremnica (8·8), *Brezno (8·5), *Krupina (5·3),

*) Plocha rolí, zahrad, luk, vinic a pastvin činila na Slovensku 33.684 km² (roku 1904), v Čechách 34.730 km², na Moravě 15.369 km² a ve Slezsku 3.229 km² (vesměs dle výsledků revise katastru z roku 1897).

Počet domů roku 1910 obývaných: *a)* **čísla absolutní.**

Tabulka 2.a)*)

Stolice (municip. město) resp. země	Jejich **stavební materiál**: kámen neb cihly	na kamen. n. cihlovém základu vepřovice neb hlína	vepřovice (nepálené cihly) neb hlína	dřevo neb dřevo s jiným materiálem	kámen neb cihly	na kamen. n. cihlovém základu vepřovice neb hlína	vepřovice (nepálené cihly) neb hlína	dřevo neb dřevo s jiným materiálem	kámen neb cihly	na kamen. n. cihlovém základu vepřovice neb hlína	vepřovice (nepálené cihly) neb hlína	dřevo neb dřevo s jiným materiálem
Jejich **krytina**:	tašky, břidla neb jiná ohnivzdorná střecha				šindel neb prkna				rákosí, sláma (došky)			
1. Bratislava	11.895	8.321	1.656	68	2.577	4.285	2.749	104	1.386	6.126	6.635	383
Bratislava město . . .	1.578	85	1	39	1.250	148	19	72	11	.	1	.
2. Nitra	10.251	10.543	4.143	106	2.662	5.701	3.952	973	3.058	12.046	10.896	617
3. Trenčín	5.296	2.765	752	514	3.860	3.255	1.099	24.545	1.351	3.120	1.315	2.623
4. Těkov	4.002	4.071	2.001	106	2.586	1.336	893	1.128	3.415	3.221	2.493	1.666
5. Hont	4.834	4.022	410	19	1.567	836	137	102	5.692	3.371	958	515
Šťávnice město	108	13	.	5	1.388	258	5	242	26	.	.	9
6. Turec	1.476	187	32	289	2.235	528	171	3.536	35	15	19	366
7. Orava	407	31	5	82	1.154	193	52	14.897	10	3	2	740
8. Liptov	2.640	127	3	302	2.531	114	166	8.417	77	3	11	506
9. Zvolen	3.288	30	4	78	6.020	318	44	5.789	1.111	12	10	1.311
10. Novohrad	6.524	13.549	2.367	685	1.379	2.627	758	817	2.164	5.754	2.940	2.081
11. Gemer	7.146	7.488	1.584	2.026	3.021	5.692	1.103	5.833	345	596	624	1.230
12. Spiš	4.249	127	10	146	11.655	1.001	225	12.097	216	35	64	568
13. Šaryš	3.001	505	89	161	3.705	1.000	287	6.635	2.011	1.093	622	11.719
14. Zemplín	5.113	2.947	824	232	8.801	3.510	1.364	6.366	3.622	4.953	5.285	15.819
15. Užhorod	882	1.408	190	312	2.118	3.667	1.328	4.276	337	926	891	11.086
16. Abaujtorňa	5.031	2.824	1.579	227	2.669	2.082	1.600	501	3.186	2.587	5.117	2.419
Košice město	1.638	347	78	13	254	79	14	23	1	.	6	1
Slovensko	79.359	59.390	15.728	5.410	61.432	36.630	15.966	96.353	28.054	43.861	37.889	53.659

*) Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ungarische Statistische Mitteilungen) [illegible]vá serie, 61. sv., str. 3., tab. 1., sl. 31.—42.

Ze 100 domů roku 1910 obývaných (*b*) čísla relativní, procenta)

Tabulka 2.b)

Stolice (municip. město) resp. země	mělo **stavební materiál** z:											
	kamene neb cihel	na kamen. n. cihlovém základu z vepřovic neb hliny	z vepřovic (nepálen. cihel) neb hliny	ze dřeva nebo ze dřeva spoj. s jiným materiálem	kamene neb cihel	na kamen. n. cihlovém základu z vepřovic neb hliny	z vepřovic (nepálen. cihel) neb hliny	ze dřeva nebo ze dřeva spoj. s jiným materiálem	kamene neb cihel	na kamen. n. cihlovém základu z vepřovic neb hliny	z vepřovic (nepálen. cihel) neb hliny	ze dřeva nebo ze dřeva spoj. s jiným materiálem
	mělo **krytinu** z:											
	tašek, břidly neb jiného ohnivzdorného materiálu				šindelů neb prken				rákosí, slámy (došků)			
1. Bratislava	25·7	18·0	3·6	0·2	5·6	9·3	5·9	0·2	3·0	13·3	14·4	0·8
Bratislava město	49·2	2·7	0·0	1·2	39·0	4·6	0·6	2·3	0·4	.	0·0	.
2. Nitra	15·8	16·2	6·4	0·2	4·1	8·8	6·0	1·5	4·7	18·6	16·8	0·9
3. Trenčín	10·5	5·5	1·5	1·0	7·6	6·4	2·2	48·6	2·7	6·2	2·6	5·2
4. Těkov	14·9	15·1	7·4	0·4	9·6	5·0	3·3	4·2	12·6	12·0	9·3	6·2
5. Honť	21·5	17·9	1·8	0·1	7·1	3·7	0·6	0·4	25·3	15·0	4·3	2·3
Šťávnice město	5·2	0·6	.	0·3	67·6	12·6	0·2	11·8	1·3	.	.	0·4
6. Turec	16·6	2·1	0·4	3·2	25·1	5·9	1·9	39·9	0·4	0·2	0·2	4·1
7. Orava	2·3	0·2	0·0	0·5	6·5	1·1	0·3	84·8	0·1	0·0	0·0	4·2
8. Liptov	17·7	0·9	0·0	2·0	17·0	0·8	1·1	56·5	0·5	0·0	0·1	3·4
9. Zvolen	18·2	0·2	0·0	0·5	33·4	1·7	0·3	32·1	6·2	0·1	0·0	7·3
10. Novohrad	15·7	32·6	5·6	1·6	3·3	6·3	1·8	2·0	5·2	13·8	7·1	5·0
11. Gemer	19·5	20·4	4·3	5·5	8·3	15·5	3·0	15·9	0·9	1·6	1·7	3·4
12. Spiš	14·0	0·4	0·0	0·5	38·3	3·3	0·8	39·8	0·7	0·1	0·2	1·9
13. Šaryš	9·8	1·6	0·3	0·5	12·0	3·2	0·9	21·6	6·5	3·6	2·0	38·0
14. Zemplín	8·7	5·0	1·4	0·4	15·0	6·0	2·3	10·8	6·1	8·4	9·0	26·9
15. Užhorod	3·3	5·1	0·7	1·1	7·7	13·4	4·8	15·6	1·2	3·4	3·3	40·4
16. Abaujtorňa	16·9	9·4	5·3	0·8	8·9	7·0	5·4	1·7	10·7	8·7	17·1	8·1
Košice město	66·7	14·2	3·2	0·5	10·4	3·2	0·6	0·9	0·0	.	0·2	0·1
Slovensko	14·9	11·1	2·9	1·0	11·5	6·9	3·0	18·1	5·3	8·2	7·1	10·0

*Gelnica (4·5). *Sv. Jur (11·8). *Sabinov (6·7). *Sp. Podhradie (5·7). *Belá (6·3). *Jelšava (5·9). *Lubica (5·5). *Veľká Revúca (5·0). *Sp. Vlachy (5·2). *Poprad (10·4).*)

Z řady té je patrno, že zalidněnost obytných domů ve městech není vždy v přímém poměru s velikostí obce, srov. na př. malá města Sv. Jur a Poprad. Záleží na velikosti domů, jich stavebním materiálu a p. Největší zalidněnost domů vykazují Bratislava, Trnava, Košice, Báňská Bystrica, Zvolen, Nové Město n. Váhom a Žilina. Nejméně obyvatel na 1 dům připadá v Gelnici. Vůbec 14 z hořeních měst a obcí má průměrně méně obyvatelů na 1 dům připadajících než činí průměrná zalidněnost 1 domu v celém Slovensku (6·2 lidí).

Jak vypadají domy na Slovensku po vnější stránce, prozrazuje nám statistika o s t a v e b n í m a k r y t i n o v é m materiálu obytných domů. Tato data jsou známkou výstavnosti, obrazem požadavků v oboru lidské potřeby bydlení, měřítkem jistého stupně kultury, nehledě ovšem k praktické ceně těchto dat pro obor požárního pojišťování. Srovnání však s ostatními zeměmi českými v tomto směru není možno, poněvadž tato data roku 1910 zjišťovala pouze statistika maďarská. Ve příčině s t a v e b n í h o m a t e r i á l u zjišťovala čtverý druh obytných domů: a) domy z cihel nebo z kamene, b) domy na kamenném nebo cihlovém základu, ale jinak stavěné pouze z cihel nepálených (vepřovic) neb i jen z hlíny neb bláta upěchované, c) domy jenom z nepálených cihel (vepřovic) stavěné nebo jen z bláta upěchované a d) konečně domy stavěné jen ze dřeva nebo ze dřeva spojeného s jiným materiálem (na př. hlinou). Ve příčině domovních k r y t i n zjišťovala tři stupně: a) střechy z tašek, břidly, plechu nebo jiného ohnivzdorného materiálu, b) střechy ze šindelů nebo prken, c) střechy z rákosí, slámy neb došků.

Počet domů rozlišených ve skupiny dle stavebního materiálu a zároveň v kombinaci s příslušným druhem krytiny udává tabulka 2. jednak v absolutních číslech, jednak v procentech.

V celku jsou více než 3/10 (přesně 31·7%) domů vystavěny z cihel nebo z kamene a při tom skoro polovina tohoto počtu (14·9% z 31·7%) je kryta taškami, břidlou nebo jinou ohnivzdornou krytinou, více než třetina (11·5% z 31·7%) je kryta šindelem nebo prkny a zbytek (5·3% z 31·7%) došky, slamou neb rákosim. — Skoro 4/10 (přesně 39·2%) domů je vystavěno z nepálených cihel (vepřovic) nebo z upěchovaného bláta, třebaže z větší části na kamenném neb cihlovém základu (26·2% z 39·2%). Tyto stavby z hlíny jsou kryty hlavně doškami (15·3% z 39·2%), ale také taškami (14% z 39·2%), zbytek šindelem. — Konečně skoro 3/10 (přesně 29·1%) domů jsou vystavěny ze dřeva vůbec nebo ze dřeva

*) Mimo pozorovaných 16 stolic, ale na území obsaženém, nalézají se ve stolici Komárenské dvě větší města a to municipální město *Komárno (s 22.337 obyvateli, 1973 domy a s průměrem 11·3 obyv. v 1 domě) a obec Gúta (s 8.912 obyv. 1371 domy a s průměrem 6·5 obyv. v 1 domě).

ve spojení s nějakým jiným materiálem (hlavně hlinou) a kryty z převážné většiny (18·1% z 29·1%) šindelem neb prkny — tedy 18·1% domů je úplně ze dřeva — a pak hlavně doškami, slamou nebo rákosím (10% z 29·1%). Dřevěných staveb krytých taškami je pouze 1% celkového počtu obytných domů.

O výstavnosti nebo aspoň solidnosti stavby a o bezpečnosti proti škodám požárním data tato nepodávají svědectví příznivé, vždyť z ohnivzdorného materiálu (z kamenných nebo cihlových zdí a z taškových a břidlových neb podobných střech je na celém Slovensku pouze 14·9% domů; ovšem mohli bychom ve smyslu požární bezpečnosti přičísti ještě domy z hlíny kryté taškami (celkem 14%). Všechny ostatní domy jsou buď vůbec ze dřeva, nebo kryty dřevem nebo slamou.

Z jednotlivých stolic (nehledě opět k municipálním městům) po stránce výstavnosti a solidnosti staveb zaujímají prvé místo stolice Bratislavská (25·7% domů z kamene neb cihel krytých taškami a pod.) a stolice Hontská (21·5% takových domů); na posledním místě jsou stolice Užhorodská (jen 3·3%) a Oravská (jen 2·3% takových domů). — Po stránce požární bezpečnosti je na tom nejlépe stolice Novohradská (53·9% domů z kamene, cihel nebo hlíny krytých taškami a pod.), pak stolice Bratislavská (47·3%) a Gemerská (44·2% takových domů).

Nejvíce úplně dřevěných domů je ve stolici Oravské (84·8%) a v Liptovské (56·5%), dále ještě značně ve stolici Trenčínské (48·6%), Turčanské (39·9%) a Spišské (39·8). Připočteme-li k domům čistě dřevěným ještě domy dřevěné kryté slamou neb rákosím, ukáže se, že po stránce požární bezpečnosti jsou v nejnepříznivějším postavení stolice Oravská (89% takových staveb), Liptovská (59·9%), Šaryšská (59·6%), Užhorodská (56%) a Trenčínská (53·8%).

V tabulce 2. doporučují se pozornosti municipální města. Bratislava má 88·6% domů z kamene nebo z cihel; všecky tyto domy však nejsou kryty nejlepší krytinou (jen 49·2% z 88·6% taškami, břidlou neb pod., 39% šindelem). Počet šindelových krytin je nápadný (46·5% všech domů). Košice mají sice o něco méně kamenných nebo cihlových domů (77·1%), ale za to lepší střechy, neboť 84·6% všech domů je kryto taškami, břidlou neb pod. V obou městech dřevěných domů je málo: v Bratislavě 3·5%, v Košicích 1·5%. Proti oběma městům nápadně více dřevěných staveb má Šťávnice (12·5%), ač i kamené a cihlové stavby jsou slušně zastoupeny (74·7% všech domů). Zvláštností Šťávnice však jest, že má skoro vesměs šindelové nebo prkenné střechy (92·2% všech domů).

O stavebním a krytinovém materiálu některých větších obcí slovenských možno se poučiti z následujícího přehledu, v němž jsou uvedeny aspoň obce s více než 7000 obyvateli v pořádku sestupném dle počtu obyvatelstva a počet jejich domů procentuelně rozlišen dle druhů staveb-

ního a krytinového materiálu — ovšem ne již v té kombinaci vzájemné, jaká patrna z tab. 2.

Obce s více než 7000 obyv. roku 1910	Počet obytných domů r. 1910	Na 100 obytných domů připadalo domů vystavěných z cihel neb kamene	na kamen. n. cihlovém základu z vepřovic neb hliny	vepřovic neb hliny	dřeva nebo ze dřeva spojeného s j. mater.	krytých: taškami, břidlou n. pod. pev. krytem	šindelem neb prkny	rákosím, n. slamou (doškami)
**Bratislava	3.204	88·6	7·3	0·6	3·5	53·1	46·5	0·4
**Košice	2.454	77·1	17·4	4·0	1·5	84·6	15·1	0·3
*Nové Město p. Š.	1.868	73·3	18·5	7·3	0·9	26·9	71·1	2·0
*Užhorod	1.346	38·0	34·9	18·5	8·6	35·9	62·9	1·2
*Nitra	1.314	56·3	34·6	8·7	0·4	45·6	50·5	3·9
*Prešov	1.425	71·1	20·1	4·9	3·9	67·3	32·1	0·6
*N. Zámky	1.631	26·5	25·1	47·2	1·2	68·8	11·1	20·1
**Šťávnice	2.054	74·1	13·2	0·2	12·5	6·1	92·2	1·7
*Trnava	839	94·4	5·4	0·2	.	76·5	23·4	0·1
Šalgotarján	1.085	52·1	33·9	10·4	3·6	59·0	40·5	0·5
*Lučenec	999	74·3	14·6	5·1	6·0	59·7	40·1	0·2
*Ružomberok	1.302	61·4	3·4	0·5	34·7	42·9	57·0	0·1
Baláž. Ďarmoty	1.111	43·1	50·5	6·4	.	45·1	54·6	0·3
*Báň. Bystrica	659	92·6	2·6	0·6	4·2	78·6	21·1	0·3
*Nová Ves	1.132	72·5	3·6	0·1	23·8	49·0	50·1	0·9
Myjava	1.854	4·9	82·5	12·0	0·6	52·3	4·4	43·3
*Levice	1.070	66·4	27·3	6·2	0·1	32·9	66·2	0·9
Šar. Potok	1.224	35·4	35·4	27·3	1·9	25·3	49·4	25·3
*Žilina	606	67·7	24·7	2·0	5·6	84·8	15·2	.
*Zvolen	551	97·5	1·8		0·7	75·5	24·3	0·2
Turzovka	1.381	4·3	0·4	0·2	95·1	1·8	97·9	0·3
*Trenčín	564	76·9	20·1	2·3	0·7	80·5	19·5	.
Hlohovec	836	23·1	45·8	31·1	.	16·3	83·3	0·4
*Levoča	856	93·6	2·6	1·7	2·1	28·9	71·1	.
Hriňová	975	5·1	1·5	0·5	92·9	3·2	42·2	54·6
Piešťany	899	46·6	34·0	19·2	0·2	73·2	10·1	16·7
Dětva	857	55·1	1·0	0·8	43·1	14·0	39·6	46·4

Dle tohoto přehledu nejvíce cihlových nebo kamenných budov má Zvolen, Trnava, Levoča a Báňská Bystrica. Nejvíce taškových, břidlových, plechových neb pod. střech má Žilina, Košice, Trenčín. — Nejvíce dřevěných domů má Turzovka, krytých skoro vesměs šindelem neb prkny a pak Hriňová, krytých z pola šindelem z pola doškami. Šindelová krytina převládá, jak již bylo řečeno, ve Šťávnici, pak ještě značně v Hlohovci. — Nejvíce domů z nepálených cihel neb z hlíny má Myjava a Hlohovec (v obou obcích však většinou na kamenném neb cihlovém základu). Nápadny jsou Nové

Zámky, jež mají více než $^1/_2$ domů z hlíny neb nepálených cihel a z toho jen $^1/_3$ má kamenný neb cihlový základ. — Nejvíce doškových střech mají Hriňová, Dětva a Myjava.

O výstavnosti těchto větších slovenských měst a obcí tato data příliš nesvědčí.

V. Poměr pohlaví.

Roku 1910 připadalo na Slovensku na 1000 mužů 1074 ženy (roku 1900: 1069). Jest to nadbytek žen dosti značný, větší než v ostatních zemích naší republiky (v Čechách 1047, na Moravě 1066, ve Slezsku 1045). U srovnání s předchozím sčítáním lidu onen rozdíl na účet žen na Slovensku stoupá, kdežto v ostatních našich zemích klesá. (Srov. tabulku 3.).

Nápadné jest, že tento zjev nevystupuje ve všech stolicích stejně intensivně, na př. v Bratislavské stolici připadá na 1000 mužů 999 žen, v jiných však tento nepoměr pohlaví vystupuje přímo příkře, na př. v Trenčínské stolici připadá na 1000 mužů 1176 žen, v Šaryšské 1137 žen, v Oravské 1134 žen, v Zemplínské 1129 žen, v Liptovské 1117 žen, v Abaujtorňanské 1107 žen a v Užhorodské 1103.

Kdybychom mohli sledovat zde poměr pohlaví v jednotlivých věkových stupnicích, shledali bychom, že není v každé věkové stupnici ani v těchto právě jmenovaných stolicích tak nadprůměrně příkrý, že však vystupuje nápadně právě ve věku produktivním (od 20—50 let). Příčinou není pak naprosto větší snad úmrtnost mužů v tomto věku, nýbrž známá okolnost: totiž vystěhovalectví, které zachvacuje právě jmenované stolice slovenské značnou měrou, při čemž ovšem stěhují se do ciziny — převážně do Ameriky — hlavně muži.

Tak na př. bylo zjištěno při sčítání lidu roku 1910, že v době sčítání nalézalo se v cizině na území našich 16 stolic 154.919 mužských a 63.378 ženských státních příslušníků uherských. Kdybychom tyto nepřítomné připočetli k přítomnému obyvatelstvu, ihned by příkré rozdíly většinou zmizely. Připadalo by pak na 1000 mužů pouze 1016 žen.

Vezmeme-li také ve jmenovaných stolicích do počtu příslušníky v cizině se zdržující, ukazuje se poměr žen k mužům takto:

Stolice:	Na 1000 mužů připadá žen:
Trenčínská	1061
Šaryšská	1004
Oravská	1029
Zemplínská	1016
Liptovská	1046

Poměr pohlaví.

Tabulka 3.*)

Stolice (municipální město), resp. země	Muži 1900	Ženy 1900	Muži 1910	Ženy 1910	Na 1000 mužů připadalo žen roku 1900	Na 1000 mužů připadalo žen roku 1910	Počet příslušníků r. 1910 v cizině se zdržujících (hlavně v Americe) mužů	Počet příslušníků r. 1910 v cizině se zdržujících (hlavně v Americe) žen	Po připočtení nepřítomných příslušníků připadalo na 1000 mužů r. 1910 žen:
1. Bratislava	151.205	150.430	155.817	155.710	995	999	8.467	4.848	977
Bratislava město	32.567	33.300	38.910	39.313	1.022	1.010	150	130	1.010
2. Nitra	209.397	218.899	224.247	233.208	1.045	1.040	13.014	8.460	1.019
3. Trenčín	133.082	154.583	142.661	167.776	1.162	1.176	18.181	2.901	1.061
4. Těkov	81.215	83.907	87.363	91.137	1.033	1.043	949	160	1.034
5. Honf	56.001	58.358	57.073	60.183	1.042	1.055	1.195	219	1.036
Šťávnice	7.481	8.894	6.890	8.295	1.189	1.204	30	13	1.201
6. Turec	24.991	26.965	27.107	28.596	1.079	1.055	2.636	857	990
7. Orava	40.464	44.545	36.905	41.840	1.101	1.134	6.820	3.148	1.029
8. Liptov	39.093	43.066	41.052	45.854	1.102	1.117	3.711	1.037	1.046
9. Zvolen	61.688	62.732	65.882	67.771	1.017	1.029	1.988	434	1.005
10. Novohrad	118.323	120.274	130.015	131.502	1.013	1.012	1.525	274	1.002
11. Gemer	89.103	94.681	90.573	97.525	1.063	1.077	6.958	2.140	1.022
12. Spiš	82.267	89.824	82.786	90.081	1.092	1.088	13.322	7.306	1.013
13. Šaryš	81.701	92.769	81.705	92.915	1.136	1.137	20.911	10.153	1.004
14. Zemplín	154.468	173.525	161.188	182.006	1.123	1.129	28.818	11.072	1.016
15. Užhorod	73.643	79.623	77.066	85.023	1.081	1.103	14.371	5.129	986
16. Abaujtorňa	73.739	82.621	75.038	83.039	1.120	1.107	11.532	4.983	1.017
Košice	20.687	19.415	22.347	21.864	938	978	341	114	969
Slovensko	1,531.615	1,638.411	1,604.625	1,723.638	1.069	1.074	154.919	63.378	1.016
Čechy	3,073.193	3,245.504	3,307.198	3,462.039	1.056	1.047	—	—	—
Morava	1,173.624	1,264.082	1,269.399	1,352.825	1.077	1.066	—	—	—
Slezsko	330.828	349.594	370.112	386.837	1.057	1.045	—	—	—
Celý stát	6,109.260	6,497.591	6,551.334	6,925.339	1.065	1.057	—	—	—

) Pramen, pokud se týče Slovenska, pro sl. 2.—7.: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 42, str. 28; pro sl. 8.—9.: Magyar Stat. Közlemények, n. serie, sv. 61., str. 11, sl. 2. a 3. — Data z r. 1910 pro Čechy, Moravu a Slezsko vzata z Öst. Stat., Neue Folge, I. sv., 2. seš., tab. III., str. 21., posl. sloupec (jsou správnější než data „summárních výsledků" z téhož sv., seš. 1.: tab. 1., str. 19., 21. a 22., sl. 12. a 13)

Stolice:	Na 1000 mužů připadá žen:
Abaujtorňanská	1017
Užhorodská	986

Vidíme, že ona příkrost značně ustoupila, ba někde se obrátila v opak (stolice Užhorodská 986, Turčanská 990).

Nejpříkřejší poměr pohlaví vykazuje město Šťávnice. Tu na 1000 mužů připadalo v roce 1910 1204 žen, a při tom tu vystěhovalectví do ciziny nikterak nepůsobí, za to však vystěhovalectví vnitřní. Šťávnice od roku 1900 je ve stagnaci, obyvatelstva značně ubylo. Proti roku 1900, kdy tu bylo napočteno 16.375 obyvatelů, je roku 1910 jen 15.185 duší (dokonce méně než bylo napočteno roku 1890: 15.280). Jak ukazuje poměr pohlaví, odchází hlavně obyvatelstvo mužské, nenalézajíc tu dostatečného výdělku.

VI. Rodinný stav obyvatelstva.

Poměry rodinného stavu obyvatelstva jsou na Slovensku příznivější než v ostatních zemích českých, pokud za známku příznivých poměrů pokládáme vyšší poměrné zastoupení ve skupině ženatých a vdaných. Bylo totiž roku 1910 ze všeho obyvatelstva ženatých a vdaných na Slovensku 38·3%, v Čechách 37·2%, na Moravě 35·6% a nejméně ve Slezsku 33·5% (srov. tab. 4., b; sl. 7.).

Pro srovnání těchto poměrů na Slovensku v letech 1900 a 1910 podává látku tento přehled:

Na Slovensku bylo:	roku 1910		roku 1900	
svobodných	1,835.443	čili 55·2%	1,723.711	čili 54·4%
ženatých a vdaných	1,276.026	„ 38·3%	1,240.547	„ 39·1%
ovdovělých	214.086	„ 6·4%	204.108	„ 6·5%
zákonem rozloučených	2.708	„ 0·1%	1.660	„ 0·0%

Procentní podíl jednotlivých skupin rodinného stavu v obou pozorovaných letech se příliš nezměnil; přece však, pokud proti roku 1900 nastaly změny, znamenají tyto změny zhoršení, neboť ženatých a vdaných poměrně ubylo (o 0·8%) a za to přibylo svobodných. Nápadné je, že dosti přibylo rozloučených, proti 1660 z roku 1900 je jich roku 1910 již 2.708.

Charakteristický je rozdíl mezi stolicemi a municipálními městy. — Ve městech je poměrně více svobodných a méně ženatých. Zvláště tu vynikají Bratislava (roku 1910 61% svobodných a 32·3% ženatých a svobodných) a Košice (roku 1910 61% svobodných a 32·5% ženatých

Rodinný stav obyvatelstva roku 1910: *a)* absolutní čísla.

Tabulka 4. a)*)

Stolice (munic. město), resp. země	Svobodní muži do dokon. 14. roku	Svobodní muži starší 14 let	Svobodní ženy do dokon. 14. roku	Svobodní ženy starší 14 let	Svobodní dohromady	Ženatí, vdané**) muži	Ženatí, vdané**) ženy	Ženatí, vdané**) dohrom.	Ovdovělí**) muži	Ovdovělí**) ženy	Ovdovělí**) dohromady	Rozloučení***) muži	Rozloučení***) ženy	Rozloučení***) dohr.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Bratislava .	59.773	33.515	58.454	22.580	174.322	57.927	60.751	118.678	4.546	13.839	18.385	56	86	142
Bratislava m.	10.676	14.527	10.706	11.795	47.704	12.760	12.501	25.261	860	4.173	5.033	87	138	225
2. Nitra . .	90.877	41.677	89.212	32.203	253.969	85.881	89.851	175.732	5.724	21.809	27.533	88	133	221
3. Trenčín . .	61.288	28.650	62.215	30.933	183.086	49.337	59.084	108.421	3.341	15.480	18.821	45	64	109
4. Těkov . .	33.328	15.548	33.615	11.260	93.751	36.088	37.218	73.306	2.350	8.958	11.308	49	86	135
5. Hont . . .	19.075	8.823	19.103	6.091	53.092	26.913	28.103	55.016	2.215	6.795	9.010	47	91	138
Šťávnice m.	2.513	1.751	2.640	1.854	8.758	2.460	2.543	5.003	164	1.253	1.417	2	5	7
6. Turec . .	10.259	5.875	10.065	4.425	30.624	10.085	11.066	21.151	873	3.017	3.890	15	23	38
7. Orava . .	14.557	7.500	14.990	6.994	44.041	13.594	16.011	29.605	1.245	3.827	5.072	9	18	27
8. Liptov . .	16.317	8.177	16.612	7.107	48.213	15.311	17.299	32.610	1.224	4.802	6.026	23	34	57
9. Zvolen . .	25.238	13.491	24.922	9.545	73.196	25.362	26.235	51.597	1.759	7.008	8.767	32	61	93
10. Novohrad .	46.629	23.251	45.947	15.968	131.795	55.901	56.416	112.317	4.131	13.018	17.149	103	153	256
11. Gemer . .	33.417	17.073	32.828	12.057	95.375	36.962	40.184	77.146	2.994	12.211	15.205	127	245	372
12. Spiš . . .	33.643	17.240	33.392	12.976	97.251	29.660	33.481	63.141	2.194	10.139	12.333	49	93	142
13. Šaryš . .	35.304	15.660	35.538	13.422	99.924	28.903	35.166	64.069	1.813	8.727	10.540	25	62	87
14. Zemplín .	68.135	31.033	67.912	26.304	193.384	58.479	70.382	128.861	3.444	17.179	20.623	97	229	326
15. Užhorod .	33.308	15.776	33.323	12.170	94.577	26.309	32.234	58.543	1.639	7.243	8.882	34	53	87
16. Abaujtorňa	30.863	13.878	30.224	10.445	85.410	28.230	32.983	61.213	2.026	9.285	11.311	41	102	143
Košice m. .	6.600	8.210	6.552	5.609	26.971	7.185	7.171	14.356	317	2.464	2.781	35	68	103
Slovensko .	631.800	321.655	628.250	253.738	1,835.443	607.347	668.679	1,276.026	42.859	171.227	214.086	964	1.744	2.708
Čechy . . .	1,123.830	813.009	1,118.908	762.813	3,818.560	1,259.154	1,260.221	2,519.375	107.138	316.105	423.243	4.067	3.992	8.059
Morava . .	460.209	306.317	456.356	300.276	1,523.158	465.609	467.983	933.592	35.776	126.861	162.637	1.488	1.349	2.837
Slezsko . .	140.938	93.651	139.849	85.927	460.365	126.855	126.753	253.608	8.346	33.970	42.316	322	338	660

*) Pramen ve příčině Slovenska pro sl. 2. a 4.: Magy. Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 61., tab. 19., str. 170., sl. 6. a 7.: pro sl. 6.—15. tamtéž, tab. 14., str. 110., sl. 4.—13.; ve příčině českých zemí, pro sl. 6.—15.: Österr. Statistik, Neue Folge, 1. sv., 2. seš., str. 83—84; pro sl. 2. a 4.: Österr. Stat., Neue Folge, 1. sv., 3. seš., str. 26., 28. a 30., sečteno prvých 14 ročníků.

**) Z kategorie ženatých, vdaných a ovdovělých byly r. 1910 ve stáří do dokonaných 14 let na Slovensku pouze 1 vdaná žena (ve sl. 8. v městě Bratislavě), v Čechách 190, na Moravě 81, ve Slezsku 25 vdaných žen (sl. 8), v Čechách 37, na Moravě 17, ve Slezsku 3 vdovy (ve sl. 11.).

***) V této rubrice jsou v zemích českých zahrnuti též r o z v e d e n í (ve sl. 15. v Č. 7.677, na M. 2.790, ve Sl. 635).

Rodinný stav obyvatelstva: *b)* relativní čísla.

Tabulka 4. b) *)

Stolice (munic. město), resp. země	Ze 100 osob **všeho** přítom. obyvatelstva bylo roku **1900** svobodných	ženatých, vdaných	ovdovělých	rozlouč.	roku **1910** svobodných	ženatých, vdaných	ovdovělých	rozlouč.	Ze 100 osob **starších 14ti let** bylo roku **1910** z pohlaví **mužského** svobodných	ženatých	vdovců	rozlouč.	z pohlaví **ženského** svobodných	vdaných	vdov	rozlouč.	Na 1 manž. pár připadalo roku 1910 svobod.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1. Bratislava .	55·0	39·1	5·9	0·0	56·0	38·1	5·9	0·0	34·9	60·3	4·7	0·1	23·2	62·5	14·2	0·1	2·9
Bratislava m.	61·5	31·4	6·9	0·2	61·0	32·3	6·4	0·3	51·5	45·2	3·0	0·3	41·2	43·7	14·6	0·5	3·7
2. Nitra . .	54·0	39·9	6·1	0·0	55·5	38·4	6·0	0·1	31·2	64·4	4·3	0·1	22·4	62·4	15·1	0·1	2·8
3. Trenčín . .	57·2	36·6	6·2	0·0	59·0	34·9	6·1	0·0	35·2	60·6	4·1	0·1	29·3	56·0	14·6	0·1	3·4
4. Těkov . .	52·0	41·6	6·4	0·0	52·5	41·1	6·3	0·1	28·8	66·8	4·3	0·1	19·6	64·7	15·6	0·1	2·6
5. Hont . . .	45·3	47·2	7·4	0·1	45·3	46·9	7·7	0·1	23·2	70·9	5·8	0·1	14·8	68·5	16·5	0·2	1·9
Šťávnice m. .	57·0	33·7	9·3	0·0	57·7	33·0	9·3	0·0	40·0	56·2	3·7	0·1	32·8	45·0	22·1	0·1	3·5
6. Turec . .	53·9	39·1	7·0	0·0	55·0	38·0	7·0	0·0	34·9	59·8	5·2	0·1	23·9	59·7	16·3	0·1	2·9
7. Orava . .	55·0	38·9	6·1	0·0	56·0	37·6	6·4	0·0	33·6	60·8	5·6	0·0	26·0	59·6	14·3	0·1	3·0
8. Liptov . .	53·3	39·6	7·0	0·1	55·5	37·5	6·9	0·1	33·1	61·9	4·9	0·1	24·3	59·2	16·4	0·1	3·0
9. Zvolen . .	53·9	39·5	6·6	0·0	54·8	38·6	6·6	0·0	33·2	62·4	4·3	0·1	22·3	61·2	16·4	0·1	2·8
10. Novohrad .	50·1	43·2	6·6	0·1	50·4	42·9	6·6	0·1	27·9	67·0	5·0	0·1	18·7	65·9	15·2	0·2	2·3
11. Gemer . .	49·4	42·4	8·1	0·1	50·7	41·0	8·1	0·2	29·9	64·7	5·2	0·2	18·6	62·1	18·9	0·4	2·5
12. Spiš . . .	55·2	37·6	7·1	0·1	56·3	36·5	7·1	0·1	35·1	60·4	4·4	0·1	22·9	59·1	17·9	0·1	3·0
13. Šaryš . .	57·0	37·0	6·0	0·0	57·3	36·7	6·0	0·0	33·7	62·3	3·9	0·1	23·4	61·3	15·2	0·1	3·1
14. Zemplín .	56·3	37·6	6·0	0·1	56·3	37·6	6·0	0·1	33·4	62·8	3·7	0·1	23·0	61·7	15·1	0·2	3·0
15. Užhorod .	58·4	36·2	5·4	0·0	58·3	36·1	5·5	0·1	36·1	60·1	3·7	0·1	23·5	62·4	14·0	0·1	3·2
16. Abaujtorňa	53·8	38·9	7·2	0·1	54·0	38·7	7·2	0·1	31·4	63·9	4·6	0·1	19·8	62·4	17·6	0·2	2·8
Košice m. .	63·1	30·1	6·6	0·2	61·0	32·5	6·3	0·2	52·2	45·6	2·0	0·2	36·6	46·8	16·1	0·5	3·7
Slovensko .	54·4	39·1	6·5	0·0	55·2	38·3	6·4	0·1	33·1	62·4	4·4	0·1	23·2	61·0	15·6	0·2	2·9
Čechy . . .	57·0	36·7	6·2	0·1	56·4	37·2	6·3	0·1	37·2	57·7	4·9	0·2	32·5	53·8	13·5	0·2	3·0
Morava . .	58·0	35·6	6·4	0·0	58·1	35·6	6·2	0·1	37·9	57·5	4·4	0·2	33·5	52·2	14·2	0·1	3·3
Slezsko . .	60·3	33·9	5·8	0·0	60·8	33·5	5·6	0·1	40·9	55·4	3·6	0·1	34·8	51·3	13·8	0·1	3·6

) Pramen ve příč. Slovenska pro sl. 2.—9. M. Stat. Közlemények, nová serie, sv. 42., str. 33, sl. 10.—17. Data ve sl. 10.—18. jsou počítána zde samostatně.

a vdaných). Naproti tomu ve Šťávnici při menším zastoupení svobodných (57·7%) je nápadné značné zastoupení ovdovělých (9·3%). — Pokud se týče stolic, možno poukázati na nejnižší procento ženatých a vdaných ve stolici Trenčínské (34·9%), kdežto nejvyšší procento v této kategorii osob vykazuje stolice Hontská (46·9%). Tytéž stolice znamenají opačné extremy v zastoupení svobodných.

Proti roku 1900 znamená rok 1910 ve všech stolicích zhoršení kromě stolice Zemplínské. Podíl ženatých a vdaných totiž poklesl. Ale i v Zemplínské stolici zůstal jen na téže číslici. V Bratislavě a v Košicích se poměrné zastoupení ženatých a vdaných zlepšilo, ale ve Šťávnici pokleslo.

Počet rozloučených je téměř bezvýznamný. Pouze známou skutečnost, že ve městech dochází častěji k rozlukám manželství, dokazují i zde čísla o Bratislavě a Košicích, ale i zde dosahuje podíl rozloučených pouze 0·3 a 0·2%. Šťávnice i tu činí výjimku z poměrů městských.

Podle pohlaví bylo roku 1910 na Slovensku z 1,604.625 mužů 59·4% svobodných, 37·8% ženatých, 2·7% vdovců, 0·1% rozloučených a z 1,723.638 žen bylo svobodných 51·2%, vdaných 38·7%, vdov 10%, a rozloučených 0·1%. Béřeme-li však do počtu pouze obyvatelstvo starší 14 let (tedy 15leté a starší), jeví se rodinný stav jednotlivých pohlaví takto: z mužů starších 14 let bylo 33·1% svobodných, 62·4% ženatých, 4·4% ovdovělých a 0·1% rozloučených; z žen starších 14 let bylo 23·2% svobodných, 61% vdaných, 15·6% vdov a 0·2% rozloučených.

Zajímavý jest vzájemný poměr pohlaví v jednotlivých kategoriích rodinného stavu. Připadalo ť tu roku 1910

	na 100 osob			
	vůbec		starších 14 let	
	mužů	žen	mužů	žen
svobodných	51·9	48·1	55·9	44·1
ženatých neb vdaných . .	47·6	52·4	47.6	52·4
ovdovělých	20·0	80·0	20·0	80·0
rozloučených	35·6	64·4	35·6	64·4

Patrno, že muži převládají v kategorii svobodných, zvláště ve věku starším 14 let (toto omezení věkové dotýká se jak patrno jenom svobodných, neboť osoby mladší 14 let byly roku 1910 na Slovensku vesměs svobodné, až na 1 ženu mladší 14 let, která byla vdaná). V ostatních kategoriích převládají ženy. Zvláště nápadný jest nepoměr mezi vdovci a vdovami. Vdov je čtyřikrát tolik co vdovců. Nápadná je

dosti značná převaha žen vdaných proti ženatým mužům, bylof roku 1910 vdaných žen 668.679 proti 607.346 ženatým mužům; rozdíl tento vysvětluje se značným vystěhovalectvím ženatých mužů. V zemích českých nejsou tu tak značné rozdíly. (Srov. tab. 4. a, sl. 7. a 8.)

Poměry rodinného stavu dle pohlaví vůbec a ve věku starším 14 let v jednotlivých stolicích a v jednotlivých zemích českých možno porovnávati přímo v tabulce 4. Upozorňujeme tu na značné zastoupení svobodných a rozloučených mužů i žen ve městech municipálních, na vysoké procento ženatých mužů (70·9 $^0/_0$ ze všech mužů starších 14 let) i vdaných žen (68·5 $^0/_0$ ze všech žen starších 14 let) ve stolici Hontské, na značný počet vdov ve stolicích Gemerské, Spišské a Abaujtorňanské.

Poslední sloupec (18.) v tab. 4. b. uvádí, kolik svobodných připadalo roku 1910 na jeden manželský pár. Data tato, aspoň ve venkovských stolicích, velmi blízko mohou udávat průměrný počet živých dítek na 1 manželství připadajících. Každým způsobem jsou to data maximální, ježto tu srovnáváme na jedné straně všecky svobodné, nikoli tedy jen osoby ve věku k manželství nezpůsobilém, na druhé straně jen ženaté a vdané, ačkoli část dítek obsažená mezi svobodnými patří zajisté i do rodin ovdovělých osob. Ihned tu padá do očí stolice Hontská, v níž na 1 manželský pár nepřipadají ani celé 2 osoby svobodné, tedy ani 2 dítky, jako nový doklad pro panující zde dvojdětný system manželský. Je skutečně pozoruhodno, že jsou to právě jižní úrodné stolice, kde naše číslice ukazují na poměrně malý počet živých dětí na 1 manželský pár připadajících, tak Novohrad (2·3), Gemer (2·5), Těkov (2·6). Manželství pravděpodobně na dítky nejbohatší mají stolice Trenčínská (3·4) a Užhorodská (3·2).

Pro města uvedený poměr mezi svobodnými a manželskými páry nemůže býti dobře měřítkem početnosti dětí v manželství, neboť tu mezi svobodnými nalézá se značný počet osob mimo věk dětský.

Zajímavý je poměr ten v zemských číslicích. Tu na 1 manželský pár na Slovensku připadá méně osob svobodných (jen 2·9) než v Čechách (3·0), na Moravě (3·3) i ve Slezsku (3·6). Souditi však z toho na menší plodnost na Slovensku a větší v ostatních zemích českých bylo by asi sotva oprávněno, neboť sociální i hospodářské poměry v našich zemích jsou rozdílné od poměrů těch na Slovensku, vedou u nás k uzavírání sňatků v pozdějším věku, takže v počtu svobodných zastoupeny jsou značnější měrou osoby mimo věk dětský (zvláště ve Slezsku zdá se to býti patrno).

VII. Rozvrstvení věkové.

Znáti rozvrstvení věkové obyvatelstva má velkou důležitost nejen pro správu státní, ale i v mnohém jiném ohledu. Jeť zajisté důležito

Obyvatelstvo roku 1910 dle věkových skupin: *a)* absolutní čísla.

Tabulka 5. a)*)

Stolice (munic. město), resp. země	Věk dětský (do dokonaného 14. roku)			Věk jinošský (od 15—19 let)			Věk mužský (produktivní) (od 20—59 let)			Věk stařecký (60ti a viceletí)			Neznámého stáří
	pohlaví		dohromady	pohlaví		do-hromady	pohlaví		dohromady	pohlaví		do-hromady	
	mužské	ženské		mužské	ženské		mužské	ženské		mužské	ženské		
1	2	3	4	5	9	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Bratislava	59.773	58.454	118.227	14.996	13.447	28.443	66.765	68.356	135.121	14.278	15.448	29.726	10
Bratislava m.	10.676	10.707	21.383	3.961	4.624	8.585	21.912	20.331	42.243	2.329	3.646	5.975	37
2. Nitra	90.877	89.212	180.089	21.826	21.355	43.181	94.101	102.224	196.325	17.414	20.397	37.811	49
3. Trenčín	61.288	62.215	123.503	14.433	17.521	31.954	57.900	76.654	134.554	9.040	11.381	20.421	5
4. Těkov	33.328	33.615	66.943	8.441	8.257	16.698	39.290	41.852	81.142	6.304	7.408	13.712	5
5. Hont	19.075	19.103	38.178	5.121	5.078	10.199	27.244	29.573	56.817	5.633	6.421	12.054	8
Šťávnice m.	2.513	2.640	5.153	754	849	1.603	3.183	3.925	7.108	440	881	1.321	—
6. Turec	10.259	10.065	20.324	2.667	2.693	5.360	11.865	13.236	25.101	2.315	2.602	4.917	1
7. Orava	14.557	14.990	29.547	3.836	4.200	8.036	15.020	18.859	33.879	3.491	3.789	7.280	3
8. Liptov	16.317	16.612	32.929	4.289	4.595	8.884	17.256	20.777	38.033	3.177	3.868	7.045	15
9. Zvolen	25.238	24.922	50.160	6.889	6.618	13.507	29.644	31.124	60.768	4.109	5.103	9.212	6
10. Novohrad	46.629	45.947	92.576	12.646	12.787	25.433	60.950	62.460	123.410	9.783	10.303	20.086	12
11. Gemer	33.417	32.828	66.245	9.336	9.346	18.682	39.953	45.703	85.656	7.862	9.642	17.504	11
12. Spiš	33.643	33.392	67.035	8.959	8.585	17.544	33.478	39.469	72.947	6.699	8.624	15.323	18
13. Šaryš	35.304	35.538	70.842	9.266	9.952	19.218	29.451	39.176	68.627	7.684	8.248	15.932	1
14. Zemplín	68.135	67.912	136.047	18.788	20.341	39.129	62.027	79.770	141.797	12.235	13.977	26.212	9
15. Užhorod	33.308	33.323	66.631	8.789	9.505	18.294	29.527	36.402	65.929	5.414	5.787	11.201	34
16. Abaujtorňa	30.863	30.224	61.087	8.167	8.103	16.270	29.482	36.642	66.124	6.521	8.067	14.588	8
Košice m.	6.600	6.552	13.152	2.680	2.616	5.296	12.095	11.122	23.217	963	1.570	2.533	13
Slovensko	631.800	628.251	1,260.051	165.844	170.472	336.316	681.143	777.655	1,458.798	125.691	147.162	272.853	245
Čechy	1,123.830	1,119.135	2,242.965	318.384	330.710	649.094	1,588.521	1,672.038	3,260.559	276.463	340.156	616.619	.
Morava	460.209	456.454	916.663	122.070	123.763	245.833	590.181	639.133	1,229.314	96.939	133.475	230.414	.
Slezsko	140.938	139.877	280.815	38.164	36.846	75.010	169.471	179.129	348.600	21.539	30.985	52.524	.

*) Pramen pro Slovensko: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 61., tab. 9., str. 74., sl. 2—13 a 16.

Obyvatelstvo dle věkových skupin: *b)* relativní čísla.

Tabulka 5. b)*)

Stolice (municip. město), resp. země	Ze 100 osob vůbec bylo roku 1900 ve věku do dok. 14 let	15—19 let	20—59 let	60 let a víc	roku 1910 ve věku do dok. 14 let	15—19 let	20—59 let	60 let a víc	Ze 100 osob **mužského** pohlaví bylo roku 1910 ve věku do dok. 14 let	15—19 let	20—59 let	60 let a víc	Ze 100 osob **ženského** pohlaví bylo roku 1910 ve věku do dok. 14 let	15—19 let	20—59 let	60 let a víc
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Bratislava . . .	36·4	9·4	45·2	9·0	37·9	9·1	43·4	9·6	38·4	9·6	42·8	9·2	37·6	8·6	43·9	9·9
Bratislava město	26·5	10·9	54·8	7·8	27·3	11·0	54·0	7·7	27·4	10·2	56·4	6·0	27·2	11·8	51·7	9·3
2. Nitra	37·7	9·4	45·2	7·7	39·4	9·4	42·9	8·3	40·5	9·7	42·0	7·8	38·3	9·2	43·8	8·7
3. Trenčín	39·0	9·3	45·4	6·3	39·8	10·3	43·3	6·6	43·0	10·1	40·6	6·3	37·1	10·4	45·7	6·8
4. Těkov	36·0	9·7	47·1	7·2	37·4	9·4	45·5	7·7	38·1	9·7	45·0	7·2	36·9	9·1	45·9	8·1
5. Hont	32·0	9·0	49·6	9·4	32·6	8·7	48·4	10·3	33·4	9·0	47·7	9·9	31·7	8·5	49·1	10·7
Šťávnice město .	34·2	10·1	47·3	8·3	33·9	10·6	46·8	8·7	36·5	10·9	46·2	6·4	31·9	10·2	47·3	10·6
6. Turec	35·5	9·7	46·0	8·8	36·5	9·6	45·1	8·8	37·9	9·8	43·8	8·5	35·2	9·4	46·3	9·1
7. Orava	37·1	9·3	44·7	8·9	37·5	10·2	43·0	9·3	39·4	10·4	40·7	9·5	35·8	10·0	45·1	9·1
8. Liptov	36·9	9·6	45·2	8·3	37·9	10·2	43·8	8·1	39·8	10·4	42·0	7·8	36·2	10·0	45·3	8·5
9. Zvolen	36·6	10·0	46·4	7·0	37·6	10·1	45·4	6·9	38·3	10·5	45·0	6·2	36·8	9·8	45·9	7·5
10. Novohrad . . .	34·8	9·9	47·9	7·4	35·4	9·7	47·2	7·7	35·9	9·7	46·9	7·5	34·9	9·7	47·6	7·8
11. Gemer	34·3	9·3	47·6	8·8	35·3	9·9	45·5	9·3	36·9	10·3	44·1	8·7	33·7	9·6	46·8	9·9
12. Spiš	38·0	9·4	45·9	8·7	38·8	10·1	42·2	8·9	40·6	10·8	40·5	8·1	37·1	9·5	43·8	9·6
13. Šaryš	40·6	10·1	41·2	8·1	40·6	11·0	39·3	9·1	43·2	11·3	36·1	9·4	38·2	10·7	42·2	8·9
14. Zemplín	40·9	10·1	42·0	7·0	39·6	11·4	41·4	7·6	42·3	11·7	38·5	7·5	37·3	11·2	43·8	7·7
15. Užhorod . . .	42·2	9·8	41·5	6·5	41·1	11·3	40·7	6·9	43·3	11·4	38·3	7·0	39·2	11·2	42·8	6·8
16. Abaujtorňa . .	38·3	9·8	43·2	8·7	38·6	10·3	41·9	9·2	41·1	10·9	39·3	8·7	36·4	9·8	44·1	9·7
Košice město .	28·6	10·4	55·1	5·9	29·8	12·0	52·5	5·7	29·5	12·0	54·2	4·3	30·0	12·0	50·9	7·1
Slovensko . . .	37·2	9·7	45·3	7·8	37·9	10·1	43·8	8·2	39·4	10·3	42·5	7·8	36·5	9·9	45·1	8·5
Čechy	33·6	9·5	48·0	8·9	33·1	9·6	48·2	9·1	34·0	9·6	48·0	8·4	32·3	9·6	48·3	9·8
Morava	34·3	9·3	47·7	8·7	35·0	9·3	46·9	8·8	36·3	9·6	46·5	7·6	33·7	9·1	47·3	9·9
Slezsko	36·0	9·3	47·2	7·5	37·1	9·9	46·1	6·9	38·1	10·3	45·8	5·8	36·2	9·5	46·3	8·0

) Pramen pro Slovensko pro sl. 2—9: Magyar Stat. Közlemények, nová serie sv. 42., str. 31, sl. 2—4, 5., 6.—7., 8., 10.—12., 13., 14—15, 16.

**) V těchto poměrných číslech není pro Slovensko vzat zřetel na osoby neznámého stáří. Osob těchto je však tak málo, že při číslech procentních ani v úvahu nepřicházejí.

znáti počet dítek školou povinných, počet osob povinných službou vojenskou, počet osob, které od určitého věku nabývají práva voličského, počet osob ve věku produktivním na rozdíl od vrstev obyvatelstva jimi vydržovaných. Naproti tomu statistika sňatků, porodů a úmrtnosti nabývá pravého významu teprve tehdy, lze-li ji srovnávati s příslušnými věkovými poměry obyvatelstva.

V našem stručném přehledu chceme se zabývati všeobecně nejdůležitějším rozvrstvením věkovým, jež má význam pro hospodářskou zdatnost obyvatelstva, tedy ve skupinách do dokonaných 14 let (věk dětský), od 15—19 let (věk jinošský), od 20—59 (věk mužný, produktivní) a přes 60 let (věk stařecký). Příslušná data přináší tab. 5.

Srovnejme tu nejprve celková data za Slovensko s daty za ostatní země české. Zajisté na prvý pohled si povšimneme toho, že v zemích českých je poměrně větší procento lidí ve věku produktivním (roku 1910 v Č. 48·2%, na M. 46·9%, ve Sl. 46·1%) než na Slovensku (43·8%), a že se tento poměr na Slovensku za poslední desítiletí zhoršil (roku 1900 bylo lidí 20—59letých 45·3%, roku 1910 jen 43·8%. Souvisí to se zjevem několikráte již dotčeným, totiž s vystěhovalectvím, jemuž propadá právě tato vrstva nejvíce. — Za to je na Slovensku poměrně více dětí do 14 let a mládeže do 20 let, osob těchto obou skupin je více než osob v produktivním věku (roku 1910 48%), proti 43·8%), kdežto z ostatních zemí českých pouze ve Slezsku jsou poměry podobné (roku 1910 47% proti 46·1%). V Čechách je nápadné nízké zastoupení dětí do 14 let (roku 1900: 33·6%, roku 1910: 33·1%). Naproti tomu v Čechách je poměrně největší procento lidí 60tiletých a starších (roku 1910: 9·1%). Toto procento, jakož i procento produktivního obyvatelstva zřejmě svědčí o vyšší hospodářské i zdravotní úrovni v Čechách. Co do počtu osob nejstarší skupiny, panují nejhorší poměry ve Slezsku, ale i Slovensko je v té věci za Čechami a Moravou.

Pozorujeme-li zastoupení ve skupinách věkových roku 1910 podle pohlaví, vidíme, že mezi muži všeobecně je absolutně i relativně více zastoupen věk dětský než mezi ženami, za to však mezi ženami poměrně více převládá věk produktivní a zvláště stařecký následkem větší úmrtnosti u mužů. Slovensko u srovnání s ostatními zeměmi českými co do zastoupení starých mužů stojí na místě druhém (ze 100 mužů bylo 60tiletých a starších v Čechách 8·4, na Slovensku 7·8, na Moravě 7·6, ve Slezsku 5·8), co do zastoupení starých žen na místě třetím (ze 100 žen bylo 60tiletých a starších na Moravě 9·9, v Čechách 9·8, na Slovensku 8·5, ve Slezsku 8·0).

O věkových poměrech na vlastním Slovensku poučují nás podrobněji data z jednotlivých stolic. Na rozdíly, které tu panují, má opět vliv hlavně různá intensita vystěhovalectví v těch kterých stolicích. Všimněme si však každé skupiny věkové zvlášť.

Nejvíce dětí (do dokonaných 14 let) má stolice Užhorodská

(roku 1910: 41·1%), Šaryšská (40·6%), Trenčínská (39·8%), Zemplínská (39·6%) a Nitranská (39·4%). Působí tu okolnost, že tu jednak přirozený přírůstek obyvatelstva je největší, tedy proti jiným stolicím tu rozhodně přibývá na nejmladším obyvatelstvu absolutně; ale na druhé straně jsou to zase stolice, z nichž se obyvatelstvo ve věku produktivním nejvíce stěhuje, je tu tedy tohoto obyvatelstva méně, následkem čehož pak vypadne procento dětí větší; tato poslední příčina platí hlavně pro stolici Šaryšskou, Užhorodskou a Zemplínskou, jak patrno z tohoto přehledu:

Stolice	Ze 100 osob bylo r. 1910 ve stáří do dokon. 14 let	Přirozený přírůstek vypočtený dle porodů a úmrtí v letech 1900—1910 v %:	Na 100 domácích obyvatel připadalo r. 1910 příslušníků v cizině se nalézajících:
Užhorodská . . .	41·1	14·8	12·0
Šaryšská . . .	40·6	14·2	17·8
Trenčínská . . .	39·8	14·4	6·8
Zemplínská . . .	39·6	14·0	11·6
Nitranská . . .	39·4	14·9	4·7

Nejvíce chlapců do dokon. 14. roku je také v prvých čtyřech jmenovaných stolicích (Užhorod, Šaryš, Trenčín, Zemplín) pak v Abaujtorně, ve Spiši a teprve pak v Nitře. — Nejvíce děvčat do dokon. 14. roku rovněž v Užhorodu, pak však hned v Nitře, Šaryši, Bratislavě, Zemplíně.

Ve městech je procento dětí ovšem značně nižší než v celkovém průměru; tak v Bratislavě roku 1910 jen 27·3%, v Košicích 29·8%, ve Šťávnici 33·9%, jednak proto, že ve městech je vůbec přirozený přírůstek poměrně menší než na venkově (systém menšího počtu dětí), jednak však proto, že město přitahuje velmi mnoho obyvatelstva ve věku produktivním; tato věková stupnice je na př. zastoupena v Bratislavě 54% a v Košicích 52·5%. Šťávnice s 46·8% tvoří výjimku, jak jsme se zmínili jest to město s populační stagnací, trpící značně odchodem obyvatelstva právě ve věku pracovním.

V ostatních stolicích průměrný počet dětí pohybuje se kol průměru celkového, nápadně nízký je však ve stolici Hontské, tu ze 100 osob je roku 1910 pouze 32·6% ve věku dětském, také zastoupení mládeže ve věku 15—20 let je tu proti ostatním stolicím nejmenší, totiž 8·7%. Příčina tohoto zjevu je právě v Hontské stolici zakořeněný a známý systém dvojdětného manželství.

Podle pohlaví mají hoši všeobecně větší zastoupení mezi muži než děvčata mezi ženami, výjimku činí jen Košice (ze všech žen je 30% ve věku do 14 let, kdežto z mužů v tomto věku je jen 29·5%).

Povšimněme si dále zastoupení vrstvy produktivního obyvatelstva. Poměr této vrstvy vůči vrstvám neproduktivním je velmi důležitý se zřetele k snadnosti obživy všeho obyvatelstva. V celkovém průměru připadalo roku 1910 na Slovensku na 44 (správně 43·8) lidí v produktivním věku 56 (správně 56·2) lidí neproduktivních, tedy na 1 pracujícího více než 1 nepracující.

Jako krajnosti v jednotlivých stolicích sluší vytknouti (nehledě k municipál. městům), že nejvíce osob ve věku produktivním vykazuje stolice Hontská (48·4%) — zjev ten již je vysvětlen malým počtem dětí, takže v celku na starší osoby připadá větší procento — pak stolice Novohradská (47·2%); naproti tomu nejméně produktivních osob vykazuje stolice Šaryšská (39·3%) a Užhorodská (40·7%), trpící, jak známo, značným vystěhovalectvím; v obou těchto stolicích zaujímá vrstva mladších 20 let více jak polovici veškerého obyvatelstva (ve stolici Šaryšské 51·6%, Užhorodské 52·4% — a též ještě ve stolici Zemplínské 51%).

Podle pohlaví mají ženy zastoupení ve věku produktivním větší nežli muži; výjimku činí města Bratislava, kde ve věku produktivním je 56·4% mužů, kdežto žen jen 51·7%, a Košice, kde příslušné procento mužů činí 54·2, u žen 50·9.

Hojné zastoupení nejstarší věkové stupnice jest známkou dobrých zdravotních i hospodářských poměrů. V té příčině kráčí v čele stolice Hontská s 10·3% obyvatelstva staršího 60ti let; pak jde stolice Bratislavská (9·6%), Gemerská a Oravská (9·3%), Abaujtorňanská (9·2%) a Šaryšská (9·1%).

Na druhém konci stupnice jsou zvláště města Košice (kde pouze 5·7% obyvatelstva je starší 60ti let), a Bratislava (7·7%). Z venkovských stolic nápadně malý počet starších lidí má stolice Trenčínská (jen 6·6%), pak Zvolenská (6·9%) a Užhorodská (6·9%).

Chceme-li pozorovati zastoupení nejvyšší věkové stupnice odděleně dle pohlaví, pak to, co bylo řečeno již všeobecně, že ženy mají vyšší procento ve skupině 60ti a víceletých než muži, platí také pro jednotlivé stolice, až na dvě výjimky: ve stolici Oravské je ve věku 60ti a více let 9·5% mužů, kdežto žen jen 9·1% a ve stolici Užhorodské je z mužů 7% 60tiletých a starších, kdežto z žen jen 6·8%.

VIII. *Národnost, mateřská řeč a znalost řeči.*

1. Nespolehlivost maďarské statistiky národnostní.

V bývalých Uhrách, právě tak jako v bývalém Rakousku, kteréžto obojí země byly typickými příklady národnostně smíšených států, kde panující národnost nedosahovala ani absolutní většiny, — bylo sčítání národností důležitosti prvého řádu nikoli se stanoviska statistického, nýbrž politického. Ale ani tu, ani tam, nezjišťovala se při sčítání lidu národnost jako národně politické přesvědčení o příslušnosti k určitému národu, k určité národně kulturní pospolitosti. V obou zemích zjišťoval se jen surrogát národnosti připouštějící různé výklady a přece se dle tohoto surrogátu pak soudilo na početnost jednotlivých národností. V Rakousku byla to pověstná »obcovací řeč«, kterou nepodařilo se ani při posledním sčítání sprovoditi se světa přes to, že i vynikající statistikové němečtí veřejně přiznávali nedostatečnost dat o obcovací řeči pro zobrazení poměrů národnostních, neboť titíž statistikové namítali, že by nový způsob zjišťování národností porušil srovnatelnost s výsledky minulých sčítání lidu. Maďarská statistika zjišťuje teprve od r. 1880 také jen jistý surrogát národnosti, totiž »řeč mateřskou«. Řeč mateřská je sice jedním z hlavních znaků příslušnosti k určité národnosti a daleko vhodnějším k jejímu zjištění než »řeč obcovací«, ale přece jen jednou složkou, která na všechny případy často nestačí, zvláště vykládá-li se tendenčně. A takovou tendenční definici má právě maďarská statistika. Definuje na př. v instrukcích pro sčítání lidu r. 1910 řeč mateřskou jako řeč, »ke které se někdo přizná jako ke své a kterou co nejlépe a nejraději hovoří.« Udání této řeči mělo se díti vždy dle pravdy a bez jakéhokoliv nátlaku. Bližší výklad definice však výslovně upozorňoval, že »— ačkoli řeč mateřská je ve většině případů identickou s onou řečí, kterou se každý naučil ve svém dětství a zpravidla od své matky, — přece se může také přihoditi, že dítě má jinou řeč mateřskou než matka (pozn.: podtrženo v samé instrukci), zvláště, když dítě osvojilo si v opatrovně (!), ve škole (!) nebo následkem té okolnosti, že rodiče mají různou řeč mateřskou, jinou řeč nežli řeč své matky«.

Jak dopadly výsledky zjišťování takovéto mateřské řeči prováděného komisaři zaujatými ve jménu maďarské státní myšlenky proti všem nemaďarským národnostem, lze si snadno představiti. Vždyť mohli u každého dítěte, které si třeba již v maďarské opatrovně (a jiných než maďarských nebylo!) »osvojilo« jazyk maďarský, zapsati maďarskou řeč »mateřskou«. Při takovémto výkladu bylo ovšem možno v Uhrách provozovati s mateřskou řečí ještě horší praktiky nežli v Rakousku s řečí obcovací. K tomu přistupovala ještě známá maďarská politická hříčka se slovy maďarský a uherský (pro kteréžto pojmy v maďarštině je pouze jediné pojmenování »magyar«)[1]) a vyumělkovaný rozdíl mezi (politickým) národem a národností.

Že při sčítání lidu nebylo postupováno beze všeho vykonávání vlivu a nátlaku, to lze souditi z této zmínky uherského ústředního statistického úřadu při zpracování výsledků sčítání lidu z r. 1900: [2]) »Zkoušení materiálu z r. 1900 neomezilo se jenom na to, zda sčítací lístek byl vyplněn správně, nýbrž jakmile byla sestavena hlavní demografická data dle jednotlivých obcí, srovnávána byla tato data také s daty z r. 1890 a kde se ukázaly větší rozdíly, jež se nedaly vysvětliti přirozeným vývojem, hleděl statistický úřad původ těchto rozdílů vyšetřiti. Opravilo se tak leccos v datech z r. 1900, ale získalo se také vysvětlení pro různé rozdíly mezi daty z r. 1890 a 1900, jmenovitě také ve příčině národnostních poměrů v obcích. Tato pozdější šetření poskytla — prý — také proto uspokojující výsledek, protože dokázala, že zjištění poměrů národnostních (řeči mateřské) dělo se skutečně ve většině případů s přísnou objektivností, jež statistický úřad ve svých instrukcích i při ústních poučeních vždy zdůrazňoval. Kde se v tomto směru ukázaly neodůvodněné úchylky, tu se většinou ukázalo, že r. 1890 nebyla správně pochopena ustanovení instrukce, zvláště v tom, že v některých krajinách znalost řeči maďarské (— »ungarische« Sprache —) byla pokládána také za kriterium maďarství (— des »Ungaren-

---

1) Typický příklad z vlastní zkušenosti vypravuje J. Botto v poznámce ke článku »Povšechné dějiny Slovenska« ve Slovenské Čítance (Šolc — Praha) na str. 61., kterou aspoň částečně budiž dovoleno reprodukovati: »V slovenské dědince Šivetici, v gemerské župě ležící, přičiněním fanatického maďaronského evang. kněze sčítali r. 1880 všechny slovenské občany za Maďary. Ten kněz takto lidu vykládal věc: »Vy jste Uhři.« »Ano, jsme,« pravili občané. »Nuže tedy zapíšu vás za Uhry,« což v maďarské řeči znamená Magyar, tedy v maďarské řeči na maďarských popisných arších za Maďary. — Ale při novém sčítání r. 1890 tam již toho kněze nebylo. Nebylo ani velkého úředního nátlaku. Občané si popisné archy vyplnili sami a zapsali se všichni za Slováky! Srovnávajíce popisy v ministerstvu, přišli na to a nemálo se podivili, jak se mohlo státi, že se Maďaři za 10 let v této obci poslovenštili. Požádali tedy politický úřad za vysvětlení. I došla odpověď, že tato obec byla i r. 1880 ryze slovenská a pouze z přílišné horlivosti nesprávně za maďarskou zapsána.«

2) Ung. Statistische Mitteilungen, Neue Serie, sv. 27., str. 25*., 2. sloupec

tums«)[1]) a že s přehnaným optimismem byla také maďarsky mluvící část obyvatelstva jiného jazyka počítána za Maďary.«[2])

Z citované části zřejmě vychází, že ve všech případech při zjišťování národnosti (mateřské řeči) nebylo postupováno s přísnou objektivností, ježto se připouští takový postup jen ve »většině případů«, v ostatních se tak dálo s »přehnaným optimismem« (!). Dále je zřejmo, které rozdíly proti r. 1890 byly pokládány za potřebné toho, aby byly vysvětleny: jen ony, které se nedaly vysvětliti »přirozeným vývojem«, totiž ty případy, kde v některých obcích r. 1900 bylo zjištěno méně Maďarů než r 1890. Jistě se však nepozastavoval uherský statistický úřad nad nápadným vzrůstem řeči maďarské v některé obci v r. 1900 proti r. 1890 a nežádal o vysvětlení těchto rozdílů, neboť zjev tento se dal vysvětliti »přirozeným vývojem«, totiž přirozeným důsledkem všeobecně hlásané »politické i kulturní supremacie národa maďarského«, kterýžto zjev také jinak — a to velmi přiléhavě — vystihuje v německém textu svých publikací slovy: »Das Umsichgreifen des ungarischen Elementes.«[3])

2. *Historie sčítání národnosti při sčítáních lidu v Uhrách.*

Toto »Umsichgreifen des ungarischen Elementes« lze nejlépe stopovati při pozorování číselného vývoje jednotlivých národností v Uhrách, pokud byl zachycen při jednotlivých sčítáních lidu.

Prvá data o národnostech v Uhrách sestavil Alexius Fényes a to na základě záznamů v jednotlivých konfessích z r. 1840. Bylo to v době, kdy Maďaři byli již v plném rozvíjení svých národnostních a politických požadavků, jež vyvrcholily revolucí r. 1848, ale skončily pak úplnou porážkou r. 1849. R. 1850 provedeno bylo sčítání lidu v zemi pokořené. Politický význam tendenčního sčítání národností pocítili tentokráte Maďaři na vlastní kůži. Dle Matlekovitse[4]) bylo prý toto sčítání provedeno s úmyslnou tendencí, aby byla prokázána minorita živlu maďarského. Ale s výsledkem tohoto tendenčního sčítání byly prý i směrodatné kruhy nespokojeny a proto prý se při sčítání lidu r. 1857 národnost již nezjišťovala. Je-li toto tvrzení správné, nemohu kontrolovati. Jisto je, že to bylo v době Bachovy centralisace, germanisace a persekuce, která právě teprve r. 1857 v Uhrách počala ponenáhlu polevovati (generální amnestie za doby návštěvy císařovy). Při nejbližším sčítání lidu r. 1869 byla situace

---

[1]) V německém textu Zpráv uherského statistického úřadu (cit. Ungar. Statistische Mitteilungen) užívá se důsledně výrazů »ungarisch« a »Ungarentum«.

[2]) Srovnej znovu citovanou již poznámku J. Botta se str. 61. Slovenské Čítanky.

[3]) Ungarische Statistische Mitteilungen. Neue Serie. sv. 27., str. 99*.

[4]) Viz: Dr. Alexander von Matlekovits, Das Königreich Ungarn (Lipsko, 1900, I. díl, str. 96.).

již zcela nová, bylo po vyrovnání s Rakouskem, po úplném politickém vítězství Maďarů. A přece když byly konány přípravy ke sčítání tomu, bylo shledáno,[1]) že bude účelnějším, vypustí-li se otázka jazyka neb národnosti při sčítání. A to se také skutečně stalo. Stalo prý se tak z »politické opatrnosti«.[2]) Vždyť maďarský národní stát se teprve organisoval, nemohl ještě vystoupiti s plnou silou maďarisační (r. 1868 byl přece vydán národnostní zákon, dosti liberální, třeba že zůstal na papíře). Zajisté asi r. 1869 spolupůsobily obavy, že by výsledky národnostní statistiky nebyly ještě příliš uspokojivé pro národ nyní dominující. Ale od r. 1875 byla maďarisace v plném proudu, maďarský jazyk stal se jazykem státním a také v každém jiném ohledu maďarský živel podporován na úkor ostatních národností. Nebylo tedy třeba r. 1880 při novém sčítání již tak velké »politické opatrnosti«, ale do souboru otázek přece nebyla pojata národnost, nýbrž jen řeč mateřská a znalost řečí v zemi obvyklých.[3]) Na základě těchto dat bylo však usuzováno na poměry národnostní. Při sčítání r. 1890 zůstalo v celku při dosavadním zjišťování řeči mateřské a řečí v zemi obvyklých, teprve r. 1900 byla otázka po znalosti řečí rozšířena na řeči vůbec a tak zůstalo i při sčítání r. 1910. Jak byl vykládán pojem řeči mateřské, bylo již pověděno.

3. Poměr národností na Slovensku a Slováci v Uhrách vůbec v historickém vývoji.

Není účelem této práce líčiti dějiny živlu slovenského vůbec nebo dějiny Slovenska, nýbrž vylíčiti jen vývoj národností na Slovensku a Slováků v Uhrách na základě statistických pramenů, pokud ovšem mně byly přístupny. Jsou to především všecka poslední čtyři sčítání lidu od r. 1880, při nichž se zjišťovala řeč mateřská, jakožto pramen pro národnostní poměry nejen v celých Uhrách, nýbrž i v jednotlivých župách, tedy také v 16 župách slovenských; dále data Fényesova z r. 1840 a data ze sčítání lidu z r. 1850 pro národnostní poměry v celých Uhrách aspoň v citaci z díla Matlekovitsova a konečně široce založené dílo maďarského historika Ignáce Ascádyho »O obyvatelstvu Uher v době pragmatické sankce v letech 1715—1720«, z něhož však byly mi přístupny pouze prvé dva díly [4])

[1]) Opět dle vysvětlení Matlekovitsova na cit. místě.

[2]) Viz Ung. Statist. Mitteilungen, nová serie, sv. 36., str. 473.

[3]) Zajímava je poznámka v Ung. Statistische Mitteilungen (nová serie, sv. 27., str. 3.—4.), že kdo neznal žádnou z řečí v zemi obvyklých — tedy i nemluvňata — nebyl počítán k žádné národnosti a byl vykazován ve sloupci: »bez národnosti, resp. bez řeči mateřské«. Tím třeba doplniti vysvětlení o »nemluvňatech« ve spisu Dra Emila Stodoly, Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom, (Praha, 1919, nákl. vlastním) na str. 6.

[4]) Ve 12. svazku »nového běhu« Uherských statistických zpráv: Magyar Statisztikai Közlemények, új folyam; Ungarische Statistische Mitteilungen, Neue Folge (ne »Serie«). Práce tato byla vydána na památku tisíciletého trvání uherského státu a jmenovaný historik dal k ní sám podnět a také ji za pomoci statist. úřadu uherského provedl.

tištěné pro cizinu maďarskoněmecky, kdežto III. díl je vydán pouze maďarsky.

Uvedené zde prameny nemohu srovnávati všecky najednou, proto, že takovému srovnání vadí jednak nejednotnost způsobu, jak počet jednotlivých národností byl zjišťován (nejednotnost methody šetření), jednak nemožnost vybrati ze všech pramenů — při rozsahu, v jakém mi byly dostupny — data vztahující se vždy přesně na totéž territorium, ať už na zmíněných již 16 žup slovenských, nebo jen v úhrnech na celý obvod zemí bývalé koruny uherské. Nezbude tedy než podati obrazy národnostních poměrů slovenských v chronologickém pořádku, ale dle povahy zmíněných pramenů jednak odděleně (jako na př. hned pokus o vylíčení národnostních poměrů na Slovensku v době pragmatické sankce), jednak synopticky, pokud v současně pozorovaných obdobích lze podati data aspoň v hlavních rysech srovnatelná.

a) Národnostní poměry na Slovensku v době pragmatické sankce (v letech 1715—1720).

Dílo Acsádyho, které podává data ze zmíněné doby nejen podle stolic, nýbrž i dle jednotlivých obcí, dovoluje vybrati a skonstruovati poměry národnostní v 16 hornouherských slovenských stolicích. Výsledky takového pokusu jsou sneseny v tabulkách 1.—3. a myslím, že jsou dosti zajímavé, aby stály za práci s tím spojenou. Hned předem však dlužno upozorniti, že tyto tabulky nepřinášejí, pokud jde o počet obyvatelstva, přesná čísla. Jsou to jen odhady dle předpokladu, které Acsády sice dosti široce rozebírá, ale které přece není možno kontrolovati přesně číselně až na samý pramen.[1])

Aby bylo možno tabulkám těm náležitě porozuměti, jest třeba, poněkud podrobněji zmíniti se o vzniku a postupu celé Acsádyho práce.

Acsády pokusil se o konstrukci obrazu obyvatelstva v Uhrách (se Sedmihradskem, ale bez Chorvatska-Slavonska) v době pragmatické sankce v l. 1720—1721. Základní materiál poskytly mu dva berní soupisy poplatníků, provedené ve vlastních Uhrách[2]) r. 1715 a znovu r. 1720, jichž účelem bylo získati spravedlivý podklad pro berní reformu a pomocí její nalézti prameny k úhradě výdajů potřebných pro obnovu státní organisace v zemi dlouholetými tureckými válkami zpustošené. Účelu toho nedosáhl ani prvý, ani opakovaný druhý popis, protože z něho byly vyňaty daňově právě nejschopnější třídy obyvatelstva, totiž šlechta a duchovenstvo. Soupisy však zůstaly zacho-

---

[1]) Snad by mi byl v mnohém prospěl III. díl jeho práce, věnovaný podrobnostem v jednotlivých stolicích. Acsády jmenuje jej pramenem pro místní historiografy a monografická pojednání. Snad se najde někdo z řad slovenských, který by tato zajímavá data z pramene mně nepřístupného prozkoumal a zužitkoval.

[2]) V knížectví Sedmihradském byli poplatníci konskribováni každoročně.

vány s bohatým svým materiálem a nalezly v Acsádym historického i statistického zpracovatele.

Ve zmíněných daňových soupisech popsáno bylo obyvatelstvo ne dle hlav, nýbrž jen dle domácností. R. 1715 konal se soupis na širších základech, neboť se týkal — vyjímaje třídy naprosto nejchudší, tedy poplatně úplně bezvýznamné, — veškerých městských a venkovských domácností. R. 1720 okruh soupisu byl zúžen tím, že byly vynechány další daňově bezvýznamné, dříve do soupisu přece pojaté, chudší domácnosti (domkáři nebo bezdomci u jiných bydlící), za to však přišly do soupisu domácnosti takových osob, které sice osobně patřily k privilegovaným vrstvám, ale hospodařily na poddanských nebo městských usedlostech. Do soupisu nebyly vůbec pojaty na základě svých výsad: všechna ostatní šlechta, pak duchovenstvo a učitelé a konečně židé na základě svého zvláštního právního postavení.

Nepodávaly tedy soupisy přesný obraz o všech domácnostech, tím méně o všem obyvatelstvu. Ale, jak již vylíčeno, oba soupisy se částečně doplňovaly, neboť jeden orientoval o těch třídách obyvatelstva, které druhý ignoroval. Acsády také chtěje dojíti k pravděpodobnému celkovému počtu obyvatelstva k r. 1720, použil soupisu z r. 1715 jako doplňující pomůcky a kromě toho, aby aspoň přibližně zjistil počet poddanských domácností do soupisů nepojatých, sáhl i k jiným současným pramenům, hlavně vrchnostenským urbářům[1]) a porovnávaje vždy pro příslušnou obec počet domácností z urbářů s počtem domácností, zjištěných v obou soupisech, určoval procento domácností vynechaných. Výsledky byly v různých stolicích rozdílné,[2]) procento vynechaných domácností se pohybovalo mezi 7%—267%, u všech urbářů činilo průměrem 69·7%. To však Acsády pokládal za vysoké a použil proto pro svoje doplňování tří druhů procent (zove je zemskými průměry), totiž: 50%, 33⅓% a 20%. Při uherských[3]) stolicích, v distriktech a pohraničních obvodech užil průměru 50%, v uherských městech, pokud byla samostatně popisována, průměru 20%. Tyto dva druhy průměrů padají na váhu pro stolice slovenské. O tolik procent zvýšil tedy počet domácností při soupisech zjištěných a počet, ke kterému takto dospěl, nazval rektifikovaným počtem domácností. (Viz sl. 4. v tab. 1.) Zbývalo nyní zjistiti přibližný počet obyvatelstva k těmto domácnostem patřícího. Acsády došel k němu odhadem tak, že na každou tuto (nešlechtickou) domácnost počítal průměrem 6 osob (viz sl. 5. v tab. 1.)[4])

---

[1]) Byly to seznamy poddaných nebo osob na vrchnostenském majetku usedlých, tedy těch, kteří vrchnosti pracovali nebo jí platili.

[2]) Nebylyť urbáře ve všech stolicích po ruce a také ne právě z let konskripcí (použito bylo 28 urbářů ze 14 stolic).

[3]) Na rozdíl od sedmihradských stolic.

[4]) Ze současných pramenů zjistil Acsády jen tolik, že nelze bráti stejný průměrný počet osob na jednu domácnost vůbec, ale že je nutno činiti rozdíl mezi domácností šlechtickou, kde jest a také vždy byl pro její rozsah

Šlo nyní o přibližné zjištění vrstev do soupisů zásadně nepojatých, totiž šlechty, duchovenstva, učitelů a židů. Pro šlechtu byly po ruce různé konskripce, ale zase jen dle domácností. Průměrný počet osob v domácnostech šlechtických odhadl na 5) (viz sl. 6. v tab. 1.). Počet židů bylo možno přibližně zjistiti z různých konskripcí židů z různých let a to dokonce i dle duší (viz sl. 8. v tab. 1.). Počet duchovních a učitelů nedal se z žádných současných pramenů ani přibližně zjistiti, ale byla to — tak jak tomu je i dnes — vrstva jen nepatrná a proto Acsády použil pro stanovení jich počtu prostě procenta, jež zaujímají v dnešním[2]) počtu obyvatelstva a dle toho v jednotlivých stolicích počet obyvatelstva hořejším způsobem k r. 1720 vypočtený zvýšil o 0·1—0·3% pod titulem duchovních a učitelů (viz sl. 7. v tab. 1.).

Takovým způsobem došel Acsády k počtu celkového obyvatelstva v jednotlivých stolicích (viz sl. 9. v tab. 1.). Jest patrno, že v postupu tom je příliš mnoho odhadu a dohadů, namnoze velmi šablonovitě získaných a že tedy čísla jeho dle toho dlužno posuzovati. Nemohou se tedy ani z daleka — jak ostatně sám přiznává — srovnávati s přesností nějakého sčítání lidu.

Bylo proto nutno, celý tento postup vylíčiti, než bylo možno uvésti prvou tabulku o slovenských stolicích, která je sestavena z dat Acsádym vypočtených a má podávati pravděpodobný počet celkového obyvatelstva na Slovensku kol r. 1720.

A nyní třeba sledovati Acsádyho po cestě ke zjištění národnostních poměrů. Národnost při soupisech nebyla zjišťována, ale byla tu přece okolnost, podle které se mohlo na národnost souditi, a to bylo poplatníkovo příjmení. Třebaže příjmení není bezpečným znakem příslušnosti k určité národnosti, přece jen je ve velkém celku a v těch dobách, o kterých je řeč a ve kterých poměry národnostní neměly v politice státní žádného téměř významu, možno pokládati poplatníky se slovenským příjmením za Slováky, s maďarským za Maďary atd. Ovšem domácností známých dle

---

rozhodným pouze poměr pokrevního příbuzenství, a mezi domácností nešlechtickou, do jejíhož okruhu zahrnovány byly krom členů rodiny i čeleď, tovaryši, učedníci atd. K určitému počtu přišel Acsády však také oklikou z moderních poměrů. Použil totiž dnešní (viz zde pozn. 2.) průměrný počet osob připadajících na 1 šlechtickou domácnost (4·46), který zaokrouhlil na 5 vzhledem k tomu, že ve starších dobách byly domácnosti šlechtické průměrem četnější. A podle šlechtických domácností vzal pro ještě četnější nešlechtické domácnosti průměr 6 osob.

[1]) Ovšem, jak již řečeno, i část těchto vrstev dostala se aspoň do soupisu r. 1720, pokud hospodařila na poddanských nebo městských usedlostech.

[2]) Kde Acsády mluví o »dnešních« poměrech, dlužno tím rozuměti výsledky posledního sčítání lidu, jemu v době sepsání díla známého (r. 1896), t. j. sčítání z r. 1890; pro tuto »dnešní« dobu uvádí, že obyvatelstvo obírající se službou církevní tvoří 0·13% a vyučováním jen 0·23% celkového obyvatelstva.

Tabulka 1.)*

Stolice, resp. země	Počet *všech* konskribovaných *domácností* r. 1715	Počet *všech* konskribovaných *domácností* r. 1720	Rektifikovaný počet všech poplatných *domácností* r. 1720	Pravděpodobný počet r. 1720 konskr. *obyvatelstva* (5 násob. domác. ve sl. 4.)	Z obyvatel. *ne*konskribovaného bylo dle různých současných pramenů přibližně: šlechty	duchovních a učitelů	židů	Pravděpodobný počet *celkového* obyvatelstva r. 1720 (sl. 5.—8.)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Bratislava	8.063	8.706	13.357	80.142	6.461	265	1.900	88.768
2. Nitra	12.180	10.712	19.740	118.440	5.279	314	1 800	125.833
3. Trenčín	? **)	6.679	9.950	59.700	5.169	98	800	65.767
4. Těkov	5.659	4.747	8.433	50.598	2 085	131	.	52.814
5. Hont	6.311	6.881	10.271	61.626	1.495	157	.	63.278
6. Turec	1 557	1.764	2.646	15.876	1.695	44	100	17.715
7 Orava	3.966	2.455	3.683	22.098	590	45	25	22.758
8. Liptov	2.310	1.428	2.217	13.302	1.245	29	50	14.626
9. Zvolen	3.079	2.623	4.351	26.106	552	53		26.711
10. Novohrad	2.840	3.002	4.713	28.278	2.045	60	40	30.423
11. Gemer	2.726	2.523	4.460	.26.760	2.045	72	50	28.927
12. Spiš	3.614	2.465	4.764	28.584	210	57	30	28.881
13. Šaryš	5.600	4.167	6.666	39.996	1 485	104	300	41.885
14. Zemplín	4.933	5.402	9.243	55.458	4.240	150	500	60.348
15. Užhorod	1.734	1.995	3.386	20.316	1.615	55	70	22.056
16. Abaujtorňa	1.269	1.489	2.699	16 194	1 555	44	150	17.943
Slovensko	65.841 ***)	68.038	110.579	663.474	37.766	1.678	5.815	708.733

příjmení je méně než domácností, které Acsády vzal za základ výpočtu celkového obyvatelstva.[1]) Při soupisu r. 1720 vyskytují se někde zcela jiná příjmení než při soupisu z r. 1715, což Acsády vysvětluje tím, že se v době mezi oběma roky staré obyvatelstvo často vystěhovalo a usadilo se nové, což při tehdejší fluktuaci obyvatelstva v zemi spustošené nebylo nápadno. Proto také asi zůstává Acsády při rekonstrukci poměrů národnostních při datech z r. 1720, ač tu bylo popsáno méně domácností než r. 1715. [2])

Poněvadž se domnívám, že slovenské stolice tímto stěhováním valně netrpěly, beru pro národnostní poměry v nich do počtu také data z r. 1715 a je zajímavo, že jsou v celku pro Slováky příznivější než z r. 1720.

*) Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények, Ungarische Statistische Mitteilungen, Neue Folge, sv. XII., díl I, st. 57.

**) Pro stolici Trenčínskou data z r. 1715 nejsou známa.

***) Bez stolice Trenčínské.

[1]) Na př. v Sedmihradsku byla známa sotva polovice domácností dle příjmení jich přednostů.

[2]) R. 1715 bylo dle jména zjištěno 72.044 domácností (v počtu tom však jsou data za město Bratislavu a stolici Trenčínskou dosazena z r. 1720), roku 1720 jen 65.695 (viz tab. 2., sl. 2. a 12.).

Počet konskribovaných domácností a dle příjmení poplatníků známých

Stolice, resp. země	roku 1715										roku 1720									
	všech	z toho dle příjmení poplatníků možno počítati za									všech	z toho dle příjmení poplatníků možno počítati za								
		slovenské	rusínské	maďarské	německé	srbochorv.	slov.	rus.	maď.	něm.		slov.	rus.	maď.	něm.	srbochorv.	slov.	rus.	maď.	něm.
		v číslech absolutních					v procentech					v číslech absolutních					v procentech			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1. Bratislava	7.219	3.707	.	2.281	1.231	.														
Brat. měst.**)	809	44	.	80	685	.	46·7	.	29·4	23·9	8.445	4.162	.	2.196	2.087		49·3	.	26·0	24·7
2. Nitra	12.058	10.260	.	1.527	255	16	85·1	.	12·7	2·1	10.642	8.863	.	1.527	252	.	83·3	.	14·3	2·4
3. Trenčín**)	6.672	6.389	.	217	66	.	95·8	.	3·2	1·0	6.672	6.389	.	217	66	.	95·8	.	3·2	1·0
4. Těkov	5.659	2.998	.	1.728	933	.	53·0	.	30·5	16·5	4.727	2.790	.	1.201	736	.	59·0	.	25·4	15·6
5. Hont	6.296	3.456	.	2.274	566	.	54·9	.	36·1	9·0	6.358	3.456	.	2.494	408	.	54·4	.	39·2	6·4
6. Turec	1.557	1.356	.	54	147	.	87·1	.	3·5	9·4	1.512	1.375	.	50	87	.	90·9	.	3·3	5·8
7. Orava	3.966	3.817	.	132	17	.	96·3	.	3·3	0·4	2.455	2.376	.	66	13	.	96·8	.	2·7	0·5
8. Liptov	2.255	2.121	.	105	29	.	94·1	.	4·6	1·3	1.425	1.306	.	89	30	.	91·7	.	6·2	2·1
9. Zvolen	2.958	2.521	.	178	259	.	85·2	.	6·0	8·8	2.529	2.000	.	200	312	17	79·1	.	7·9	12·3
10. Novohrad	2.840	1.019	.	1.813	8	.	35·9	.	63·8	0·3	2.983	1.059	.	1.900	24	.	35·5	.	63·7	0·8
11. Gemer	2.705	1.068	.	1.539	69	29	39·5	.	56·9	2·5	2.523	1.043	.	1.372	108	.	41·3	.	54·4	4·3
12. Spiš	3.600	1.750	292	96	1.461	1	48·6	8·1	2·7	40·6	2.446	1.000	166	91	1.188	1	40·9	6·8	3·7	48·6
13. Šaryš	5.550	3.598	1.028	538	386		64·8	18·5	9·7	7·0	4.154	2.455	701	621	377		59·1	16·9	14·9	9·1
14. Zemplín	4.926	2.506	626	1.783	11	.	50·9	12·7	36·2	0·2	5.385	2.415	604	2.352	14	.	44·8	11·2	43·7	0·3
15. Užhorod	1.734	546	639	549	.	.	31·5	36·8	31·7	.	1.973	591	888	494	.	.	34·6	40·4	25·0	.
16. Abaujtorňa	1.240	112	.	1.023	105	.	9·0	.	82·5	8·5	1.466	157	.	1.192	117		10·7	.	81·3	8·0
Slovensko	72.044	47.268	2.585	15.917	6.228	46	65·6	3·6	22·1	8·6	65.695	41.437	2.359	16.062	5.819	18	63·1	3·6	24·4	8·9

*) Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények, Ungarische Statistische Mitteilungen, Neue Folge, sv. XII., díl II., tabelární část str. 277—280.

**) Pro město Bratislavu a stolici Trenčínskou data z r. 1715 nejsou známa, takže jsou tu vzata rovněž data z r. 1720.

Uvádím tu tedy v tabulce 2. z počtu domácností, u nichž příjmení poplatníku byla známa, domácnosti, jež dle těchto příjmení bylo možno pokládati za domácnosti slovenské, rusínské, maďarské, německé a srbochorvatské a to jak pro r. 1715, tak pro r. 1720 v číslech absolutních i v procentech. Ve zpracování Acsádyho jsou domácnosti slovenské sloučeny s rusínskými v jedno, což je vážným nedostatkem právě pro naši potřebu: zjistiti přibližný počet Slováku. Sloučení to stalo se v publikaci Acsádyho z důvodů typografických, což prý však oddělení obou národností nebrání, protože obě národnosti bydlely pouze výjimečně v těchže krajinách. Ovšem tyto výjimky platí právě pro Slovensko, neboť ve stolicích Spišské, Šaryšské, Zemplínské a Užhorodské bydlí Slováci s Rusíny společně. Pokusil jsem se je odděliti, ovšem také jen šablonovitě; rozdělil jsem totiž ve stolicích právě jmenovaných domácnosti uvedené u Acsádyho v rubrice »slovensko-rusínské« v poměru těchto obou národností, který byl zjištěn při sčítání lidu r. 1880 — kdy ještě ostrý maďarisační system byl teprve v začátcích — a to ve stolici Spišské v poměru 6:1, Šaryšské 7:2, Zemplínské 4:1 a Užhorodské 3:3½.[1])

Povšimněme si tedy tabulky 2. Tu je uveden počet domácností známých dle příjmení jich přednostů a to jak pro r. 1715 tak pro r. 1720. Data z r. 1715 jsou v celku příznivější pro živel slovenský. činíť počet konskribovaných domácností se jmény

	slovenskými	rusínskými	maďarskými v procentech:	němec.	srbochorv.
r. 1715	65·6	3·6	22·1	8·6	0·1
r. 1720	63·1	3·6	24·4	8·9	0·0

Bylo by správnější, kdybychom vybrali z obou let pro každou stolici vždy jen data o větším počtu domácností, aby dle zákona velikých čísel pravidelné zjevy lépe přišly k platnosti.[2])

Vyberme tedy pro každou stolici vždy jen data z toho roku, kdy byl zjištěn větší počet domácností dle příjmení a uveďme jen procentuelní zastoupení slovenských a maďarských jmen:

---

[1]) Svádělo to pokusiti se o to dle obcí, neboť data dle obcí Acsády v II. díle tabulek má, ale opět by to byl jen odhad, a to daleko pracnější, neboť bez původních pramenů — ba nemaje ani III. díl jeho práce, kde by snad bylo možno nalézti něco bližšího — byl bych nucen pro přibližné zjištění rusínských obcí zase sáhnouti k modernímu stavu, a to dle dostupných mi pramenů by byl mohl býti nejblíže r. 1900, kdy již národnostní poměry byly v plné přeměně pod tlakem politických poměrů uherských.

[2]) Ovšem víme, že okruh pozorování není přec jen v obou letech tentýž, neboť r. 1720 je vyloučeno chudší obyvatelstvo, ale za to pojaty i takové třídy privilegované (osobní šlechta), které seděly na poddanských nebo městských usedlostech. Kde tedy r. 1720 je zjištěno více domácností než r. 1715, možno se domnívati, že to z valné části je účinek většího zastoupení domácností těchto privilegovaných stavů.

Stolice:	roku	procentuelní zastoupení domác. se jmény slovenskými	maďarskými
Bratislava	1720	49·3	26·0
Nitra	1715	85·1	12·7
Trenčín	1720	95·8	3·2
Těkov	1715	53·0	30·5
Hont	1720	54·4	39·2
Turec	1715	87·1	3·5
Orava	1715	96·3	3·3
Liptov	1715	94·1	4·6
Zvolen	1715	85·2	6·0
Novohrad	1720	35·5	63·7
Gemer	1715	39·5	56·9
Spiš	1715	48·6	2·7
Šaryš	1715	64·8	9·7
Zemplín	1720	44·8	43·7
Užhorod	1720	34·6	25·0
Abaujtorňa	1720	10·7	81·3
pro celé Slovensko		64·8	22·7

To pokládám za přibližně správný poměr zastoupení slovenské a maďarské národnosti na Slovensku (t. j. ve vyjmenovaných 16 stolicích) v letech 1715—1720.

Nepatřilo by to do této části, ale přímo vnucuje se již nyní srovnat s těmito čísly procentuelní zastoupení Slováků v jednotlivých stolicích r. 1910. Uvádíme tu stolice v pořádku sestupném dle zastoupení živlu slovenského z let 1715—1720.

Stolice:	Procentuelní zastoupení domác. zjištěných při soupisech v l. 1715 a 1720 se slovenským jménem:	Procentuelní zastoupení Slováků dle sčítaní obyvatelstva v r. 1910:
1. Orava	96·3	75·1
2. Trenčín	95·8	91·8
3. Liptov	94·1	89·9
4. Turec	87·1	69·0
5. Zvolen	85·2	84·8
6. Nitra	85·1	71·0
7. Šaryš	64·8	58·3
8. Hont	54·4	38·9
9. Těkov	53·0	54·8
10. Bratislava	49·3	42·6
11. Spiš	48·6	56·2
12. Zemplín	44·8	27·1
13. Gemer	39·5	38·4
14. Novohrad	35·5	22·3
15. Užhorod	34·6	22·4
16. Abaujtorňa	10·7	17·8

K tomuto srovnání dlužno aspoň tolik připomenouti, že ve stolicích z let 1715—1720 obsažena jsou též municipální města, takže dle toho vypočteno je procento pro r. 1910 pro Bratislavu s připočtením města Bratislavy, pro Hont s připočtením Šťávnice, pro Abaujtorňu s připočtením Košic. Co do territoriální rozlohy jednotlivých stolic nejsou značné rozdíly,[1]) pouze dvě stolice činí výjimku: stolice Hontská měla v letech 1715—1720 o jeden okres více a to territoriálně úplně oddělený komitát malohontský (většinou slovenský — dnešní okres Rimavská Sobota), který od cís. Josefa II.[2]) byl připojen k župě Gemerské (se kterou territoriálně souvisel) a tím si lze vysvětliti, že Hont v letech 1715—1720 má většinu slovenskou a Gemer, že se příliš neliší od poměrů nynějších. Druhou výjimku tvoří stolice Spišská, která v letech 1715—1720 byla menší o 13 měst a pevnost L'ubovnou, které té doby patřily jako zástava k říši Polské (od r. 1412) a byly k Uhrám připojeny po prvém dělení Polska r. 1772 — a tím si lze vysvětliti r. 1910 větší procento Slováků.

Uvědomíme-li si tedy tyto territoriální změny ve dvou jmenovaných stolicích, můžeme z obou číselných řad vyčísti zřejmě to, že základní národnostní charakter jednotlivých stolic, třeba že v datech z r. 1910 je přebarven silně ve prospěch Maďarů, je přece týž jako před 200 lety a že je to těchže devět stolic, které mají většinu slovenskou dnes jako dříve: Orava, Trenčín, Liptov, Turec, Zvolen, Nitra, Šaryš, Těkov, Spiš a na rozhraní stojící Bratislava (s městem Bratislavou má r. 1910 42·6% slovenského obyvatelstva, bez města Bratislavy však 49·5%). —

V tabulce 1. dospěli jsme k pravděpodobnému počtu celkového obyvatelstva v jednotlivých slovenských stolicích v době 1715—1720. Tabulka 3. rozděluje toto obyvatelstvo podle národnosti. Tabulka 3. je ovšem sestavena opět dle metody Ascádyho a proto dlužno její vznik rovněž vysvětliti.

Acsády v I. dílu své práce v kapitole věnované poměrům národnostním (l. c. str. 84*) uvádí počet obyvatelstva podle národnosti v úhrnech pro celé uherské území z doby 1715—1720 a uvádí ovšem také cesty, kterými k těmto číslům došel. Pokusil jsem se naznačenou cestou dojíti k jeho výpočtům celkovým, abych jeho postup revidoval. Nedošel jsem sice přesně k jeho výsledkům, ale výpočty moje neodchylovaly se příliš od jeho. Soudím z toho, že Acsády pravděpodobný celkový počet obyvatelstva neprivilegovaného (šestinásobný počet rektifikovaného počtu domácností; pro Slovensko viz sl. 5. v tab. 1.) rozdělil na jednotlivé národnosti v témže poměru, v jakém byly zastoupeny domácnosti podle příjmení co do národnosti zjištěné (pro Slovensko viz percentuelní údaje v tab. 2., sl. 8.—11., resp. sl. 18.—21.). Z obyvatelstva nepoja-

[1]) Acsády, l. c. str. 53.
[2]) R. 1790 zase byl oddělen, ale r. 1802 definitivně sloučen s Gemerem.

Tabulka 3.

Stolice, resp. země	Pravděpodobný počet příslušníků jednotlivých národností kol r. 1720 vypočtěný dle počtu konskrib. domácností — roku 1715									roku 1720								
	Slováků	Rusínů	Maďarů	Němců	Srbo-chorv.	Slov.	Rus.	Maď.	Něm.	Slováků	Rusínů	Maďarů	Němců	Srbo-chorv.	Slov.	Rus.	Maď.	Něm.
	v číslech absolutních					v procentech				v číslech absolutních					v procentech			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1. Bratislava	37.998	.	29 835	20.935	.	42·8	.	33·6	23·6	40.063	.	27.101	21.604	.	45·1	.	30·5	24·4
2. Nitra	101.575	.	20.144	3.959	155	80·7	.	16·0	3·2	99.411	.	22.152	4.270	.	79·0	.	17·6	3·4
3. Trenčín	57.775	.	6.755	1.237	.	87·8	.	10·3	1·9	57.775	.	6.755	1.237	.	87·8	.	10·3	1·9
4. Těkov	27.037	.	17.363	8.414	.	51·2	.	32·9	15·9	30.105	.	14.766	7.943	.	57·0	.	28·0	15·0
5. Hont	34.042	.	23.661	5.575	.	53·8	.	37·4	8·8	33 718	.	25.578	3.982	.	53·3	.	40·4	6·3
6. Turec	14.017	.	2.098	1.600	.	79·2	.	11·8	9·0	14.637	.	2.071	1.007	.	82·6	.	11·7	5·7
7. Orava	21.370	.	1.273	115	.	93·9	.	5·6	0·5	21.489	.	1.132	137	.	94·4	.	5·0	0·6
8. Liptov	12.662	.	1.752	212	.	86·6	.	12.0	1·4	12.339	.	1.964	323	.	84·4	.	13·4	2·2
9. Zvolen	22.343	.	2.072	2.296	.	83·6	.	7·8	8·6	20.735	.	2.566	3.235	175	77·7	.	9·6	12·1
10. Novohrad	10.371	.	19.939	113	.	34·1	.	65·5	0·4	10.260	.	19.900	263	.	33·7	.	65·4	0·9
11. Gemer	10.781	.	17.118	736	292	37·3	.	59·2	2·5	11.277	.	16.442	1.208		39·0	.	56·8	4·2
12. Spiš	13.932	2.325	957	11.659	8	48·2	8·1	3·3	40·4	11.711	1.952	1.260	13.947	11	40·5	6·8	4·4	48·3
13. Šaryš	26,100	7.456	5.287	3.042	.	62·3	17·8	12·6	7·3	23.798	6.798	7.392	3.897	.	56·8	16·2	17·7	9·3
14. Zemplín	28.627	7.153	24.045	523		47·4	11·9	39·8	0·9	25.278	6.318	28.206	546	.	41·9	10·5	46·7	0·9
15. Užhorod	6.495	8.974	6 531	56	.	29·5	40·7	29·6	0·2	7.122	8.309	6.569	56	.	32·3	37·7	29·8	0·2
16. Abaujtorňa	1.546	.	14.827	1.570	.	8·6	.	82·6	8·8	1.828	.	14 633	1.482	.	10·2	.	81·5	8·3
Slovensko	426.671	25.908	193.657	62.042	455	60·2	3·7	27·3	8·7	421.546	23.377	198.487	65.137	186	59·5	3·3	28·0	9·2

tého do soupisů (šlechta, duchovní, učitelé a židé; viz pro Slovensko sl. 6.—8. v tab. 1.), jež zjistil dle jiných pramenů, počítal ze šlechty $^{9}/_{10}$ k Maďarům a $^{1}/_{10}$ ke všem ostatním národnostem podle poměru jich zastoupení vypočteného dle zjištěných příjmení poplatníků, ostatní vrstvy pak patrně rozdělil mezi všechny národnosti podle jich poměrného zastoupení. Postupoval jsem stejně až na to, že jsem židy připočítával $^{1}/_{5}$ k Maďarům a $^{4}/_{5}$ k Němcům, neboť nepokládal jsem za správné počítati je ke všem národnostem; ostatně jich není tak příliš mnoho. A opět jsem provedl výpočty i dle situace z r. 1715, nikoli tedy jako Acsády pouze dle poměrů zjištěných r. 1720.

I tyto výsledky možno snad nazvati zajímavými. Procentuelní zastoupení jednotlivých národností mění se tu (proti tab. 2.) ovšem ve prospěch Maďarů a Němců a v neprospěch hlavně Slováků. To je ovšem následek toho, že šlechta byla počítána z $^{9}/_{10}$ k Maďarům, takže ve prospěch Maďarů mění se národnostní poměry zejména v oněch stolicích, kde bylo hojně šlechty (Bratislava, Nitra, Trenčín, Zemplín). Tento poměr 9:1 u šlechty ve prospěch živlu maďarského je osobní odhad Acsádyho, jejž odůvodňuje pouze tvrzením, že šlechta byla panující třídou, která jediná nesla ideu státu »maďarského«. Dlužno sice připustiti, že šlechta ve státě feudálním, jakým Uhry tehdy byly, byla skutečně představitelem státu a tedy národem v politickém slova smyslu, ale zajisté nanejvýše »uherským« a nikoli národnostně »maďarským«. Předpoklad Acsádyho ve smyslu národnostním není plně oprávněný. Zůstává mi dojem, že, kdyby pro šlechtu bylo pro určení příslušnosti k určité národnosti použito téhož znaku jako pro ostatní vrstvy obyvatelstva, totiž příjmení, že by asi sotva $^{9}/_{10}$ šlechty vykázalo čistě maďarská příjmení.

Jinou pochybnost o Acsádyho výpočtech národnostních příslušníků mám potud, že počítáno na každou domácnost šablonovitě šest osob, že tedy nebylo přihlíženo ani ke krajům, ani k rasám a eventuelním rozdílům jich plodnosti. Uznávám ovšem, že pro tehdejší doby nebylo možno to zjistiti, ale nelze pochybovati o tom, že plodnost a tedy rozsah domácností nebyl u všech národností v Uhrách ani před dvěma sty lety stejný. — Dalším předpokladem správnosti výpočtu Acsádyho jest, že jména byla správně po národnostní stránce zjištěna a určena. Acsády aspoň tvrdí, že zjišťování jmen se dálo objektivně a beze vší tendence, pokud byla jména čitelna. — Jiná okolnost jest, že počet domácností dle příjmení zjištěných je menší než počet všech konstatovaných domácností, ale okolnost tato snad nepadá příliš na váhu, ježto pro vlastní Uhry — v nichž byly i všecky slovenské stolice — byl počet domácností dle příjmení nezjištěných celkem malý. — Ale naprosto neznámy zůstaly ony domácnosti, které do soupisu vůbec nebyly pojaty (domácnosti neprivilegovaných nepoplatníků) a těch předpokládá Acsády pro uherské stolice šablonovitě 50% (srov. v tab. 1. mezi sl. 2. a 3.

a mezi sl. 4.). O všech těchto nezjištěných domácnostech se předpokládá rozdělení dle národnostní příslušnosti v témže poměru jako u domácností dle příjmení zjištěných.

Je tu tedy celá řada okolností, které dlužno míti dobře na paměti při posuzování dat, ke kterým jsem dle metody Acsádyho dospěl. —

Zajímavy jsou úvahy, které připojuje Acsády ke srovnání dat národnostních z let 1720, 1840 a 1890. Jsou to procenta vyjadřující zastoupení jednotlivých národností na onom území, které pro dobu 1720 je podkladem statistické práce Acsádyho (vlastní Uhry i se Sedmihradskem, ale bez obvodu Temešského a ovšem bez Chorvatsko-Slavonska). Absolutní čísla pro toto území z let 1840 a 1890 Acsády neuvádí, nemohu tedy správnost jeho procent kontrolovati. Data ta jsou:

	Ze 100 obyvatel bylo roku		
	1720	1840	1890
Maďarů	45·49	45·98	52·63
Němců	13·26	11·41	11·64
Slováků a Rusínů	17·82	20·07	16·45
Srbochorvatů	4·26	6·61	2·98
Rumunů	19·17	15·46	14·81
jiných	—	0·47	1·49

Praví v podstatě: Perioda 1720—1840 je dobou stavovské ústavy. Národnostní poměry, třeba že se v jednotlivých stolicích změnily následkem přistěhovalectví a kolonisace, nedoznaly v celku podstatné změny. Mezi nemaďarskými národnostmi jsou sice patrny změny o 1—2%, ale poměr Maďarů k Nemaďarům zůstal skoro týž. To bylo vinou stavovské ústavy, jež — prý — assimilační sílu maďarského živlu ochromovala a jen na nejužší kruh (šlechtu) omezovala. Za to v periodě 1840—1890 jsou již patrny změny ve prospěch Maďarů. Stavovská ústava sice přestala, ale z těch 50 let bylo 20 let pro Maďarstvo ztraceno, neboť 10 let bylo — prý — užito přímo ke germanisaci, k podněcování cizích národností proti uherské státní myšlence, druhých 10 let je periodou přechodu provázeného stagnací a nečinností. Teprve zbývajících 30 let, vlastně 25 let, možno počítati za dobu, kdy konstituční uherský stát počal chrániti vlastní své zájmy a již v této krátké době se také národnostní poměry podstatně změnily. —

I Acsády je Maďar. I on namáhá se všemožně dokázati, že procento Maďarů r. 1720 je menší než tomu bylo ve skutečnosti, žaluje na neúspěšnost stavovské ústavy v ohledu maďarské národnostní politiky a raduje se z rychlých úspěchů maďarské národnostní politiky konstitučního státu uherského, z toho, že dnes (t. r. 1896) přibývá Maďarů ne o jednotlivce, ale statisíce, zvláště v městech, mezi židy a ve školách. »Úspěchům« této národnostní politiky maďarské je věnován následující oddíl.

b) Vývoj národnostních poměrů v Uhrách a na Slovensku od r. 1840—1910.

1. V Uhrách celých.

Vývoj tento lze sledovati na tabulce 4. Tato tabulka představuje nám rozdělení obyvatelstva zemí bývalé koruny sv. Štěpána (Uher i s Chorvatskem-Slavonskem) podle národnosti v letech 1840, 1850, 1880, 1890, 1900 a 1910. O jednotlivých těchto sčítáních podáno bylo všeobecné vysvětlení již dříve v odstavci 2.

Tabulka podává počet jednotlivých národností a percentuelní jich podíl z celkového obyvatelstva v uvedených letech. Zmíněná sčítání nejsou ovšem přesně srovnatelna, tak na př. sčítání z r. 1840 a 1850 liší se od pozdějších čtyř podstatně. Zvláště data národnostní z r. 1840 nemohou býti považována za naprosto přesná. Ostatně třeba si tu všimnouti poznámek k tab. 4. připojených. Největší zvláštností těchto dvou sčítání proti pozdějším čtyřem jsou zřejmě patrny. V prvé řadě je to okolnost, že v prvých těch sčítáních jsou židé počítání zvlášť jako samostatná národnost. Pokud se tkne ostatních národností, bije do očí nápadný vzrůst Maďarů a Němců a nápadný úbytek Rusínů.

Data z let 1880, 1890 a 1900 se týkají jen civilního obyvatelstva. Čísla, uvedená za r. 1910, obsahují obyvatelstvo civilní i vojenské. Počet vojenského obyvatelstva však celkem nepadá na váhu a v procentních podílech jednotlivých národností vůbec se neprojevuje patrným způsobem. Tato poslední čtyři sčítání lze tedy srovnávati dosti dobře, methoda šetření je celkem stejná, ovšem určitá tendence totiž číselná nebo umělá maďarisace, je z nich patrna na prvý pohled.

Přes to však, nebo právě proto, je číselný vývoj uherských národností, zachycených zde dle šesti sčítání lidu, velmi pozoruhodný a zvláště názorně lze ho sledovati v číslech relativních (procentech).

Nic tak dobře neillustruje maďarisaci jako těchto několik čísel. A vytýkáme zde na prvém místě tento živel maďarský, protože on jest jediný — kromě bezvýznamné kategorie »jiných národností«, který stále získává. To »Umsichgreifen« jeví se tu v číslicích přímo makavě. Vždyť za 70 let počet Maďarů se více než zdvojnásobil. Ze 4,812.759 (resp. po připočtení $^2/_5$, t. j. 97.614 židů dle methody Matlekovitsovy, ze 4,910.373) vzrostli na 10,050.575. Maďaři ze 37·4% (resp. po přičtení onoho podílu židů z 38·1%) vyšinuli se na 48·1% celkového obyvatelstva uherského státu. Jejich absolutní vzrůst je stálý, v posledních dobách přímo americký — samozřejmě nepřirozený. Jediné r. 1850 je konstatován pokles, ale to jen relativní, v procentuelním zastoupení. Jak již dříve bylo řečeno, stěžují si tu Maďaři na »stranické« sčítání lidu.

Všecky ostatní národnosti relativně ztrácejí. Slováků dle sčítání lidu z r. 1910 však přímo absolutně ubylo (o 40.774) a sdílí tu stejný osud s uherskými Němci (těch ubylo o 76.988).

Národnostní poměry v celých Uhrách. *Tab. 4.*

Z veškerého obyvatelstva celých Uher (i s Chorvatsko-Slavonskem) bylo	v číslech absolutních						v procentech					
	r. 1840*)	r. 1850**)	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1910	r. 1840	r. 1850	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Slováků	1,687.256	1,739.871	1,864.529	1,910.279	2,008.744	1,967.970	13·1	13·2	11·9	11·0	10·5	9·4
Maďarů	4,812.759	4,818 170	6,445.487	7,426.730	8,679.014	10,050.575	37·4	86·5	41·2	42·8	45·4	48·1
Němců	1,273.677	1,356.652	1,953.911	2,107.577	2,144.423	2,037.435	9·9	10·3	12·5	12 2	11·1	9·8
Rusínů	442.903	447.377	356.062	383.392	427 825	472.587	3·4	3·4	2·3	2·2	2·2	2·3
Srbochorvatů	2,147.142	2,160.260	2,352.339	2,611.264	2,712.927	2,939.633	16·7	16.4	15·0	15·1	14·1	14·1
Rumunů	2 202.542	2,239.992	2,405.085	2,591.905	2,785.265	2,949.032	17·1	17 0	15·4	14 9	14·6	14·1
Židů	244 035	252.665	—	—	—	—	1·9	1 9	—	—	—	—
jiných	70.092	176 566	264.689	318.251	394.142	469.255	0·5	1·3	1·7	1·8	2·1	2·2
Úhrnem .	12,880.406	13,191.553	15,642.102	17,349.398	19,122.340	20,886.487	100·–	100·—	100·—	100.—	100·—	100·—

*) Data za r. 1840 zjistil Alexius Fényes na základě záznamů o jednotlivých konfessích, sem převzata z díla *Matlekovitsova* „Das Königreich Ungarn (Lipsko, 1900, I. díl. str. 96.—97.) a týkají se Uher, Chorvatska, Vojenské hranice, Sedmihradska a Sedmihradských pohraničních obvodů. Z jeho národností počítáni zde k Srbochorvatům: Chorvati (886.079), Rajcové t. j. pravoslavní Srbové (828.365) Šokacové t. j. katoličtí Srbové (429 868) a Černohorci (2830). Mezi „jinými" jsou tu shrnuti Slovinci (40 864), Bulhaři (12.000), Armén, (3.798), Řekové (5 680), Francouzi! (6.150) a tzv. Klementinci, t. j. Albánci, přistěhovalí ve 14. stol. s knížetem Klementem (1.600). — Židé jsou tu počítáni zvlášť jako zvláštní konfesse. Matlekovits jim zvláštní národnosti nepřiznává a počítá 2/5 k Maďarům a 3/5 k Němcům.

**) Data úředního sčítání z r. 1850, (srv. Tafeln zur Statistik der Österr. Monarchie, Vídeň, 1856, Neue Folge, I. sv., str. 6.) dle něhož bylo Chorvatů 1,180.308, Srbů 979.952. Mezi „jinými" jsou Slovinci (44.862), Bulhaři (22.987). Arméni (11.023), Řekové (9.195) Italové (4.379), Albánci (1.151), Cikáni (82.969). Židé počítáni jako zvláštní národnost, z nich však Matlekovits počítá k Maďarům 2/5., k Němcům 1/5. Sčítané území skládá se z Uher, Srbské Vojvodiny a Temešského banátu, Chorvatska-Slavonska, Sedmihrad a Vojenské Hranice. Data tato (absolutní) cituje správně i Matlekovits (l. c. str. 97.)

Úbytek Němců však nás celkem nezajímá, ale zajímá nás více úbytek Slováků a nepřirozený přírůstek Maďarů. Povšimněme si jen toho, že za 70 let vzrostlo celkové obyvatelstvo z 12,880.406 na 20,886.487, tedy o 8,006.081, t. j. o 62·2%, z toho však bylo

	r. 1840	r. 1910
Slováků	1,687.256	1,967.970
Maďarů (bez židů)	4,812.759	10,050.575
(se židy)	4,910.373	

Přibylo tedy za 70 let Slováků jen o 280.714, t. j. jen o 16·6% jejich počtu z r. 1840, kdežto Maďarů přibylo o 5.237.816, resp. 5,140.202, což znamená 109·1% resp. 104·6%. Procentuelní jich přírůstek je tedy za tu dobu skoro dvakrát větší než procentuelní přírůstek veškerého obyvatelstva (62·2%).

2. Na samotném Slovensku v celku.

Jaký je vývoj národnostních poměrů na samém Slovensku v našich 16 stolicích?

Národnostní poměry na samém Slovensku. *Tab. 5.*

Mateřskou řeč	přiznalo na Slovensku (v 16 stolicích) v letech									
	1880	1890	1900		1910	1880	1890	1900		1910
	z přítomného *civilního* obyv.			z *veškerého* obyv.		z přít. *civil.* obyv.			z vešk. obyv.	
	v číslech absolutních					v procentech				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
slovenskou	1,612.989	1,654.652	1,742.073	1,749.415	1,708.592	58·2	56·6	55·3	55·2	51·4
maďarskou	762.024	859.351	1,008.538	1,016.817	1,189.262	27·5	29·4	32·0	32·1	35·7
německou	249.993	246.582	224.645	227.596	210.403	9·0	8·4	7.2	7·2	6·3
rusínskou	123.747	130.431	138.632	139.586	152.358	4·4	4·5	4·4	4·4	4·6
jinou*)	23.942	30.571	35.603	36.612	67.648	0·9	1·1	1·1	1·1	2·0
dohromady	2,772.695	2,921.587	3,149.491	3,170.026	3,328.263	100·-	100·-	100·-	100·-	100·-
*) V tom:										
českou	?	?	7.072	7.460	7.831	?	?	0·2	0·2	0·2
polskou	?	?	10.671	10.757	26.940	?	?	0·3	0·3	0·8
cikánskou	?	?	12.193	12.202	25.901	?	?	0·4	0·4	0·8

Pramen: Pro sl. 2., 3. a 4.: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Statist. Mitteilungen), nová serie, sv. 27., str. 102. — Pro sl. 4. a 5.: v těchže publikacích, nová serie. sv. 5., str. 204. Pro sl. 6.: tamtéž, nová serie, sv. 61., str. 112 a násl.

To, co nám tab. 4. pověděla o celých Uhrách, to tab. 5.[1]) uvádí pro samotné Slovensko, jenže jsme zde národnostnímu problému

[1]) Ovšem jen v desítiletích 1880—1910. Z let 1840 a 1850 nemám dat podle žup.

blíže, na půdě pro nás žhavé. Jen se podívejme na ta čísla i procenta blíže. I když předpokládáme všecky možné prostředky umělého rozmnožování Maďarů (přímé falšování), mluví přece z čísel těchto přímo drtivá maďarisace, když ne snad fysická, tož jistě morální. Je to bilance jen ze 30 let. Vizte jak procento Slováků konstantně klesá (z 58·2% na 51·4%), vizte jak procento Maďarů rapidně stoupá (z 27·5% na 35·7%). Představte si, jak by to vypadalo za starého režimu r. 1920! Už by ani 50% Slováků nebylo na Slovensku.

Živel slovenský ustupoval. Ustupoval skutečně vystěhovalectvím a maďarisací; — a kde nebylo možno způsobiti jeho početné ztráty na prospěch Maďarů, favorisováni jiní. Vizte: »jiných národností« r. 1900 bylo 36.612, r. 1910 najednou 67.648. Kdo to tak vzrostl za 10 let mezi těmi jinými národnostmi? Poláci a cikáni! Poláci z 10.757 r. 1900 vzrostli najednou do r. 1910 na 26.940, t. j. o 16.183, v samotné stolici Oravské ze 722 na 15.928, t. j. najednou o 15.206; tedy obyvatelstvo, které r. 1900 se hlásilo za Slováky, zapsáno r. 1910 za Poláky. To nebylo nápadné! Polské agitaci, jíž za to co děkovat, Maďaři nikterak nečelili, vždyť to bylo na úkor počtu Slováků.[1]) A cikáni z 12.202 r. 1900 vzrostli r. 1910 na 25.901, t. j. o 13.699. Přibylo jich zvláště ve východoslovenských župách. Tak bylo cikánů

ve stolici	r. 1900[2]),	r. 1910[3])
Spišské	1922	3.454
Šaryšské	1762	4.010
Zemplínské	1075	3.073
Užhorodské	34	799
Abaujtorňanské	535	1.275

ač i v některých západních stolicích značně vzrostli, jako:

v Nitranské	1305	3.151
v Bratislavské	871	1.347

Ještě na jeden zvláštní úbytek Slováků, a to ve prospěch Rusínů, poukázal přesvědčivě Dr. E. Stodola, jenž ve své knize »Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom« (Praha, 1919, tlačou »Politiky«, nákladom vlastným, str. 11—13)[4]) uvádí velmi pozoruhodnou změnu národnostních poměrů ve prospěch Rusínů na účet Slováků v 46 šarišských a zemplínských obcích. R. 1900 bylo

[1]) Viz podrobněji v mém článku »Plebiscit, II. Orava a Spiš« v 1. a 2. čísle Československého Statistického Věstníku, roč. I., str. 24.

[2]) Viz Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteilungen), nová serie, sv. 5., str. 210, sl. 38.

[3]) Viz Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteilungen), nová serie, sv. 61., str. 114, sl. 50.

[4]) A pak ještě v poznámkách na str. 88. Na věc však poukázal také již Stanislav Klíma. (Postup maďarisace na Slovensku, Osvěta, r. 1913, č. 9.)

v těchto obcích jen 483 Rusínů proti 9731 Slovákům, kdežto r. 1910 najednou zjištěno 9862 Rusínů proti 363 Slovákům. Řada obcí[1]), které r. 1900 neměly ani jediného Rusína, neměla r. 1910 ani jediného Slováka.

Ostatně doporučujeme povšimnouti si v naší tab. 8. (sl. 2., 5., 6. a 9.) dat o východních stolicích slovenských: Spišské, Šaryšské, Zemplínské a Užhorodské, v nichž živel rusínský kompaktně vystupuje. V těchto 4 stolicích bylo r. 1900 napočteno 363.688 Slováků a 138.894 Rusínů, r. 1910 však Slováků jen 328.239, kdežto Rusínů 151.571. Ubylo tedy Slováků o 35.449, kdežto Rusínů přibylo o 12.677. A při tom veškerého obyvatelstva tam přibylo všeho všudy jen o 24.950 (z toho ve Spiši jen o 776, v Šaryši dokonce jen o 150). Ovšem i tu největší zisk národnostní mají Maďaři, přibylo jich na př. jen ve Spiši, Šaryši a Užhorodě 22.495.

Než vraťme se ještě k tabulce 5. Srovnejme tu stav z r. 1880 se stavem z r. 1910:

V 16 stolicích slovenských bylo	r. 1880	r. 1910	Činí tedy přírůstek resp. úbytek absolutně	v %
Slováků	1,612.989	1,708.592	95.603	5·9
Maďarů	762.024	1,189.262	427.238	56·1
Němců	249.993	210.403	— 39.590	— 15·8
Rusínů	123.747	152.358	28.611	23·1
jiných	23.942	67.648	43.706	182·5
dohromady	2,772.695	3,328.263	555.568	20·0

Za 30 let od r. 1880 vzrostlo tedy obyvatelstvo na Slovensku jen o 20%, ale Maďaři sami o 56·1%, naproti tomu Němců ubylo o 15·8%, Slováků přibylo jen o 5·9%. Rusíni vzrostli více než celkové obyvatelstvo (o 23·1% proti celkovému přírůstku 20%). Nej-

[1]) Regetovka, Bystrý, Svidničky, Havranec, Kožuchovec, Miroľa, Pstrina, Dolná Vladiča, Bystrá, Malá Driečna, Malé Stožkovce, Makovce, Veľká Driečna, Veľké Stažkovce, Jakušovce, Križlovce. —

Budiž však hned poznamenáno, že moje čísla se neshodují s čísly Dra Stodoly. Hned počet obcí, jež jménem uvádí činí 46 a ne 48, jak tvrdí na str. 11. (je možno, že běží o tiskovou chybu, ale v tab. III. ani součty čísel, jak tam jsou uvedena, nejsou správné). Provedl jsem revisi jeho dat a nalezl několik tiskových chyb (Kríže má r. 1900 Slováků 280 a ne 208, Dolhoňa má r. 1900 Slováků 91 a ne 94, Kožuchovce mají r. 1900 Slováků 117 a ne 116, Hovaj má r. 1900 Slováků 226 a ne 236), a věcnou chybu při obci Valkov (pro tuto obec jsou pro r. 1910 tato správná data: 25 Slováků a 229 Rusínů, nikoli 0 Slováků a 218 Rusínů, tato poslední data chycena z r. 1910 pro obec maďarsky zvanou Velkö, jež se zvala r. 1900 Velkrop a byla jak r. 1900 tak r. 1910 rusínskou). Srov. též moji recensi Stodolovy knihy ve Statistickém Věstníku č. 1.—2.

K obcím jím jmenovaným mohl bych uvésti ještě obce: r. 1900: Sztropkóhrabócz se 73 Slováky, jež r. 1910 pod jménem Kisgyertyános měla 22 Slov. a 66 Rusínů; dále obec r. 1900 Zubna zvaná s 363 Slováky a 5 Rusíny měla r. 1910 pod jménem Tölgyeshegy 34 Slováky a 284 Rusínů.

více ovšem vzrostli »jiní« (o 182·5%), tu ovšem působí hlavně zmíněný již přírůstek Poláků v Oravě na úkor Slováků. K tomu dlužno podotknouti, že do této doby spadá vystěhovalectví, které ovšem v prvé řadě postihlo Slováky. Ale i Maďaři se značně stěhovali a přes to nejen že vyrovnali úbytek vzniklý stěhováním, ale ještě vzrostli o 56·1%.

O vystěhovalectví vedl uherský statistický úřad také statistiku. Není bezvadná, jistě to nejsou čísla maximální, je to spíše statistika vydaných pasu do ciziny. V tabulce 6. jsou uvedena data o vystěhovalcích od r. 1901—1914 a o vrátivších se vystěhovalcích jen od r. 1905.

Vystěhovalectví ze Slovenska. *Tab. 6.*

Roku	vystěhovalo se ze Slovenska (16 žup).					vrátilo se na Slovensko vystěhovalců				
	celkem	v tom dle mateřské řeči				celkem	v tom dle mateřské řeči			
		Slováků	Maďarů	Němců	jiných		Slováků	Maďarů	Ném.	jiných
1901	29.076	19.096	6.611	1.140	2.229	?	?	?	?	?
1902	28.130	18.424	6 527	1.379	1.800	?	?	?	?	?
1003	25 381	16.533	5 823	1.329	1.696	?	?	?	?	?
1904	26.653	17.053	6.389	1.276	1.935	?	?	?	?	?
1905	53.758	37.675	10.123	2.177	3.783	6.140	3.938	1.330	169	703
1906	45.612	31.082	10 393	1.838	2 299	9.507	6.267	2.014	194	1.032
1907	44.760	30.063	10.166	1.892	2.639	15.955	10.783	3.322	298	1.552
1908	13.822	8.666	3.382	687	1.087	19.074	13.000	3.867	464	1.743
1909	34 096	22.997	7.343	1.108	2.648	5.260	3.425	1.097	166	572
1910	25.671	16 969	5.928	824	1.952	7.178	4 657	1.617	142	762
Dohr. 1901–1910	326.959	218.558	72.683	13.650	22.068	63.114	42.070	13.247	1.433	6.364
1911	17.789	10 996	4.642	717	1.434	9.377	5.928	2.179	223	1.047
1912	25.080	16.085	6.510	691	1.794	7.305	4.699	1.525	129	952
1913	22.406	14.208	5.947	707	1.544	6.948	4 517	1.478	145	808
1914	16.764	9.501	5.635	559	1.069	5.583	3.842	1.036	92	613
Dohr. 1905–1914.	299.758	198.242	70.067	11.200	20.249	92.327	61.056	19.465	2.022	9.784

Za desítiletí 1901—1910 vystěhovalo se ze Slovenska

Slováků	218.558
Maďarů	72.683

Přibližný effekt pro měnu domácího obyvatelstva nelze vypočísti, protože pro léta 1901—1904 není znám počet vystěhovalců opět se navrátivších. Ale vezmeme-li do počtu desítiletí 1905—1914, pak máme takovouto bilanci:

	V této době vystěhovalo se	opět se vrátilo	Pravděpodobná ztráta následkem vystěhovalectví:
Slováků	198.242	61.056	137.186
Maďarů	70.067	19.465	50.602

Stolice (munic. město), resp. země	Na 100 obyvatelů připadalo dle mateřské řeči: Slováků					Maďarů					Němců					Rusínů				
	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1900	r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1900	r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1900	r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1900	r. 1910
	bez vojska	bez vojska	bez vojska	s vojskem	s vojskem	bez vojska	bez vojska	bez vojska	s vojskem	s vojskem	bez vojska	bez vojska	bez vojska	s vojskem	s vojskem	bez vojska	bez vojska	bez vojska	s vojskem	s vojskem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1. Bratislava	50·3	50·5	51·2	51·0	49·5	38·5	39·3	39·7	39·7	42·3	9·7	8·8	7·6	7·7	6·8	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
Bratislava m.	15·7	16·6	14·6	16·3	14·9	15·7	19·9	30·5	30·5	40·6	65·6	59·9	52·2	50·5	41·9	—	0·0	0·0	0·0	0·0
2. Nitra	73·9	72·8	73·1	73·0	71·0	15·3	17·5	18·8	18·9	22·0	10·2	9·1	7·6	7·6	6·1	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
3. Trenčín	94·0	93·5	92·9	92·7	91·8	1·1	2·0	2·8	2·9	4·3	4·5	4·0	3·5	3·6	2·9	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
4. Těkov	57·0	57·0	57·5	57·5	54·8	30·4	31·1	31·7	31·7	34·8	12·2	11·5	10·5	10·5	9·7	—	0·0	—	0·0	0·0
5. Hont	43·9	41·8	39·5	39·5	36·8	48·9	51·7	54·5	54·5	57·1	6·6	5·9	5·4	5·4	5·1	0·0	0·0	0·0	—	0·0
Šťávnice m.	79·1	75·1	74·0	74·0	55·0	10·1	16·6	19·9	19·9	41·8	10·3	7·8	5·6	5·6	3·0	—	—	0·0	0·0	—
6. Turec	76·6	76·0	73·6	73·6	69·0	2·4	2·7	4·2	4·2	10·0	20·3	20·4	21·3	21·3	19·7	0·0	—	—	—	0·1
7. Orava	96·3	96·2	94·7	94·7	75·1	0·4	0·9	1·7	1·8	2·5	2·8	2·3	2·5	2·5	1·9	—	0·0	0·0	0·0	0·0
8. Liptov	93·7	93·8	92·4	92·5	89·9	1·9	2·3	3·3	3·3	5·0	3·9	3·3	3·0	3·0	3·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
9. Zvolen	93·5	92·2	89·4	89·3	84·8	2·7	4·1	7·2	7·3	12·4	3·0	2·9	2·3	2·3	1·6	—	0·0	0·0	0·0	0·0
10. Novohrad	32·3	27·7	26·9	26·9	22·3	64·0	69·2	70·5	70·5	75·6	2·6	1·9	1·7	1·7	1·2	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
11. Gemer	44·4	42·8	40·6	40·6	38·4	50·9	53·6	56·4	56·4	58·5	3·5	2·7	2·2	2·2	1·6	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
12. Spiš	58·0	57·1	58·2	57·9	56·2	2·1	3·1	6·2	6·3	10·8	29·0	27·5	25·0	24·9	22·2	9·7	10·7	8·2	8·3	7·1
13. Šaryš	70·8	66·9	66·1	66·0	58·3	2·6	3·4	6·1	6·3	10·4	6·6	7·0	6·1	6·2	5·4	19·0	20·8	19·7	19·5	22·0
14. Zemplín	38·5	35·9	32·4	32·4	27·1	44·8	47·2	53·1	53·1	56·5	4·8	5·2	2·5	2·5	2·8	11·2	10·4	10·6	10·6	11·4
15. Užhorod	30·0	29·6	28·1	28·0	22·4	32·1	27·5	30·0	30·2	33·2	2·9	7·6	4·6	4·6	5·2	34·3	34·4	36·6	36·4	38·1
16. Abaujtorňa	27·1	25·5	22·9	22·9	18·7	66·9	69.6	73·0	73·0	78·0	5·2	4·1	3·4	3·4	2·1	0·3	0·1	0·1	0·1	0·1
Košice m.	40·9	33·6	22·9	23·1	14·8	39·8	49·9	66·3	64·8	75·4	16·7	13·5	8·1	8·6	7·2	0·1	0·1	0·1	0·8	0·5
Slovensko	58·2	56·6	55·3	55·2	51·4	27·5	29·4	32·0	32·1	35·7	9·0	8·4	7·2	7·2	6·3	4·4	4·5	4·4	4·4	4·6

Pramen: pro r. 1880, 1890 a 1900 bez vojska: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 27., str. 111, tab. 25., sl. 35 až 37, 29.—34, 41.—43.; pro rok 1900 a 1910 (s vojskem): Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 42., str. 39*., sl. 4., 2., 3., 6., 12., 10., 11. a 14. Data pro r. 1910 nejsou dle národnosti rozlišena na civilní obyvatelstvo a vojsko. Procentní zastoupení vojska je však nepatrné, činí v r. 1900 jen 0·65% a r. 1910 jen 0·63% všeho přítomného obyvatelstva; větší vliv má jen v Bratislavě a Košicích, kde jsou značné posádky vojenské. Statistika z r. 1880 a 1890 provádí detailní kombinace jen u civilního obyvatelstva.

Tato přibližná čísla o ztrátách následkem vystěhovalectví mohou nám usnadniti pravděpodobný výsledek maďarisace na Slovensku za deset let od r. 1900 do r. 1910.

	Slováků	Maďarů
R. 1900 bylo napočítáno	1,749.415	1.016.817
Přirozený přírustek na základě porodů a úmrtí pro naše Slovensko činil v období 1900—1910 12·9%[1]), takže by činil dle toho přirozený vzrůst	225.674	131.169
mělo by tedy r. 1910 býti	1,975.089	1.147.986
Od toho však dlužno odpočítati úbytek následkem vystěhovalectví za 10 let (béřeme data za desítiletí 1905—1914, jež jsou menší než za desítiletí 1901—1910, ježto na počátku desítiletí 1901—1910 byl ruch vystěhovalecký větší než na počátku desítiletí 1910—1920)	137.186	50.602
Mělo by tedy skutečně býti r. 1910	1,837.903	1.097.384
bylo však dle sčítání napočteno	1,708.592	1,189.262
t. j. méně o	129.311,	více o 91.878

Mezi těmito dvěma čísly pohybuje se počet zmaďarisovaných Slováků. Možno říci, že Slováci za desítiletí 1900—1910 ztratili na Slovensku vystěhovalectvím na 140.000 duší a maďarisací aspoň dalších 100.000. Toť úspěch maďarského »Umsichgreifen« za posledních 10 let.

3. V jednotlivých stolicích slovenských.

Jak to vypadá v jednotlivých stolicích? V tab. 7. uvádějí se procenta[2]) zastoupení 4 hlavních národností na Sloevnsku ze 4 sčítání lidu.

Povšimněme si opětně jen zastoupení Slováků a Maďarů. Jestliže dříve jsme podávali celkový obraz za celé Slovensko, ze všech 16 známých stolic, máme tu nyní podrobnosti pro každou stolici zvlášť. Aby lépe vyniklo poměrné ubývání Slováků a přibývání Maďarů v posledních 30 letech (od r. 1880 do r. 1910), uvádíme tu znovu slovenské stolice a to v pořadí sestupném dle procentuelního zastoupení Slováků v r. 1880.

Stolice:	Slováci r. 1880	Slováci r. 1910	Maďaři r. 1880	Maďaři r. 1910
	v procentech			
1. Orava	96·3	75·1	0·4	2·5
2. Trenčín	94·0	91·8	1·1	4·3
3. Liptov	93·7	89·9	1·9	5·0

[1]) Viz zde na str. 8., tab. 1., sl. 11. v řádce Slovensko.

[2]) Pro nedostatek místa není možno uváděti příslušná čísla absolutní. Za leta 1900 a 1910 jsou patrna z tabulky 8.

Stolice:	Slováci r. 1880	Slováci r. 1910	Maďaři r. 1880	Maďaři r. 1910
	v procentech			
4. Zvolen	93·5	84·8	2·7	12·4
5. Turec	76·6	69·0	2·4	10·0
6. Nitra	73·9	71·0	15·3	22·0
7. Šaryš	70·8	58·3	2·6	10·4
8. Spiš	58·0	56·2	2·1	10·8
9. Těkov	57·0	54·8	30·4	34·8
10. Bratislava	50·3	49·5	38·5	42·3
11. Gemer	44·4	38·4	50·9	58·5
12. Hont	43·9	36·8	48·9	57·1
13. Zemplín	38·5	27·1	44·8	56·5
14. Novohrad	32·3	22·3	64·0	75·6
15. Užhorod	30·0	22·4	32·1	33·2
16. Abaujtorňa	27·1	18·7	66·9	78·0
Město Šťávnice	79·1	55·0	10·1	41·8
Košice	40·9	14·8	39·8	75·4
Bratislava	15·7	14·9	15·7	40·6

Tabulka 8.

Stolice (munic. město), resp. země	Dle mateřské řeči bylo v absolutních číslech							
	r. 1900				r. 1910			
	Slováků	Maďarů	Němců	Rusínů	Slováků	Maďarů	Němců	Rusínů
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Bratislava	153.870	119.733	23.156	69	154.344	131.662	21.032	33
Bratislava m.	10.715	20.102	33.202	16	11.673	31.705	32.790	9
2. Nitra	312.601	80.962	32.370	17	324.664	100.324	27.937	13
3. Trenčín	266.763	8.210	10.213	16	284.770	13.204	9.029	24
4. Tekov	94.879	52.317	17.325	—	97.824	62.022	17.366	92
5. Hont	45.199	62.269	6.133	6	43.181	66.875	5.964	7
Šťávnice m.	12.116	3.253	918	2	8.341	6.340	453	—
6. Turec	38.233	2.185	11.039	—	38.432	5.560	10.993	44
7. Orava	80.487	1.494	2.127	6	59.096	2.000	1.518	1
8. Liptov	75.938	2.708	2.475	2	78.098	4.365	2.591	25
9. Zvolen	111.050	9.078	2.945	13	113.294	16.509	2.124	136
10. Novohrad	64.287	168.614	3.958	16	58.337	197.670	3.143	4
11. Gemer	74.517	103.660	4.059	10	72.232	109.994	2.930	21
12. Spiš	99.557	10.843	42.885	14.333	97.077	18.658	38.434	12 327
13. Šaryš	115.141	10.926	10 886	33.988	101.855	18.088	9.447	38.500
14. Zemplín	106.114	174.107	8.072	34.831	92.943	193.794	9.749	39.033
15. Užhorod	42.876	46.306	7.099	55.742	36.364	53.824	8.383	61.711
16. Abaujtorňa	35.828	114.054	5.288	212	29 520	123.318	3.331	168
Košice m.	9 244	25.996	3.446	307	6.547	33.350	3.189	210
Slovensko	1,749.415	1,016.817	227.596	139.586	1,708.592	1,189.262	210.403	152.358

Pramen pro sl. 2—9: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 42, str. 35*, sl. 4., 2., 3., 6., 12., 10., 11. a 14.

Úpadek živlu slovenského je patrný ve všech stolicích bez výjimky a opačně vzrůst živlu maďarského. Klesání živlu slovenského je skoro bez výjimky konstantní. Od sčítání ke sčítání je zjišťováno menší procento Slováků. Výjimku činí jen stolice B r a t i s l a v s k á, kde až do r. 1900 sice velmi nepatrně, ale přece procento Slováků stoupalo, ale r. 1910 kleslo pod procento z r. 1880. I v m ě s t ě B r a t i s l a v ě stoupá procento r. 1890, klesá opět r. 1900 mezi civilním obyvatelstvem pod stav z r. 1880 a udržuje se nad ním jen vlivem slovenské posádky vojenské, ale r. 1910 již je zase pod procentem z r. 1880. Podobně v N i t ř e v r. 1900 lze pozorovati postup živlu slovenského, ale nedostupuje stavu z r. 1880, r. 1910 již zjištěn zase pokles. Též T ě k o v v r. 1900 se vzpružuje, ale klesá hluboko r. 1910. Ve stolici L i p t o v s k é je nepatrný vzrůst Slováků v r. 1910, ale v pozdějších obdobích procento jejich opět klesá. Z ostatních ještě S p i š v r. 1900 znamená vzrůst slovenského živlu, mezi civilním obyvatelstvem dokonce nad stav z r. 1880, ale r. 1910 sdílí osud všech ostatních.

Ústup živlu slovenského děje se všude bez výjimky ve prospěch

Tabulka 8.

běžné čís. stolice	Přírůstek (+) resp. úbytek (—) od r. 1900—1910 u obyvat. mateřské řeči								Celkový přírůstek od r. 1900 až 1910	
	slovenské	maďarské	německé	rusínské	slov.	maď.	něm.	rus.	v absol. číslech	v %
	v absolutních číslech				v procentech					
	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.	+ 474	11.929	— 2.124	— 36	+ 0·3	10·0	— 9·2	.	9.892	3·3
	+ 958	11.603	— 412	— 7	+ 8·9	57.7	— 1·2	.	12.356	18·8
2.	+ 12.063	19.362	— 4,433	— 4	+ 3·9	23·9	— 13·7	.	29.159	6·8
3.	+ 18.007	4.994	— 1.184	+ 8	+ 6·7	60·8	— 11·6	.	22.772	7·9
4.	+ 2.945	9.705	+ 41	+ 92	+ 3·1	18·6	+ 0·2	.	13.378	8·1
5	— 2.018	4.606	— 169	+ 1	— 4·5	7·4	— 2·8	.	2.897	2·5
	— 3.775	3.087	— 465	— 2	— 31·1	94·9	— 50·7	.	—1.190	— 7·3
6.	+ 199	3.375	— 46	+ 44	+ 0·5	154·5	— 0·4	.	3.747	7·2
7.	— 21.391	506	— 609	— 5	— 26·6	33·9	— 28·6	.	- 6.264	— 7·4
8.	+ 2.160	1.657	+ 116	+ 23	+ 2·8	61·2	+ 4·7	.	4.747	5·8
9.	+ 2.244	7.431	— 821	+ 123	+ 2·0	81·9	— 27·9	.	9.233	7·4
10.	— 5.950	29.056	— 815	— 12	— 9·3	17·2	— 20·6	.	22.420	9·4
11.	— 2.285	6.334	— 1.129	+ 11	— 3·1	6·1	— 27·8	.	4.314	2·4
12.	— 2.480	7.815	— 4.451	— 2.006	— 2·5	72·1	— 10·4	— 14·0	776	0·5
13.	— 13,286	7.162	— 1.439	+ 4.512	— 11·5	65·5	— 13·2	+ 13·3	150	0·1
14.	— 13.171	19.687	+ 1.677	+ 4.202	— 12·4	11·3	+ 20·8	+ 12·1	15.201	4·6
15.	— 6.512	7.518	+ 1.284	+ 5.969	— 15·2	16.2	+ 18·1	+ 10·7	8.823	5·8
16.	— 6.308	9.264	— 1.957	— 44	— 17·6	8·1	— 37·0	.	1.717	1·1
	— 2.697	7.354	— 257	— 97	— 29·2	28·3	— 7·5	.	4.109	10·2
	— 40.823	172.445	— 17.193	+ 12.772	— 2·3	+ 17·0	— 7·5	+ 9·1	158.237	5·0

Pramen pro sl. 10—19. tamtéž str. 37*, sl. 5., 3., 4., 7., 14., 12., 13., 16., 2 a 11.

Maďarů, kromě toho v Oravě ve prospěch Poláků[1]) v Šaryši, Zemplíně a Užhorodě ve prospěch Rusínů, v Užhorodě dokonce také ve prospěch Němců. Pokud se týče stolic čistě slovenských, je vzrust Maďarů nejnápadnější ve stolici Zvolenské (r. 1880 jen 2·7%, r. 1910 již 12·4%). Pochopitelné jsou vzrůsty Maďarů ve stolicích smíšených, ale i tu nápadný je vzrust jejich ve stolici Zemplínské z 44·8% na 56·5%, v Abaujtorňanské z 66·9% na 78 %, v Novohradské z 64% na 75·6%, Hontské z 48·9% na 57·1% a Gemerské z 50·9% na 58·5%. Čísla tato jsou výmluvným a smutným dokladem o maďarisaci slovenských krajů, o maďarisaci, která nehlodá jen na hranicích národnostních ve stolicích smíšených, ale která rozežírá i vnitřek slovenský. Tu nalézá nejživnější půdu hlavně v městech. Vrátíme se k tomuto faktu, k pomaďaření slovenských měst, ještě v následujícím oddílu zvlášť.

Nyní ještě chceme upozornit na tab. 8., kde aspoň pro léta 1900 a 1910 přinášíme absolutní čísla o čtyřech hlavních národnostech na Slovensku a zjišťujeme přírůstek resp. úbytek jich početně.

Vizte (sl. 18. a 19. tab. 8.), v 10 letech přibylo všeho obyvatelstva o 158.237 osob, t. j. jen o 5%, ale Maďarů přibylo o 172.445 duší, t. j. o 17% (sl. 11. a 15. tab 8.). Maďaři a částečně Rusíni zabrali nejen veškerý skutečný přírůstek, ale ještě získali 40.823 na Slovácích a 17.193 duší na Němcích. Kromě vzpomenuté již Oravy jsou risace. Městské obyvatelstvo je maďarisováno, židé, inteligence to jižní a východní stolice slovenské, které zaznamenávají vesměs a značný úbytek, ale i tam, kde přírůstek jest, je nepatrný; nad procento celkového přírůstku (5%), vzrostli Slováci jen v městě Bratislavě (o 8·9%) a ve stolici Trenčínské (o 6·7%).

4. Ve městech a větších obcích.

Kapitola nejsmutnější! Slovenská města! Možno mluvit o slovenských městech? Snad by bylo případnější říci: pomaďařená města na Slovensku. Třeba že nevěřím národnostní statistice maďarské, třeba že jsem přesvědčen, že tu podvod a klam slavil přímo orgie při dělání Maďarů, nemohu se shostit pocitu hrůzy při pozorování těch čísel. Přes to, že čísla ta neznamenají fysickou maďarisaci v plném rozsahu, jistě nejsou daleko od výrazu morální maďa-i střední stavy, z nižších vrstev ti, kteří jsou a byli odvislí od státu (zřízenci železniční, poštovní atd.). Viděli jsme to za počátku okupace, viděli jsme to při přechodném postupu Maďarů v červnu t. r.

Ale podívejte se sami na tab. 9. Povšimněme si nejprve měst municipálních (3) a se zřízeným magistrátem (37). Z nich o 38 mám data ze všech sčítání lidu od r. 1880, zbývající dvě města, totiž Ružomberok a Žilina teprve při sčítání lidu z r. 1910 vystupují jako města se zřízeným magistrátem, před tím byla tedy

[1]) R. 1900 bylo tu ještě 94·7% Slováků, r. 1910 již jen 75·1%, za to Poláci, jak už se stala o tom zmínka, vzrostli z 0·8% na 19·3%.

Municip. města**), města se zřízeným magistrátem*). (Seřazeno sestupně dle počtu obyv. z roku 1910).	Na 100 obyvatelů připadalo dle mateřské řeči														
	Slováků					Maďarů					Němců				
	r. 188	r. 1890	r. 1900		r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900		r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900		r. 1910
	bez vojska			s vojskem		bez vojska			s vojskem		bez vojska			s vojskem	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
**Bratislava	15·7	16·6	14·6	16·3	14·9	15·7	19·9	30·5	30·5	40·6	65·6	59·9	52·2	50·5	41·9
**Košice	40·9	33·6	22·9	23·1	14·8	39·8	49·9	66·3	64·8	75·4	16·7	13·5	8·1	8·6	7·2
*N. Město p. Š.	11·4	7·0	4·8	4·8	2·4	78·5	84·8	92·1	92·1	94·9	9·1	6·6	1·6	1·6	1·5
*Užhorod	14·7	16·7	7·2	8·3	7·2	74·8	64·2	81·2	79·0	80·3	7·7	14·0	7·3	7·3	6·8
*Nitra	39·7	38·5	36·2	36·5	30·0	28·3	37·0	47·7	47·6	59·4	31·1	23·9	15·5	15·2	10·0
*Prešov	57·7	53·8	46·6	47·1	39·8	19·9	25·8	39·8	38·2	48·9	19·1	17·2	11·3	11·8	8·6
*N. Zámky	14·4	8·0	5·6	6·1	6·0	76·9	87·4	91·7	91·2	91·4	8·0	4·1	2·5	2·5	2·3
**Šťávnica	79·1	75·1	74·0	74·0	55·0	10·1	16·6	19·9	19·9	41·8	10·3	7·8	5·6	5·6	3·0
*Trnava	58·1	57·1	56·9	55·0	53·0	14·8	14·2	22·8	23·7	30·3	26·4	27·4	19·1	19·5	15·0
*Lučenec	19·3	11·3	9·8	10·5	12·9	72·2	85·3	86·8	85·9	82·2	7·3	2·7	2·5	2·6	3·3
**Ružomberok*				*85·2*	*68·1*				*7·7*	*14·2*				*5·6*	*8·4*
*Báň. Bystrica	62·3	56·6	51·7	52·4	40·7	16·7	24·0	34·7	33·8	48·8	20·0	18·6	12·9	12·7	8·2
*Nová Ves	60·3	57·4	52·8	53·4	48·5	7·9	10·7	24·5	23·9	33·2	31·2	31·3	22·1	22·0	17·0
*Levice	12·3	10·6	8·7	9·2	7·1	80·7	84·9	88·4	87·8	90·4	6·7	4·2	2·3	2·3	2·1
**Žilina*				*57·6*	*54·0*				*21·9*	*25·5*				*18·8*	*15·9*
*Zvolen	72·0	70·1	61·3	61·2	40·7	16·1	20·6	30·2	30·3	56·5	10·5	8·2	7·1	7·1	2·4
*Trenčín	56·5	47·4	49·0	53·0	47·1	14·4	33·3	32·6	29·6	38·4	27·4	18·2	16·3	15·4	11·9
*Levoča	53·6	50·3	53·1	46·2	41·1	10·0	16·7	22·1	21·2	32·0	34·0	30·7	23·8	22·3	18·3
*Rim. Sobota	9·5	9·5	5·4	5·5	6·8	87·4	87·5	93·1	92·7	89·7	2·6	2·3	1·1	1·2	1·3
*Bardijov	80·7	65·0	53·1	53·0	39·1	4·6	7·1	16·3	16·3	33·1	13·6	23·4	28·2	28·2	24·6
*Rožnava	8·7	7·1	4·5	4·5	6·2	84·1	86·1	91·7	91·7	89·7	5·6	6·3	3·3	3·3	2·4
*Kežmarok	16·3	20·5	19·2	19·2	25·4	8·0	11·7	16·9	17·0	20·8	74·4	65·9	60·9	60·8	51·3
*Dobšina	23·7	27·0	29·5	29·5	29·9	6·7	7·2	14·5	14·6	34·6	68·8	64·6	54·6	54·5	33·6
*Skalica	90·4	88·5	87·2	87·2	82·8	1·7	3·1	5·6	5·6	10·0	7·3	6·8	6·2	6·2	5·2
*Modrá	80·2	81·3	83·1	82·4	82·3	3·4	3·7	4·7	5·5	6·9	16·2	14·8	11·7	11·7	10·5
*N. Baňa	96·1	93·5	89·2	89·1	88·4	1·7	3·8	8·9	8·9	9·8	2·2	2·6	1·9	2·0	1·6
*Pezinok	52·8	54·8	55·3	54·4	54·9	3·9	5·6	7·2	8·5	12·0	42·6	38·8	36·3	35·8	32·4
*Kremnica	31·6	32·8	34·5	34·5	32·8	6·3	11·3	19·9	19·9	33·3	61·1	54·8	45·3	45·3	33·5
*Brezno	93·1	90·6	85·3	85·3	73·7	3·0	4·3	10·3	10·3	24·2	2·7	3·4	2·8	2·8	1·7
*Krupina	93·7	93·1	88·3	88·3	86·2	4·6	5·5	9·0	8·9	12·0	1·6	1·4	1·6	1·6	0·6
*Gelnica	20·7	20·8	25·0	25·0	28·6	5·4	5·4	8·0	7·9	15·8	73·8	73·4	65·6	65·6	54·7
*Sv. Jur	54·0	55·1	58·9	55·4	54·9	2·9	4·8	9·0	13·4	18·5	42·6	39·3	32·3	30·8	26·5
*Sabinov	75·8	71·2	63·5	64·8	49·9	8·9	17·7	22·5	20·9	35·5	15·0	8·9	11·7	12·1	10·4
*Sp. Podhradie	70·0	69·7	63·5	63·4	58·5	2·3	3·5	14·2	14·2	18·1	27·6	26·4	21·5	21·5	22·8
*Belá	20·9	24·4	35·4	35·3	43·4	3·7	3·9	7·4	7·5	12·3	75·0	70·7	55·0	54·0	43·1
*Jelšava	53·9	51·7	19·8	20·2	15·8	42·7	45·1	78·1	77·7	80·4	2·1	1·6	1·1	1·1	1·5
*L'ubica	23·4	29·2	42·5	42·4	47·1	0·9	1·0	1·8	1·7	7·7	74·3	68·7	53·0	53·0	40·8
*Vel. Revúca	86·0	81·1	51·6	51·5	45·9	11·2	16·5	46·6	46·6	51·9	2·6	1·9	1·6	1·7	1·9
*Sp. Vlachy	58·3	71·7	64·4	64·3	66·8	8·4	3·0	11·6	11·6	14·1	33·2	25·1	22·4	22·4	18·3
*Poprad	28·5	34·5	33·9	33·8	32·3	41·1	8·6	16·9	17·1	30·2	67·2	56·7	48·3	48·2	35·8

Pramen: Pro rok 1880, 1890 a 1900 bez vojska: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 27., str. 123, tab. 26; pro rok 1900 a 1910 s vojskem data pro čísla absolutní z Mag. Statiszt. Közlemények, nová serie sv. 1., tab. 1., (pro r. 1900) a sv. 42., tab. 1. (pro rok 1910), z nichž vypočtena příslušná procenta.

jen obcemi venkovskými, o nichž data mám jen ještě z r. 1900. U ostatních obcí s více než 5000 obyvateli mohl jsem z dostupných pramenů zjistit jen data z let 1900 a 1910.

a) Tedy z těch 38 měst mělo r. 1880 většinu slovenskou 21.[1] (Nová Baňa 96·1%, Krupina 93·7%, Brezno 93·1%, Skalice 90·4%, Velká Revúca 86·0%, Bardějov 80·7%, Modrá 80·2%, Šťávnice 79·1%, Sabinov 75·8%, Zvolen 72·0%, Sp. Podhradí 70·0%, Báňská Bystrica 62·3%, Nová Ves 60·3%, Spišské Vlachy 58·3%, Trnava 58·1%, Prešov 57·7%, Trenčín 56·5%, Sv. Jur 54%, Jelšava 53·9%, Levoča 53·6%, Pezink 52·8%). Z těch zbylo r. 1910 jen 11 (Nová Baňa 88·4%, Krupina 86·2%, Skalice 82·8%, Modrá 82·3%, Brezno 73·7%, Sp. Vlachy 66·8%, Sp. Podhradí 58·5%, Šťávnice 55·0%, Pezink 54·9%, Sv. Jur 54·9% a Trnava 53·0%). Všude živel slovenský ustoupil vyjma Modré, Sp. Vlachů, Pezinku a Sv. Juru a ani tu ne na úkor Maďarů, nýbrž na úkor Němců. Maďaři vzrostli ve všech městech bez výjimky, někde způsobem přímo bezpříkladným, tak na př. z menšiny r. 1880 na většinu r. 1910: v Košicích z 39·8% na 75·4%, v Jelšavě z 42·7% na 80·4%, v Nitře z 28·3% na 59·4%, ve Zvolenu z 16·1% na 56·5%, ve Vel. Revúci z 11·2% na 51·9%.

b) Aby bylo možno poznati, jakou úlohu hrají při maďarisaci na Slovensku města, sestavil jsem tabulky 10. a 11., v kterých je postaveno proti sobě jednak obyvatelstvo městské (z 38 měst se zřízeným magistrátem, Ružomberk a Žilina, které teprve při sčítání r. 1910 jsou mezi městy se zřízeným magistrátem, počítány jsou v naší tabulce z důvodů srovnatelnosti i v r. 1910 mezi venkovské obce), jednak obyvatelstvo venkovských obcí všech 16 stolic dle mateřské řeči slovenské, maďarské a německé při čtyřech posledních sčítáních lidu. Je tu tedy krajními čísly zachycen vývoj 30 let.

V tab. 11. je tento vývoj zobrazen v přibytcích resp. úbytcích od jednoho desítiletí ke druhému i za celé období 30 let od r. 1880 do 1910.

Povšimněme si nejprve poměru městského obyvatelstva k venkovskému vůbec. R. 1880 bylo ve všech 16 stolicích celkem 2,772. 695 obyvatelů, z toho 279.092 čili 10·1% ve městech a 2,493.603 čili 89·9% ve venkovských obcích. R. 1910, kdy celkové obyvatelstvo vzrostlo na 3,328.263, je městského obyvatelstva 399.269 čili 12·0% všeho, a venkovského obyvatelstva 2,928.994 čili 88·0% všeho. I na Slovensku se koncentruje obyvatelstvo do měst; činilo-li toto r. 1880 jen $^1/_{10}$ veškerého obyvatelstva, činí r. 1910 již $^1/_8$. Ještě lépe je viděti tento vzrůst městského obyvatelstva z tab. 11, z prvé řádky odd. a) i b) v sl. 5. a 9. Za 30 let vzrostlo obyvatelstvo městské o 43·1%, kdežto obyvatelstvo venkovské jen o 17·5%.

A nyní se podívejme na vzrůsty jednotlivých národností v obou těch skupinách.

[1]) Kromě Ružomberku a Žiliny.

Tab. 10.

Na území 16 slovenských stolic bylo	městského obyvatelstva v 38 městech se zřízeným magistrátem				venkovského obyvatelstva			
	civilního			civ. i voj.	civilního			civ. i voj.
	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1910	r. 1880	r. 1890	r. 1900	r. 1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
a) *v číslech absolutních:*								
veškerého obyvatelstva	279.092	295.575	338.759	399 269	2,493 603	2,626.012	2,810 732	2,928.994
z toho: Slováků . . .	114.055	112.706	114 581	113.374	1,498 934	1,541 946	1,627.492	1,595 218
Maďarů . . .	78.041	98.736	146.083	209.708	683.983	760.615	862.455	979.554
Němců	82.697	78.487	72.264	67.969	167.296	168.095	152.381	142 434
b) *v číslech relativních:*								
na 100 obyvatel veškerého obyvatelstva								
připadlo: Slováků . . .	40 9	38 1	33·8	28·4	60·1	58·7	57 9	54·4
Maďarů . .	28·0	33·4	43·1	52·5	27·4	29·0	30·7	33·4
Němců	29·6	26·6	21·3	17·0	6·7	6·4	5 4	4·9

Přibytek (+) nebo úbytek (—) obyvatelstva

Tab. 11.

Na území 16 slovenských stolic	městského (v 38 městech se zřízeným magistr.)				venkovského			
	v letech			v letech	v letech			v letech
	1880/1890	1890/1900	1900/1910	1880/1910	1880/1900	1890/1900	1900/1910	1880/1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
a) *v číslech absolutních:*								
úhrnem	+ 16.483	+ 43.184	+ 60 510	+ 120.177	+ 132.409	+ 184.720	+ 118.262	+ 435.391
z toho: u Slováků . . .	— 1.349	+ 1.875	— 1.207	— 681	+ 43.012	+ 85.546	— 32.274	+ 96.284
u Maďarů . . .	+ 20,695	+ 47.347	+ 63.625	+ 131.667	+ 76.632	+ 101.840	+ 117.099	+ 295.571
u Němců	— 4.210	— 6.223	— 4.295	— 14.728	+ 799	— 15.714	— 9.947	— 24.862
b) *v procentech:*								
úhrnem	+ 5·9	+ 14·6	+ 17·9	+ 43·1	+ 5·3	+ 7·0	+ 4·2	+ 17·5
z toho: u Slováků . . .	— 1·2	+ 1·6	— 1·0	— 0·6	+ 2 9	+ 5·5	— 2·0	+ 6·4
u Maďarů . . .	+ 26·5	+ 47·9	+ 43·6	+ 168·8	+ 11·2	+ 13·4	+ 13·6	+ 43 2
u Němců	— 5·1	— 7·9	— 5·9	— 17·8	+ 0.5	— 9·4	— 6 5	— 14·9

Slovenský živel ve městech ustupuje. R. 1880 činil ještě 40·9% všeho městského obyvatelstva. a jeho zastoupení od 10tiletí k desítiletí klesá: 38·1%, 33·8%, r. 1910 již jen 28·4%. Zvláště smutné jest, že toto klesání jeví se i v číslech absolutních, tak na př. r. 1890 napočteno ve městech Slováků méně než r. 1880, r. 1900 vzrostli o něco nad počet z r. 1880, ale r. 1910 klesli opět pod počet z r. 1880! Úbytek jich za 30 let činí 0·6%, tedy ubylo jich, ač městského obyvatelstva za dobu tu přibylo o 43·1%!

A na venkově? R. 1880 činil tam slovenský živel ještě 60·1% všeho venkovského obyvatelstva a i tu jeho procentuelní zastoupení klesá na 58·7%, 57·9%, až r. 1910 na 54·4%, ne tak silně, jako ve městech, ale přece jen značně. Vždyť i v absolutních číslech, ačkoli do r. 1900 lze stopovati přírůstek, najednou v dalším desítiletí Slováků nejen nepřibylo, ale dokonce o 32.274 jich ubylo. A tak celkový zisk živlu slovenského na venkově za 30 let činí jen 96.284 duší, t. j. pouze 6·4% venkovského obyvatelstva slovenského, ačkoli přírůstek venkovského obyvatelstva vůbec za tu dobu činí 17·5%. Slovenský živel v produktivním věku utíká do ciziny a dorost se maďarisuje ve školách.

Podívejme se však na Maďary. R. 1880 činili v městech jenom 28% a roku 1910? 52·5%!! R. 1910 nabývají ve městech již většiny! Procento jich zastoupení se téměř zdvojnásobilo. V absolutních číslicích přírůstkových to bije ještě více do očí. Přibývá jich skokem, za desítiletí 1880—1890: 20.695, za další desítiletí již 47.347, za třetí desítiletí dokonce 63.625, takže za 30 let se jejich živel rozmnožil o 131.667 duší, vzrostlť z 78.041 na 209.708 duší, t. j. o *168·8%*, ačkoli celkové obyvatelstvo vzrostlo jen o 43·1%. Nedá se myslit, že by se na Slovensku z měst stěhovali jen Slováci a Němci a jen Maďaři se do nich stěhovali. Odkud? Z venkova slovenského? Tam také, jak hned uvidíme, enormně vzrostli. Tedy snad z kraju čistě maďarských? Na ty slovenská města nemají a neměly přitažlivosti, ježto tam pusobila přitažlivost maďarských měst a hlavně Budapešti. Poněvadž tedy přistěhování tento vzrust nevysvětluje a přirozený vzrust takový je vůbec vyloučen, plyne z toho jediné vysvětlení: maďarisace. Maďarisací vzrostli Maďaři ve slovenských městech za 30 let více než $2^2/_3$krát na úkor Slováků a ještě více Němců.

Ale Maďaři vzrostli i ve venkovských obcích. R. 1880 činili na slovenském venkově jen 27·4%, r. 1910 již 33·4%, t. j. plnou třetinu obyvatelstva venkovského. Absolutně vzrostli za těch 30 let z 683.983 duší na 979.554 duší, t. j. o 295.571, což činí 43·2% z původního počtu, ačkoli za tu dobu venkovské obyvatelstvo vůbec vzrostlo jen o 17·5%. Jak patrno, i to je přírustek nepoměrný, přirozeným způsobem nevysvětlitelný. Nesmíme zapomenout, že v těch 16 stolicích, které počítáme za Slovensko, jsou celé územní komplexy čistě maďarské, kde venkovské obyvatelstvo vzrůstá jen přirozeným zpusobem a že onen nepoměrný přírustek jde na účet území slovenského vlivem

maďarisace, a ovšem nepřímo také následkem silnějšího vystěhovalectví živlu slovenského.

Postavením měst proti venkovu nejlépe vynikne maďarisační plán: pomocí škol a úřadu dobýt měst v území čistě slovenském a rozhlodat ho. Tu teprve je jasně vidět, k jakým koncům Slovensko neodvratně spělo a co znamená pro ně osvobození ze jha maďarského.

Konečně třetí živel národnostní na Slovensku, jenž má význam hlavně pro městské obyvatelstvo, jsou Němci. Je skutečně pozoruhodno, že Němci na Slovensku jsou na tom ještě hůře než Slováci. Ubývá jich absolutně a nepřetržitě. Ve městech ještě r. 1880 bylo jich více než Maďarů, a tvořili 29·6% veškerého městského obyvatelstva. Od desítiletí k desítiletí jich ubývá, takže z 82.697 r. 1880 zbylo jich r. 1910 již jen 67.969, jejich procentuelní zastoupení za tu dobu kleslo z 29·6% na 17%. Úpadek jejich ve městech u srovnání s ostatními národnostmi, lze vyčísti z tab. 11.: zatím, co Slováků ve městech ubylo jen 0·6% a Maďarů přibylo o 168·8%, ubylo Němců o 17·8%.

Také ve venkovských obcích Němců ubylo, r. 1880 ještě tvořili 6·7% venkovského obyvatelstva, r. 1910 již jen 4·9%, ze 167.296 duší klesli na 142.434; v prvém desítiletí jich sice o něco přibylo, ale pak jich stále ubývá. Celková jejich ztráta za 30 let činí na venkově 24.862 duší, t. j. 14·9% proti jejich počtu z r. 1880.

Jak vysvětlit úbytek živlu německého, jenž tvoří zvláště ve městech starodávné, usedlé obyvatelstvo? Vystěhovalectvím? I to zde působí; vystěhovalo se (viz tab. 6.) v letech 1904—1914 ze Slovenska 11.200 Němců a vrátilo se jich v té době dle vystěhovalecké statistiky jen 2022, tedy úbytek vystěhovalectvím za zmíněných 10 let činí 9178 duší. Jinak ustupují ve městech před Maďary a na venkově zdá se nejen před Maďary, ale i před Slováky, maďarisují se ve městech a na venkově patrně také poslovenčují.

c) Jestliže jsme si po národnostní stránce povšimli slovenských měst zvlášť, nebude snad bez zajímavosti, jestliže ukážeme čtenáři v tab. 12. i ony venkovské obce v župách slovenských, které mají více než 5000 obyvatel. Ovšem nebylo možno z dostupných pramenů zjistit jich národnostní složení ze sčítání lidu 1880 a 1890, a tak podává tabulka data ta v procentech jen za r. 1900 a 1910.

Účelem i tu jest ukázati, že i v těchto větších venkovských obcích maďarisace za posledních deset let postoupila, bohudíky ne však tak pronikavě jako ve městech; ba možno se tu shledati i s obcemi, kde procento slovenského obyvatelstva dokonce stouplo; jsou to Hlohovec (z 68·9% na 72·8%, ovšem hlavně na účet Němců), Dětva (z 96% na 96·4% na účet Maďarů), Málinec z 93·4% na 94·9% na účet Maďarů i Němců), Nové Město nad Váhem (z 60·2% na 64·8% na účet Němců) a Holič (z 81·4% na 82·6% na účet Němců).

Venkovské obce s více než 5.000 obyv. v pořádku sestupném dle počtu obyvatelstva roku 1910 (v závorce přísluš. stolice)	Počet veškerého přítomného obyv. i s vojskem		Na 100 obyvatelů připadalo dle mateřské řeči					
			Slováků		Maďarů		Němců	
	r. 1900	r. 1910	r. 1900	r. 1910	r. 1900	r. 1910	r. 1900	r. 1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Šalgotarján (Novohrad)	13.552	13.746	12·9	4·5	78·2	91·6	6·0	3·2
2 Balážovy Ďarmoty („)	8.580	10.887	5·2	1·8	92·9	96·8	1·6	0·9
3 Myjava (Nitra)	10.639	10.063	95·0	93·0	1·5	3·5	3·0	2·3
4 Šaryšský Potok (Zemplín)	7.911	9.427	0·8	0·2	97·4	99·1	1·4	0·6
5 Turzovka (Trenčín)	7.967	8.434	97·6	97·3	0·3	0·6	1·3	1·5
6 Hlohovec („)	8.833	7.749	68·9	72·8	17·4	18·1	11·9	8·6
7 Hriňová (Zvolen)	6.826	7.418	97·4	96·0	1·4	1·9	0·4	0·4
8 Piešťany (Nitra)	5.661	7.379	78·4	70·9	8·3	19·5	12·5	8·1
9 Dětva (Zvolen)	6.495	7.339	96·0	96·4	2·6	2·4	0·7	0·9
10 Velké Topolčany (Nitra)	4.952	6.399	52·4	50·9	23·1	33·0	24·0	15·1
11 Krompach (Spiš)	4.731	6.378	45·5	38·3	27·1	40·1	22·1	16·7
12 Málinec (Novohrad)	5.312	6.342	93·4	94·9	3·9	2·7	1·0	0·5
13 Vrútky (Turec)	4.345	6.262	60·2	51·3	18·5	34·6	19·8	12·3
14 Stará Turá (Nitra)	6.104	6.192	97·3	96·6	0·7	1·4	2·0	1·0
15 Michalovce (Zemplín)	4.906	6.120	34·6	25·9	54·2	61·9	8·9	8·8
16 Serenč („)	5.272	6.101	2·3	0·6	91·9	96·7	1·6	0·6
17 Nové Město n. Váh. (Nitra)	5.294	5.879	60·2	64·8	12·6	14·6	26·8	19·5
18 Holič („)	5.817	5.522	81·4	82·6	2·8	4·8	14·6	10·6
19 Farkašd („)	5.290	5.391	0·3	0·3	99·6	99·6	0·1	0·1
20 Středa (Bratislava)	5.095	5.371	67·7	54·8	14·4	36·2	17·7	8·0
21 Tardošked (Nitra)	5.082	5.353	7·3	4·4	92·5	94·3	0·2	0·4
22 Šurany („)	4.762	5.225	66·6	65·3	23·9	31·1	9·5	3·4
23 Čaca (Trenčín)	4.629	5.207	90·1	86·0	4·7	5·9	4·0	6·4
24 Malacka (Bratislava)	5.053	5.136	76·4	74·9	6·8	10·3	15·8	12·3
25 Tokaj (Zemplín)	5.110	5.105	0·6	0·4	98·1	98·9	0·8	0·6

Pramen: Pro rok 1900 Magyar Statiztikai Közlemények, nová serie, sv. 1., tab. 1.
„ „ 1910 „ „ „ „ „ sv. 42., tab. 1; čísla relativní sl. (4—9) vypočtena na základě dat absolutních.

Je to celkem 25[1]) obcí, z nichž 16 je většinou slovenských, které si také svoji většinu, třebaže až na jmenovaných 5 obcí zmenšenou, také r. 1910 zachovaly.

c) Obraz národnostních poměrů na Slovensku r. 1910.

Třebaže v předešlé stati obírající se vývojem národnostních poměrů na Slovensku od r. 1840—1910 byla již v různých kombinacích podána data národnostní z r. 1910, přece budiž dovoleno, jako

[1]) Ružomberk a Žilina tu nejsou uvedeny, ač by sem za r. 1900 patřily. Data o nich viz v tab. 9.

závěr obrazů vykreslených na podkladě jednotlivých sčítání lidu podati ještě detailní obrázek jich z posledního maď. úředního sčítání.

Podrobnosti ty dle jednotlivých stolic uvádí tab. 13. Ve všech
Podrobnosti ty dle jednotlivých stolic uvádí tab. 13. Ve všech 16 stol. úhrnem přihlásilo se pak dle maď. statistiky r. 1910 k mateř. řeči:

slovenské	1,708.592	osob,	tj.	51·4%
české	7.831	»	»	0·2%
rusínské	152.358	»	»	4·6%
polské	26.940	»	»	0·8%
chorvatsko-srbské	2.947	»	»	0·1%
slovinské	292	»	»	0·0%
bulharské a krašovanské[1])	269	»	»	0·0%
ruské	130	»	»	0·0%
buněvacké, šokacké, dalmatské, illyrské, bosňácké[2])	19	»	»	0·0%
maďarské	1,189.262	»	»	35·7%
německé	210.403	»	»	6·3%
cikánské	25.901	»	»	0·8%
rumunské	2.092	»	»	0·1%
italské	702	»	»	0·0%
francouzské	268	»	»	0·0%
španělské	5	»	»	0·0%
anglické	191	»	»	0·0%
turecké	36	»	»	0·0%
arménské	2	»	»	0·0%
řecké	1	»	»	0·0%
jiné	20	»	»	0·0%
neznámé	2	»	»	0·0%
dohromady	3,328.263	osob,	tj.	100·0%[3])

[1]) Niederle upozorňuje (v opravách ke své »Mapě« na str. 226), že dle prof. Lj. Miletiče jsou Krašované (za Bulhary pokládaní) vlastně původem Srbové, jejichž dialekt se však liší od sousední štokavštiny banátských Srbů. (Archiv f. sl. Phil. 1903, str. 161).

[2]) Buněvacové a Šokacové jsou Jihoslované římsko-katolického náboženství, dalmatského nebo bosenského původu. Bosňáci jsou většinou bosenští vojáci mohamedánského vyznání.

[3]) Při tomto rozdělení národností na Slovensku je jistě zajímavo zvědět, jak asi vypadaly r. 1910 — ovšem v zrcadle rakouské a maďarské statistiky, národnostní poměry v celé naší republice. Počítáme-li tedy s celkovou oblastí oněch 16 stolic slovenských a nečítajíce v to Podkarpatskou Rus, činilo r. 1910 veškeré obyv. na území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska celkem 13,476.673 lidí, z nichž se přihlásilo k obcovací, resp. mateřské řeči:

	české	6,299.068	osob,	tj.	46·7%
	slovenské	1,708.592	»	»	12·7%
tedy:	československé	8,007.660	»	»	59·4%
	rusínské	154.238	»	»	1·2%
	německé	3,723.085	»	»	27·6%
	maďarské	1,189.366	»	»	8·8%
	polské	278.629	»	»	2·1%
	ostatní	123.695	»	»	0·9%

Čísla tato ukazují, že Československá republika je státem národnostně

Tabulka 13.

Stolice (municipální město), resp. země.	Z veškerého obyvatelstva bylo roku 1910 dle **mateřské řeči** (v Č., na Mor. a ve Slezsku dle *obcovací* řeči)												
	Slováků	Čechů	Rusínů	Maďarů	Němců	Poláků	Srbo-Chorv.	Slovinců	Bulharů, Krašovanů	Rusů	Rumunů	Cikánů	Jiných
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Bratislava	154.344	1.248	33	131.662	21.032	89	1.590	31	14	4	48	1.347	85
Bratislava m.	11.673	1.242	9	31.705	32.790	115	375	26	50	8	33	14	183
2. Nitra	324.664	1.039	13	100 324	27.937	94	107	16	13	5	39	3.151	53
3. Trenčín	284 770	1.341	24	13.204	9.029	504	129	17	8	32	172	978	229
4. Těkov	97.824	169	92	62.022	17.366	16	20	1	11	—	11	954	14
5. Hont	43.181	63	7	66.875	5.964	33	26	71	11	—	50	956	19
Šťávnice m.	8.341	7	—	6.340	453	2	11	—	—	6	21	—	4
6. Turec	38.432	147	44	5.560	10.993	201	7	1	—	10	27	269	12
7. Orava	59.096	28	1	2.000	1.518	15.928	2	1	–	—	8	143	20
8. Liptov	78.098	742	25	4.365	2.591	325	12	57	—	4	222	455	10
9. Zvolen	113.294	278	136	16.509	2.124	59	27	3	19	2	26	1.134	42
10. Novohrad	58.337	415	4	197.670	3.143	185	88	34	41	13	33	1.478	76
11. Gemer	72.232	137	21	109.994	2.930	102	96	14	14	—	80	2.391	87
12. Spiš	97.677	203	12.327	18.658	38.434	1.821	210	9	15	9	532	3.454	118
13. Saryš	101.855	100	38.500	18.088	9.447	2.225	17	3	15	8	321	4.010	31
14. Zemplín	92.943	232	39.033	193.794	9.749	3.949	56	1	24	17	209	3.073	114
15. Užhorod	36.364	185	61.711	53.824	8.383	520	90	3	19	2	133	799	56
16. Abaujtorňa	29.520	28	168	123.318	3.331	319	38	–	10	—	36	1.275	34
Košice m.	6.547	227	210	33.350	3.189	453	46	4	5	10	91	20	59
Slovensko	1,708.592	7.831	152.358	1,189.262	210.403	26.940	2.947	292	269	130	2.092	25.901	1.246
Čechy	—	4,241.918	1.062	48	2,467.724	1.541	190	56.754[1])					
Morava	–	1,868.971	563	42	719.435	14.924	767	17.522[2])					
Slezsko	—	180.348	255	14	325.523	235.224	3	15.582[3])					
Celý stát	1,708.592	6,299.068	154.238	1,189.366	3,723.085	278.629	3.907	119.788					

Pramen pro Slovensko: Magyar Statisztikai Közlemények, nová serie, sv. 61., tab. 15, str. 112-114.

[1]) V tom 56.293, [2]) v tom 17 367, [3]) v tom 15.493 cizinců, jichž obcovací řeč nebyla zjišťována.

Pokud běží o jednotlivé stolice ve světle maďarské národnostní statistiky, pak bylo r. 1910 pouze 9 stolic většinou slovenských. V pořádku sestupném jsou to stolice: 1. Trenčínská (91·8% Slováků), 2. Liptovská (89·9%), 3. Zvolenská (84·8%), 4. Oravská (75·1%), 5. Nitranská (71·0%), 6. Turčanská (69·0%), 7. Šaryšská (58·3%), 8. Spišská (56·2%), 9. Těkovská (54·8%). — Skoro polovici slovenského obyvatelstva má stolice 10. Bratislavská (49·5%). Zbývající stolice mají menší neb větší menšinu slovenského živlu. V procentech vyjádřeno vypadá obraz ostatních stolic takto: 11. Gemerská (38·4%), 12. Hontská (36·8%), 13. Zemplínská (27·1%), 14. Užhorodská (22·4%), 15. Novohradská (22·3%), 16. Abaujtorňanská (18·7%).

Z municipálních měst měla r. 1910 slovenskou většinu jen Šťávnica (55·0%), obě dvě druhá města jen zcela malou menšinu (Bratislava 14·9%, Košice 14·8%).

Nestačí však připomínati, že to vše je statistika maďarská, o jejíž nespolehlivosti bylo promluveno hned v úvodu k celé této stati.

Na doklad toho jako na zavolanou přicházejí výsledky letošního předběžného sčítání lidu na Slovensku, provedeného k půlnoci z 20. na 21. srpen. Úhrnná předběžná data sdělil ministr Dr. Šrobár na poradách slovenských poslanců a županů v Košicích.[1]) Tato data není ovšem možno beze všeho porovnávati s našimi daty z r. 1910, protože territoriální podklady pro oboje data jsou ruzné. Data z r. 1910 jsou data z celých 16 t. zv. slovenských stolic, kdežto je známo, že dnešní Slovensko jako součást republiky československé, ohraničeno jsouc dosud prozatímně demarkační čarou, neobsahuje oněch 16 stolic celých, nýbrž části stolic Hontské, Novohradské, Gemerské, Abaujtorňanské a Zemplínské jsou za demarkační čarou a naproti tomu zase části stolic Rábské, Komárenské a Ostřihomské jsou před demarkační čarou.

Postavme však oboje data přece proti sobě:

Bylo napočteno	dle maďarského sčítání r. 1910 absolutně	v %	dle předběžného sčítání r. 1919 absolutně	v %
Slováků	1,708.592	51·4	1,940.980	66·3
Rusínů	152.358	4·6	134.761	4·5
Němců	210.403	6·3	143.322	4·7
Maďarů	1,189.262	35·7	665 703	22·7
jiných	67.648	2·0	55.608	1·8
Úhrnem	3,328.263	100·0	2,940.374	100·0

smíšeným, ve kterém dnešní státní národ tvořil dle stavu z r. 1910 necelé ⅔ obyvatelstva, kdežto více než ¼ bylo tu Němců a skoro 9% Maďarů. Ovšem poměry se zcela jistě změní po novém sčítání lidu, při kterém již nebude spolupůsobiti nátlak německý a maďarský. Výsledky letošního předběžného sčítání na Slovensku, o nichž se činí zmínka dále, zřejmě na to poukazují. Přes to i dle dat z r. 1910 je to poměr daleko příznivější než byl pro Němce v Předlitavsku (35·6%) nebo pro Maďary v Zalitavsku (48·1%), ano i v samotných Uhrách bez Chorvatsko-Slavonska: 54·5%).

[1]) Tato data dole uvedená cituji ze »Slovenského Denníku« (Bratislava, roč. II., č. 250. ze dne 16. listopadu 1919).

Demarkační čára běží po území čistě maďarském a také kraje, které ze známých 16 stolic odlučuje, právě tak jako kraje, které opět zabírá, jsou rovněž čistě maďarské. Části odloučené jsou větší než připojené, což se jeví i v počtu obyvatelstva,[1]) poněvadž však jde právě jen o maďarskou oblast, můžeme zcela dobře předpokládati, že rozdíl úhrnných dat z r. 1919 a 1910 (387.889 duší) týká se výhradně Maďarů. Odečteme-li tento počet od počtu Maďarů v r. 1910, můžeme srovnatelnost obou sčítání učiniti pravděpodobnou, zvláště za toho dalšího předpokladu, že počet obyvatelstva jak r. 1910 tak r. 1919 jest asi stejný, neboť přirozený přírůstek jistě byl paralysován ztrátami pětileté války. Postavíme-li po této úpravě proti sobě data z r. 1910 a 1919, vypadá srovnání takto:

	r. 1910		r. 1919		
	absol.	v %	absol.	v %	Rozdíl:
Slováci . . .	1,708.592	58·1	1,940.980	66·3[2])	+ 232.388
Rusíni . . .	152.358	5·2	134.761	4·5	— 17.597
Němci . . .	210.403	7·1	143.322	4·7	— 67.081
Maďaři . . .	801.373[3])	27·3	665.703[4])	22·7	— 135.670
jiní . . .	67.648	2·3	55.608	1·8	— 12.040
	2,940.374	100·0	2,940.374	100·0	

Poslední sloupec v tomto přehledu ukazuje nejlépe korrekturu maďarského sčítání. Počítáme-li, že mezi Slováky z r. 1919 je asi na 40.000 Čechů[5]) (hlavně úředníků a vojáků), vychází, že Slováků přibývá proti maďarskému sčítání asi o 200.000. Toť číselný výraz pro nespolehlivost maďarského sčítání.[6]) V dalším oddílu vynasnažíme se dovoditi to i na základě dat maďarské statistiky z r. 1910.

---

[1]) Dle sdělení Dra Šrobára činí počet obcí, v nichž r. 1919 na Slovensku bylo sčítání provedeno, 3445, kdežto na území celých známých 16 stolic bylo r. 1910 celkem 3959 obcí (srov. zde str. 10.).

[2]) Ze všech 3445 obcí, v nichž r. 1919 sčítání bylo provedeno, mělo 2480 obcí čili 72% slovenskou většinu.

[3]) T. j. 1,189.262—387.889.

[4]) Dle sdělení Dra Šrobára žije na čistě slovenském území 126.441 Maďarů, ale do tohoto čísla jsou započteni též mnozí Nemaďaři (lidé různých národností), které časem bude třeba odpočítati od počtu maďarského obyvatelstva.

[5]) Do tohoto počtu třeba počítati největší část úbytku u »jiných«, neboť mezi těmito »jinými« bylo r. 1910 napočteno 7831 Čechů.

[6]) Pro zajímavost uvádím zde ještě dle sdělení Dra Šrobára data o Bratislavě a Košicích ze sčítání z r. 1919 proti datům z r. 1910:

	Bratislava				Košice			
	r. 1910		r. 1919		r. 1910		r. 1919	
	absol.	v %	absol.	v %	absol.	v %	absol.	v %
Slováci	11.673	14·9	26.964	32·4	6.547	14·8	22.813	49·4
Rusíni	9	0·0	86	0·1	210	0·5	86	0·2
Němci	32.790	41·9	30.221	36·3	3.189	7·2	2.251	4·9
Maďaři	31.705	40·6	24.577	29·5	33.350	75·4	17.470	37·8
jiní	2.046	2·6	1.375	1·7	915	2·1	3.558	7·7
Úhrnem	78.223	100·0	83.223	100·0	44.211	100·0	46.178	100·0

4. *Znalost řečí a kombinace znalosti řečí s jazykem mateřským.*

a) Význam dat o znalosti řečí.

Maďarská statistika zjišťovala vedle řeči mateřské u každého obyvatele také znalost jiných řečí, s počátku jen znalost řečí v zemi obvyklých (r. 1880 a 1890), později však (od r. 1900) znalost kterékoli jiné řeči kromě řeči mateřské. Rakouská statistika znalost řečí nezjišťovala. Bylo by to sotva mělo nějaký smysl vedle »řeči obcovací«. Vedle zjišťování řeči mateřské (vedle zjišťování národnosti) má však význam zjišťování znalosti jiných řečí kromě řeči mateřské a to zvláště ve státech obývaných několika národnostmi. Hlavním účelem maďarské statistiky o znalosti řečí bylo, aby se zjistilo, jak se šíří od desítiletí k desítiletí mezi nemaďarskými národnostmi znalost řeči maďarské,[1]) tedy účel ryze politický: sledovat se šířením řeči také šíření maďarství a kontrolovat, jak postupem doby přibližuje se skutečnosti maďarská státní myšlenka, totiž jednojazyčný maďarský stát.

Poněvadž však při tom zjišťována byla také znalost ostatních řečí a poněvadž tato data o znalosti řečí zpracovala jinak vzorná statistika maďarská v nejrůznějších kombinacích, lze z nich sestaviti zajímavé obrazy. Při tom dlužno si uvědomiti, že data o rozšíření jednotlivých řečí — a to zvláště domácích nemaďarských — jsou správnější než data o řečech mateřských. I když připustíme zájem na tom, aby bylo vykázáno hojně osob znajících státní jazyk maďarský, z ničeho nevyplývá zájem na potlačování znalosti ostatních jazyků domácích, ba naopak správná známost tohoto rozšíření ostatních jazyků mohla být jedinou kontrolní pomůckou pro to, jakou životaschopnost určitá řeč nemaďarská projevuje, jak silným a jak dalece nebezpečným jest konkurentem řeči státní. Jsem tedy přesvědčen, že nebylo politického zájmu skreslovati data o znalosti a rozšíření řečí nemaďarských a že data tato celkem odpovídají pravdě. Dalo-li by se proti nim co namítat, pak to jsou námitky všeobecné, že totiž »znalost řeči« lze těžko objektivně zjišťovati, zvláště když je vůbec těžko určiti hranici, kdy tu ještě »znalost« jest a kdy již není, že zjišťování to musí se díti jen na základě přiznání sčítaných, a že přirozeně taková přiznání nejsou provázena nejpřísnější autokritikou. Jestliže však tu a tam ješitnost a chlouba tuto hranici překročila, zajisté na druhé straně dle zákona velikých čísel opět skromnost jiných tyto chyby vyrovnala, jistě však můžeme vyloučiti

Rozdíly jsou až nápadné. Vzrůst Slováků v obou městech je pochopitelný, ježto obě města se stala středisky slovenské správy civilní i vojenské s hojným počtem úřednictva a vojska slovenského i českého. Nápadný je úbytek Maďarů zvl. v Košicích. Přirozeně hlásilo se nyní za Slováky mnoho Slováků, kteří dříve se hlásili nebo byli čítáni za Maďary, ale snad tu působil i odchod Maďarů, zvl. v Košicích po maďarské okupaci.

[1]) Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Statist. Mitteil.), nová serie, sv. 27., str. 106*, sl. 1.

tendenční a jednostranný zásah třetích osob, okolnost to, kterou pro zjišťování řeči mateřské vyloučiti nemůžeme. A je zajímavo, že právě tato okolnost ze srovnání obojích dat vyplyne jako samozřejmá, že porovnáním relativně správných dat o znalosti řeči s daty o řečech mateřských podaří se prokázati nepravděpodobnost a nesprávnost posledních, čili že nesprávnost maďarské statistiky národnostní možno dokázati přímo z téže statistiky, ze současně sebraných dat o znalosti řečí.

b) R o z š í ř e n í j e d n o t l i v ý c h ř e č í n a S l o v e n s k u r. 1910.

O rozšíření jednotlivých řečí na Slovensku r. 1910 podává poučení tab. 14. Sledovati vývoj znalosti těchto řečí, totiž jak ta a ona řeč, zvláště řeči v zemi obvyklé, od desítiletí k desítiletí nabývala půdy, bylo by jistě vysoce poučné, není však k tomu zde ani místa ani času. Pro naše účely, totiž abychom mohli porovnati expansi jednotlivých řečí na Slovensku vůči sobě na vzájem a abychom porovnáním rozsahu určité řeči mateřské s rozsahem její znalosti v obvodu ostatních řečí mateřských mohli vysloviti kritiku o správnosti dat o řečech mateřských, postačí data z r. 1910 úplně.

V tabulce 14. je tedy uvedeno, kolik lidí přiznalo r. 1910 v 16 slovenských stolicích znalost řeči slovenské, maďarské, německé a rusínské — jakožto hlavních domácích řečí — a pak ještě české, polské, srbskochorvatské, slovinské, cikánské, rumunské, italské, francouzské a anglické. U prvých šesti uvádí se také procento, jakým je zastoupena znalost těchto řečí v celkovém obyvatelstvu jednotlivých stolic.

Tato data daleko výmluvněji podávají svědectví o slovenském charakteru jednotlivých stolic. Jsou stolice, kde téměř veškeré obyvatelstvo zná slovensky, na př.: stolice T r e n č í n s k á (97·5%), L i p t o v s k á (96·2%) a Z v o l e n s k á (95·7%). Přes 80% obyvatelstva zná slovensky ve stolicích N i t r a n s k é (84·3%), T u r č a n s k é (83·2%) a O r a v s k é (82·6%), přes 70% ve stolicích S p i š s k é (77·2%), Š a r y š s k é (75·4%) a T ě k o v s k é (72·7%), přes 60% ve stolici B r a t i s l a v s k é (61·8%) a skoro polovice obyvatelstva zná slovensky ve stolicích G e m e r s k é (49·6%) a H o n t s k é (48·2%) a i ve zbývajících 4 stolicích je znalost slovenštiny rozšířena ve více než 30% jejich obyvatelstva. I v municipálních městech je znalost slovenštiny překvapující, tak ve Š ť á v n i c i zná 90·9% obyvatelstva slovensky a i v těch podle statistiky z r. 1910 maďarských K o š i c í c h (přiznaloť tam 75·4% obyvatelstva maďarskou řeč mateřskou) zná plných 50% obyvatelstva slovensky; v B r a t i s l a v ě více než třetina (35·9%).

Z veškerého obyvatelstva v 16 slovenských stolicích zná slovensky 2,145.792 osob, t. j. 64·5%, tedy o 437.200 osob více než bylo napočítáno Slováků (osob přiznavších mateřskou řeč slovenskou).

Rozšíření různých řečí na Slovensku r 1910. *Tab. 14.*

Stolice (municip. město) resp. země	Počet osob, které r. 1910 přiznaly znalost řeči																		
	slovenské		maďarské		německé		rusínské		české		polské		chorvatsko-srbské	slovinské	cikánské	rumunské	italské	francouzské	anglické
	absol.	v % celk. ob.	absol.	v % celk. ob.	absol.	v % celk. ob.	absol.	v % celk. ob.	absol.	v % celk. ob.	absol.	v % celk. ob.							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1. Bratislava	192.441	61·8	159.595	51·2	59.568	19·1	60	0·0	1.563	0·5	164	0·1	2.724	57	3.044	280	261	770	752
Bratislava m.	28.117	35·9	53.597	68·5	58.876	75·3	63	0·1	1.929	2·5	300	0·4	1.093	55	53	451	484	2.824	1.009
2. Nitra	385.802	84·3	161.019	35·2	56.988	12·5	41	0·0	1.339	0·3	215	0·0	595	32	4.516	397	240	1.136	1.267
3. Trenčín	302.784	97·5	38.153	12·3	24.651	7·9	76	0·0	1.614	0·5	725	0·2	463	27	1.418	502	294	857	653
4. Těkov	129.080	72·7	89.557	50·2	25.990	14·6	104	0·1	255	0·1	57	0·0	207	4	1.288	193	87	388	151
5. Hont	56.456	48·2	83.992	71·6	10.972	9·4	15	0·0	111	0·1	56	0·0	172	74	1.243	215	69	248	155
Šťávnice m.	13.813	90·9	8.498	56·0	2.993	19·7	1	0·0	14	0·1	6	0·0	63	1	3	117	24	128	36
6. Turec	46.347	83·2	13.422	24·1	15.449	27·7	49	0·1	224	0·4	385	0·7	65	2	300	175	34	152	222
7. Orava	65.083	82·6	7.130	9·0	3.923	5·0	39	0·1	45	0·1	16.302	20·7	134	1	186	141	31	128	239
8. Liptov	83.661	96·2	12.918	14·9	7.516	8·6	38	0·0	884	1·0	414	0·5	107	61	563	401	53	223	269
9. Zvolen	127.896	95·7	36.553	27·3	10.247	7·7	171	0·1	374	0·3	114	0·1	372	5	1.300	543	118	355	206
10. Novohrad	90.965	34·8	221.008	84·5	15.579	6·0	47	0·0	734	0·3	283	0·1	513	52	4.258	546	234	723	351
11. Gemer	93.234	49·6	139.444	74·1	12.628	6·7	57	0·0	236	0·1	150	0·1	293	17	3.987	450	124	464	618
12. Spiš	133.424	77·2	44.636	25·8	56.457	32·7	12.795	7·4	350	0·2	2.351	1·4	431	19	3.901	1.303	267	794	1.390
13. Šaryš	131.174	75·4	37.441	21·4	18.467	10·6	40.367	23·1	188	0·1	2.520	1·4	138	4	4.598	667	82	542	682
14. Zemplín	135.088	39·6	219.032	63·8	28.994	8·4	43.481	12·7	419	0·1	4.539	1·3	308	1	3.780	1.020	214	729	1.206
15. Užhorod	51.802	31·8	78.796	48·4	17.197	10·6	70.231	43·1	264	0·2	692	0·4	281	4	1.467	820	107	300	702
16 Abaujtorňa	56.512	35·8	136.600	86·4	10.852	6·9	478	0·3	67	0·0	374	0·2	112	—	2.199	303	56	279	705
Košice m.	22.113	50·0	39.796	90·0	13.478	30·5	398	0·9	379	0·9	608	1·4	359	17	142	636	167	1.206	536
Slovensko	2,145.792	64·5	1,581.187	47·5	450.825	13·5	168.510	5·1	10.989	0·3	30.255	0·9	8.430	433	38.246	9.160	2.946	12.246	11.149

Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteilungen), nová serie, sv. 61., str. 158 – 159.

Že také řeč maďarská, jako jazyk státní, je značně rozšířena, je přirozeno. Dle toho nejmaďarštějšími jsou stolice Abaujtorňanská (86·4% obyvatelstva zná maďarsky), Novohradská (84·5%), Gemerská (74·1%), Hontská (71·6%) a Zemplínská (63·8%). V municipálních městech vesměs více než polovina obyvatelstva zná maďarsky, v Košicích dokonce 90%. Nejméně je maďarština rozšířena v Oravě (9%) a Trenčíně (12·3%).

Z veškerého obyvatelstva zná maďarsky 1,581.187 osob, t. j. 47·5%, tedy o 391.925 osob více než bylo napočítáno přihlášených Maďarů.

Řeč německá proti oběma jmenovaným není tak rozšířena, znát ji jen 13·5% veškerého obyvatelstva, a to hlavně ve stolicích, kde jsou značnější ostrovy německé (ve Spiši 32·7%, v Turci 27·7%) a pak v Bratislavě (75·3%) a Košicích (30·5%), ale zisk její proti vlastnímu počtu Němců (210.403 osob) jest daleko největší, totiž 240.422 osob, tedy více než počet všech Němců.

Rozšíření jazyka rusínského je celkem nepatrné, omezuje se na známé 4 východní stolice slovenské s kompaktním obyvatelstvem rusínským, ale v žádné nedosahuje 50% obyvatelstva (nejvíce v Užhorodě 43·1%).

Z ostatních řečí, jichž rozšíření maďarská statistika publikovala (česká, polská, srbskochorvatská, slovinská, cikánská, rumunská, italská, francouzská, anglická), žádná kromě cikánštiny není rozšířena ani v 1% všeho obyvatelstva. V Oravské stolici ovšem dlužno zaznamenati zvlášť řeč polskou, kterou tam zná 20·7% obyvatelstva, za vlastní okruh osob přihlásivších se k mateřskému jazyku polskému však znalost polštiny daleko nesáhá, neboť proti 15.928 Polákům přiznalo r. 1910 znalost polštiny 16.302 osob, tedy jen o 374 osob více; na celém Slovensku vedle 25.901 Poláků přiznalo znalost polštiny 30.255 osob. (0·9% celkového obyvatelstva).

Konečně chceme upozorniti ještě na dvě řeči. Rozšíření řeči české a anglické.

Znalost češtiny na Slovensku je nepatrná, pouze 10.989 osob přiznalo se r. 1910 k její znalosti (nejvíce v Bratislavě), při tom počet osob přiznavších mateřský jazyk český činil 7831. Dovozovati z toho snad malý zájem o jazyk druhé větve národa bylo by zbytečné, ježto každý Slovák rozumí česky a naopak. Každým způsobem však patrny z těchto čísel důsledky tisíciletého politického rozdělení dvou větví téhož národa.

Znalost angličiny pak vytýkáme proto zvlášť, že se tu jeví vliv vystěhovalců, vrátivších se z Ameriky. Že jde o domácí lidi, znalé angličiny patrno z toho, že mateřský jazyk anglický přiznalo pouze 193 osob, kdežto znalost angličiny přiznalo 11.149 osob. Největší počet znalců angličiny je ve stolici Spišské, Nitranské a Zemplínské. Jde tu o skutečnou znalost cizího světového jazyka. Něco podobného neodvažujeme se tvrditi o znalosti jazyka francouzského, jenž by dle čísel byl ještě rozšířenější než jazyk anglický. Při francouzštině

běží zřejmě z největší části o znalosti nabyté pouze ve školách a dle toho dlužno je posuzovati.

Počet osob, které znají více než jeden jazyk kromě svého mateřského, maďarská statistika neuvádí. Osoby, které znaly současně několik řečí, objevují se v tolika skupinách, kolik řečí znaly. Tím si dlužno vysvětliti, že na př. v tab. 16. počet Slováků znajících maďarsky (sl. 3.), pak počet Slováků znajících německy (sl. 4.) a počet Slováků znajících rusínsky (sl. 5.) spolu se Slováky znajícími pouze svoji řeč mateřskou (sl. 6.) dají dohromady již více než počet všech Slováků (sl. 2.) atd.

c) Kombinace dat o znalosti řečí s daty o řečech mateřských.

Není nic samozřejmějšího než srovnání dat o mateřské řeči s daty o znalosti jednotlivých řečí. Výhledy, které se tu naskytají, jsou hlavně trojí. Nejprve můžeme prostě srovnávati okruh určité řeči mateřské (okruh určité národnosti) s okruhem znalosti téže řeči, pak můžeme sledovati národnostní příslušnost znalců určité řeči a konečně, jak dalece jsou v okruhu určité národnosti (určité řeči mateřské) rozšířeny ostatní (cizí) řeči. Prakticky omezíme se pouze na nejdůležitější domácí řeči na Slovensku.

1. V prvém případě stavíme proti sobě počet osob přiznavších určitou řeč jako řeč mateřskou a počet osob přiznavších znalost této řeči. Stačí tedy porovnati tabulku 13. s tabulkou 14. Aby rozdíly mezi uvedenými počty osob spíše vynikly, podávám následující přehled,[1]) z něhož jest patrno, kolik procent z celkového obyvatelstva každé stolice přiznalo mateřský jazyk slovenský, maďarský a německý a kolik procent přiznalo znalost těchto řečí.

Ze 100 obyvatelu přiznalo r. 1910:

ve stolicích:	mateřskou řeč slovenskou	znalost řeči slovenské	t. j. více o ..	mateřskou řeč maďarskou	znalost řeči maďarské	t. j. více o ..	mateřskou řeč německou	znalost řeči německé	t. j. více o ..
1. Trenčínské	91.8	97·5	5·7	4·3	12·3	**8·0**	2·9	7·9	5·0
2. Liptovské	89·9	96·2	6·3	5·0	14·9	**9·9**	3·0	8·6	5·6
3. Zvolenské	84·8	95·7	10·9	12·4	27·3	**14·9**	1·6	7·7	6·1
4. Oravské	75·1	82·6	**7·5**	2·5	9·0	6·5	1·9	5·0	3·1
5. Nitranské	71·0	84·3	**13·3**	22·0	35·2	13·2	6·1	12·5	6·4
6. Turčanské	69·0	83·2	**14·2**	10·0	24·1	14·1	19·7	27·7	8·0
7. Šaryšské	58·3	75·4	**17·1**	10·4	21·4	11·0	5·4	10·6	5·2
8. Spišské	56·2	77·2	**21·0**	10·8	25·8	15·0	22·2	32·7	10·5
9. Těkovské	54·8	72·7	**17·9**	34·8	50·2	15·4	9·7	14·6	4·9
10. Bratislavské	49·5	61·8	**12·3**	42·3	51·2	8·9	6·8	19·1	**12·3**
11. Gemerské	38·4	49·6	11·2	58·5	74·1	**15·6**	1·6	6·7	5·1

[1]) Stolice a za nimi municipální města srovnány jsou v pořádku sestupném podle procenta obyvatelstva přiznavšího mateřský jazyk slovenský.

12. Hontské	36·8	48·2	11·4	57·1	71·6	**14·5**	5·1	9·4	4·3
13. Zemplínské	27·1	39·6	**12·5**	56·5	63·8	7·3	2·8	8·4	5·6
14. Užhorodské . . .	22·4	31·8	9·4	33·2	48·4	**15·2**	5·2	10·6	5·4
15. Novohradské . . .	22·3	34·8	**12·5**	75·6	84·5	8·9	1·2	6·0	4·8
16. Abaujtorňanské . .	18·7	35·8	17·1	78·0	86·4	8·4	2·1	6·9	4·8
v municipálních městech:									
Šťávnici	55·0	90·9	**35·9**	41·8	56·0	14·2	3·0	19·7	16·7
Bratislavě	14·9	35·9	21·0	40·6	68·5	27·9	41·9	75·3	**33·4**
Košicích	14·8	50·0	**35·2**	75·4	90·0	14·6	7·2	30·5	23·3

U každé stolice je zároveň vyznačeno, o kolik je procento znalosti (rozšíření) určité řeči vyšší než procento této řeči udané za řeč mateřskou (tedy než procento přiznané národnosti), což znamená, kolik procent z celkového obyvatelstva té neb oné stolice nebo municipálního města zná jednu z uvedených tří řečí, ač to není jeho řeč mateřská, tedy na př. ve stolici trenčínské činí počet Neslováků znajících slovensky 5·7% celkového obyvatelstva, nebo počet Nemaďarů znajících maďarsky činí 8%, a počet Neněmců znajících německy činí 5% celkového obyvatelstva. Třebaže tento rozdíl mezi procentem znalosti určité řeči a procentem příslušné národnosti nikterak nemůže býti měřítkem attrakce nebo expanse té neb oné řeči, přece je namnoze pozoruhodný, neboť je řada stolic, ve kterých rozdíl mezi procentem Slováků a procentem obyvatelstva znajícího slovensky je větší než mezi procentem Maďarů a procentem obyvatelstva znajícího maďarsky, jakož i mezi procentem Němců a procentem obyvatelstva znajícího německy (na př. v Oravě, Nitře, Turci, Šaryši, Spiši, Těkově, Zemplíně a Novohradě, pak ve Šťávnici a Košicích). Znovu však podotýkáme, že tento rozdíl není výrazem attrakce nebo expanse určité řeči, ježto se tu nepřihlíží ani k aktivnímu (jako je na př. massa Slováků), ani k passivnímu (jako je na př. massa Neslováků) činiteli rozhodnému pro takový výraz.

2. Jaké národnosti (jaké řeči mateřské) jsou ty osoby, které kromě mateřštiny znají tu neb onu jinou řeč, lze vyčísti z tabulky 15. Předmětem pozorování je vždy skupina, která vůči jazyku, který zná, jest jiné řeči mateřské (jiné národnosti), tedy kolik Maďarů, Němců, Rusínů a jiných, zkrátka Neslováků, zná slovensky nebo kolik Slováků, Němců, Rusínů a jiných, zkrátka Neněmců, zná německy. V absolutních číslicích je tu patrno pro každou stolici zvlášť i pro celé Slovensko úhrnem, jaké jazykové zisky dobyla ta neb ona řeč (slovenština, maďarština, němčina) mezi ostatními národnostmi (příslušníky ostatních řečí mateřských). Čísla ta můžeme považovati za výsledky aktivní assimilační schopnosti určité národnosti, t. j. schopnosti přizpůsobiti c i z í jazykové prostředí v l a s t n í m u.

3. Obráceně je však také zajímavo věděti, jak uvnitř určité národnosti (určité řeči mateřské) se šíří znalost cizích řečí, resp. jak velká skupina určité národnosti zná pouze svoji řeč mateřskou, tedy unikla nebo nepodlehla vlivu cizího jazykového prostředí. Data o tom přináší tabulka 16. opět v absolutních číslicích a pro každou stolici zvlášť. Z ní lze na př. vyčísti, kolik Slováků zná p o u z e slovensky

Rozšíření řeči slovenské, maďarské a německé mezi obyvatelstvem jiné řeči mateřské. *Tab. 15.*

Stolice (municip. město), resp. země	Počet *Neslováků* znalých slovenštiny	Z toho přiznalo mateř. řeč				Počet *Nemaďarů* znalých maďarštiny	Z toho přiznalo mateř. řeč				Počet *Neněmců* znalých němčiny	Z toho přiznalo mater. řeč			
		mad.	něm.	rus.	jinou		slov.	něm.	rus.	jinou		slov.	mad.	rus.	jinou
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Bratislava	38.097	24.537	11.072	1	2.487	27.933	17.774	9.377	—	782	38.536	18.565	18.611	4	1.356
Bratislava m.	16.444	8.856	7.372	2	214	21.892	4.797	16.538	1	556	26.086	5.720	18.867	3	1.496
2. Nitra	61.138	42.118	15.925	3	3.092	60.695	50.684	9.109	6	896	29.051	10.426	17.932	5	688
3. Trenčín	18.014	9.083	7.367	9	1.555	24.949	20.387	4.124	7	431	15.622	7.957	6.978	3	684
4. Těkov	31.256	25.367	5.109	—	780	27.535	24.329	2.699	4	503	8.624	1.726	6.757	—	141
5. Hont	13.275	12.069	444	1	761	17.117	12.358	4.299	3	457	5.008	470	4.455	1	82
Šťávnice m.	5.472	5.099	364	—	9	2.158	1.949	170	—	39	2.540	366	2.141	—	33
6. Turec	7.915	3.285	4.272	4	354	7.862	5.414	2.392	2	54	4.456	1.751	2.588	2	115
7. Orava	5.987	1.507	1.279	1	3.200	5.130	4.019	700	–	411	2.405	1.127	1.149	—	129
8. Liptov	5.563	2.893	2.027	1	642	8.553	7.016	1.330	5	202	4.925	2.216	2.385	2	322
9. Zvolen	14.602	11.771	1.599	6	1.226	20.044	18.735	1.098	51	160	8.123	2.251	5.698	3	171
10. Novohrad	32.628	30.849	784	1	994	23.338	20.281	1.906	1	1.150	12.436	463	11.659	2	312
11. Gemer	21.002	17.268	1.989	8	1.737	29.450	26.420	1.870	16	1.144	9.698	1.029	8.509	3	157
12. Spiš	39.347	10.011	20.663	2.188	3.485	25.978	9.649	15.433	446	450	18.023	6.965	10.120	72	866
13. Šaryš	29.319	13.054	6.869	5.575	3.821	19.353	14.470	3.246	1.203	434	9.020	901	7.762	167	190
14. Zemplín	42.145	31.968	5.156	1.490	3.531	25.238	18.238	3.748	2.385	867	19.245	610	18.064	169	402
15. Užhorod	15.438	11.993	2.382	291	772	24.972	10.335	4.308	9.893	436	8.814	248	8.108	228	230
16. Abaujtorňa	26.992	24.965	1.027	9	991	13.282	10.679	2.041	90	472	7.521	325	7.052	9	135
Košice m.	15.566	13.891	1.364	34	277	6.446	3.696	2.256	97	397	10.289	378	9.590	8	313
Slovensko	437.200	300.584	97.064	9.624	29.928	391.925	281.230	86.644	14.210	9 841	240.422	63.494	168.425	681	7.822

Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Statist. Mitteil.), nová serie, sv. 61., pro sl. 3. a 14. zde: str. 120, sl. 14. a 11., pro sl. 4. zde: str. 130., sl. 11; pro sl. 5. a 15. zde: str. 142., sl. 14. a 11.; pro sl. 6. zde: součet sloupců 14.-tých na str. 138., 146., 150. a 154.; pro sl. 16 zde: součet sloupců 11.-tých na str. 138., 146., 150. a 154.; pro sl. 13. zde: str. 134. sl. 11.; pro sl. 7—11 zde: str. 124. sl. 8., 17., 14., 24., a součet sl. 21., 27., 30., 33., 36., 39., 44., 47., 50., 53., 56., 59., 62., 65. Data ve sl. 2. a 12. získána sečtením sl. 3. – 6., resp. 13. – 16.

Rozšíření znalosti druhých domácích řečí v obyvatelstvu národnosti slovenské, maďarské a německé. *Tab. 16.*

Stolice (municipální město), resp. země	Počet Slováků	Z toho zná maďar.	Z toho zná německy	Z toho zná rus.	*jen* svoji mateřštinu	Počet Maďarů	Z toho zná slov.	Z toho zná německy	Z toho zná rusky	*jen* svoji mateřštinu	Počet Němců	Z toho zná slov.	Z toho zná maď.	Z toho zná rusky	*jen* svoji mateřštinu
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Bratislava	154.344	17.774	18.565	4	122.719	131.662	24.537	18.611	8	97.386	21.032	11.072	9.377	5	6.106
Bratislava m.	11.673	4.797	5.720	7	4.171	31.705	8.856	18.867	17	11.381	32.790	7.372	16.538	22	12.912
2. Nitra	324 664	50.684	10 426	4	267.893	100.324	42.118	17.932	14	54.056	27.937	15.925	9.109	8	9.824
3. Trenčín	284.770	20.387	7.957	27	259.617	13.204	9.083	6.978	17	3.050	9.029	7.367	4.124	6	1.053
4. Těkov	97.824	24 329	1.726	1	72.765	62.022	25.367	6.757	5	34.831	17.366	5.109	2 699	4	11.456
5. Hont	43.181	12.358	470	—	30.612	66.875	12.069	4.455	7	51.962	5.964	444	4.299	–	1.547
Šťávnica m.	8.341	1.949	366	–	6.174	6.340	5.099	2.141	1	998	453	364	170	—	53
6. Turec	38.432	5.414	1.751	—	32.04	5.560	3.285	2.588	3	1.657	10.993	4.272	2.392	1	5.601
7. Orava	59.096	4.019	1.127	32	54.498	2.000	1.507	1.149	1	348	1.518	1.279	700	3	129
8. Liptov	78.098	7.016	2.216	1	70.195	4.365	2.898	2.385	9	963	2.591	2.027	1.330	3	444
9. Zvolen	113.294	18.735	2.251	4	93.447	16.509	11.771	5.698	25	3.893	2.124	1.599	1.098	5	313
10. Novohrad	58.337	20.281	463	–	37.843	197.670	30.849	11.659	38	157.279	3.143	784	1.906	3	903
11. Gemer	72.232	26.420	1.029	2	45.220	109.994	17.268	8.509	25	87.292	2.930	1.989	1.870	6	499
12. Spiš	97.077	9.649	6.965	110	82.459	18.658	10.011	10.120	194	5.533	38.434	20.663	15 433	86	12.972
13. Šaryš	101.855	14.470	901	188	86.583	18.088	13.054	7.762	395	3.404	9.447	6.869	3.246	630	1.557
14. Zemplín	92.943	18.238	610	226	73.340	193.794	31.968	18.064	1.877	148.229	9.749	5.156	3.748	1.809	1.803
15. Užhorod	36.364	10.335	248	230	25.421	53.824	11.993	8.108	4.778	33.221	8.383	2.382	4.308	3.310	1.498
16. Abaujtorňa	29.520	10.679	325	4	18.282	123.318	24.965	7.052	296	93.065	3.331	1.027	2 041	7	1.018
Košice m.	6.547	3.696	378	4	2.670	• 33.350	13.891	9.590	144	14 598	3.189	1.364	2.256	25	513
Slovensko	1,708.592	281.230	63.494	844	1,385.956	1,189.262	300.584	168.425	7.854	803.146	210.403	97.064	86.644	5.933	70.201

Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Statist. Mitteil.), nová serie, sv. 61.; zde pro sl. 8.—11., tab. 16, str. 120, sl. 14., 11., 21., a 8.; zde pro sl. 13., 15., 16., tamtéž str. 130., sl. 11., 17., a 8.; zde pro sl. 14., tamtéž str. 124 sl. 14.; zde pro sl. 3.—6., tamtéž str. 124, sl. 17., str. 134, sl. 11., 17. a 8.

a kolik se jich naučilo maďarsky, německy nebo rusínsky atd. Čísla ta mužeme považovati za výsledky passivní assimilační schopnosti určité národnosti, t. j. schopnosti přizpusobiti s e b e cizímu jazykovému prostředí.

4. Pokusíme-li se pozorovati aktivní i passivní assimilaci hlavních jazykových prostředí na Slovensku současně, dojdeme k zajímavým výsledkům o významu určité řeči v cizím jazykovém prostředí a o vlivu několika jazyků na sebe navzájem. Pozorování takové v úhrnech pro celé Slovensko usnadní nám tab. 17.

Tab. 17.

Národnost (mateřská řeč)	Počet osob příslušné národnosti (mateřské řeči) na Slovensku (v 16 stolicích) r. 1910.	V tom počet osob znalých: *pouze* své mateřské řeči	kromě řeči mateřské ještě řeči *jiné*	a to: slovenské	maďarské	německé	rusínské
1	2	3	4	5	6		[illegible]
a) v číslech *absolutních*:							
slovenská	1,708.592	1,385.956	322.636	—	281.230	63 494	844
maďarská	1,189.262	803.145	386.117	300,584	—	168.425	7854
německá	210.403	70.201	140.202	97.064	86.644	—	5.933
rusínská	152.358	128.367	23.991	9.624	14.210	681	—
jiná	67.648	26.674	40.974	29.928	9.841	7.822	1.521
úhrnem	3,328.263	2,414.343	913.920	437.200	391.925	240.422	16.152
b) v číslech *relativních* (v % z počtu osob přísl. národnosti):							
slovenská	100	81·1	18·9	—	16·5	3·7	0·0
maďarská	100	67·5	32·5	25·3	—	14·2	0·7
německá	100	33·4	66·6	46·1	41·2	—	2·8
rusínská	100	84·2	15·8	6·3	9·3	0·4	—
jiná	100	39·4	60·6	44·2	14·5	11·6	2·2
úhrnem	100	72·6	27·4	13·1	11·8	7·2	0·5

Na Slovensku mužeme mluviti o čtyřech hlavních domácích jazykových prostředích: slovenském, maďarském, německém a rusínském. Z nich jazykové prostředí rusínské je nejmenší a jsouc i místně omezeno na východní stolice, uplatňuje se svým významem a vlivem na ostatní nejméně. Za to prvé tři prostupují se a vzájemně na sebe pusobí velmi značně: slovenské prostředí jako prostředí obyvatelstva domorodého, německé prostředí jako prostředí odc dávna usedlých kolonistů a maďarské prostředí jako prostředí národa politicky panujícího. Vzájemné vlivy jsou patrny ze vzájemného rozšíření těchto hlavních řečí a z toho, jak které prostředí assimilačním vlivům druhých prostředí vzdoruje nebo podléhá.

Nejprve o tom, jak dalece jednotlivá prostředí vůči druhým projevují vzdornost. V naší tabulce 17. ukazuje to počet osob, které znaji pouze svůj jazyk mateřský, na které tedy cizí jazyková prostředí neměla vlivu. Po té stránce stojí v popředí Rusíni a hned za nimi Slováci. Neméně než 84·2% Rusínů a 81·1% Slováků nezná jiné řeči

kromě své mateřštiny, přes to, že obě národnosti vydány byly velmi silnému a vší veřejnou mocí podporovanému vlivu prostředí maďarského. Z Maďarů pouze něco přes $^{2}/_{3}$ zná pouze svoji řeč mateřskou. U Němců jen jedna třetina zná pouze svůj jazyk, kdežto plné dvě třetiny zná kromě řeči mateřské také některý jiný jazyk v zemi obvyklý.

Němci se tedy na Slovensku nejvíce assimilují cizím jazykovým prostředím a je zajímavo, že se učí slovenštině více než maďarštině, třeba že rozdíl není příliš veliký. Znalo ť r. 1910 z 210.403 Němců 97.064 čili 46·1% slovensky a 86.644 čili 41·2% maďarsky. Že Němci znají v takové míře slovensky, lze dobře vysvětliti tím, že žijí roztroušeni mezi Slováky a i kde žijí ode dávna v kompaktních ostrovech, jsou to vlastně ostrovy ve slovenském moři; a pak zdá se, že skutečně dovedou se značně přizpůsobovati prostředí, v němž jsou v menšině, což konečně souvisí i s vyšší jich kulturní úrovní. To vše mluví pak i pro to, že se snadno učí i jazyku maďarskému, jazyku škol a úřadů.

Z Maďarů zná cizí řeči kromě své mateřštiny skoro jedna třetina (32·5%) a je pozoruhodno, že řeč, jež se těší zvláštní pozornosti Maďarů na Slovensku, jest řeč — slovenská. Data maďarské statistiky aspoň o tom svědčí. Vždyť z 1,189.262 Maďarů v našich 16 slovenských stolicích přiznalo znalost slovenštiny neméně než **300.584** osob, t. j. **25·3%**, čili **plná čtvrtina** všech Maďarů. Daleko méně než slovensky znají Maďaři na Slovensku německy. Přiznaloť znalost němčiny pouze 168.425 čili jen 14·2% Maďarů. Je tedy znalců němčiny mezi Maďary skoro o polovinu méně než znalců slovenštiny. Ptám se již nyní čtenáře, není to nápadné?

Slováci, nehledě k Rusínům, naučili se cizím domácím jazykům nejméně; necelá $^{1}/_{5}$ zná jinou řeč než slovenskou. Jak je přirozeno, je to hlavně jazyk maďarský, jehož znalost udalo 281.230 t. j. pouze 16·5% všech Slováků. Znalost němčiny u Slováků je nepatrná, pouze 3·7% Slováků zná německy.

To, co jsme si právě vyčetli z tabulky 17. (vodorovně po řádkách), znamená assimilaci cizímu jazykovému prostředí (passivní assimilační schopnost). Ptejme se však nyní po aktivní assimilační schopnosti jednotlivých národností, totiž jak daleko rozšířily znalost a vliv svého jazyka do cizího jazykového prostředí, jakými zisky jazykovými[1]) mohou se vykázati. To vyčteme z téže tabulky 17. (svisle po sloupcích). A začněme od konce.

Rusíni získali nejméně. Jen 16.152 cizonárodních příslušníků zí-

---

[1]) Podotýkám hned, že slovo »zisk« se zde nesmí bráti doslovně, jako výraz pro výsledek nějaké násilné expanse určitého jazyka nebo národnosti (třeba že by tomu tak snad někde bylo, na př. u maďarštiny), nýbrž sluší je bráti jako rčení obrazné, souhlasné s tím, že si tu jednotlivé národnosti nebo jednotlivá »jazyková prostředí« představujeme jako živoucí organismy, jimž přikládáme vlastnost získávati jiné pro sebe (assimilační schopnost).

skali pro znalost své řeči, z celkového obyvatelstva je to jen 0·5%. Proti počtu vlastních národních příslušníků (152.358) znamená to zisk pouze 10·6%. Zisk ten však v porovnání s oněmi národnostmi, v nichž byl dobyt, je pranepatrný. Získánoť pro znalost řeči rusínské z Maďarů jen 7.854 čili 0·7% ze všech Maďarů a z Němců jen 5.933 čili 2·8% z celkového počtu Němců, ze Slováků jen 884 čili ani 1/10% z celkového počtu Slováků.

Němci vzhledem ke svému počtu (210.403) získali pro znalost své řeči nejvíce cizojazyčných příslušníků, totiž 240.422 čili 114·3% svého počtu. Nejvíce získali pro němčinu Maďarů (168.425 osob, čili 14·2% ze všech Maďarů), ze Slováků získali jen 63.494 osob (jen 3·7% všech Slováků).

Maďaři získali mezi druhými národnostmi celkem 391.925 osob pro znalost maďarštiny, rozšířili tedy znalost maďarštiny o 33% nad počet svých národních příslušníků. Z toho sice je absolutně Slováků nejvíce (281.230), ale vzhledem k počtu Slováků vůbec je to zisk malý, jen 16·5%, kdežto z Němců získáno pro znalost maďarštiny 86.644 osob, což znamená 41·2% všech Němců.

Slováci »získali« dle dat maďarské statistiky mezi druhými národnostmi celkem 437.200 osob pro znalost slovenštiny, rozšířili tedy znalost své řeči o 25·6% nad počet svých národních příslušníků. Získali tedy v poměru ke svému počtu méně než Maďaři a Němci, za to však povšimněme si, co znamená tento jejich zisk v poměru k počtu oněch národností, v jichž jazykovém prostředí bylo ho dobyto. Mezi Maďary bylo získáno 300.584 osob pro znalost slovenštiny, čili 25·3% všech Maďarů; mezi Němci činil tento zisk 97.064 osob čili 46·1% všech Němců, a nehledíme-li k Rusínům, kteří stojí stranou, získali i ve skupině »ostatních« národností velmi velkou část, t. j. 44·2% pro znalost slovenštiny.

Tato data by zajisté měla nasvědčovati tomu, že živel slovenský na Slovensku je jednak jazykově (a tedy i národnostně) nejresistentnější, neboť 4/5 národa toho nezná jiné řeči krom své mateřštiny, jednak jazykově (a tedy i národnostně) nejvýbojnější, nejexpansivnější, neboť v cizích prostředích jazykových dobyl největších zisků jazykových, získav 1/4 všech Maďarů, skoro 1/2 všech Němců a nehledě k Rusínům skoro 1/2 »ostatních« národností pro znalost slovenštiny.

A nyní si oživme to, co jsme si pověděli při rozboru dat o řeči mateřské z posledních 30 let, jak tento jazykově »nejresistentnější« a »nejexpansivnější« národ na počtu klesal nejen relativně, ale v posledním desítiletí i absolutně. Není to tak trochu nápadný nesoulas? A uvažme také skutečné poměry, které r. 1910 na Slovensku panovaly. Slováci od let 70tých jsou beze všeho vyššího školství, na státních školách obecných se vyučuje jenom maďarsky, slovenština nalézá skrovného útulku jen ve školách církevních a i ty školský zákon Aponyiův z r. 1907 téměř úplně pomaďařil. Jazyk slovenský, vyhnaný úplně ze škol, z úřadů, z veřejného života, ba i z kostela, ja-

zyk neuznávaný, potlačovaný a opovrhovaný vládnoucí národností, tento jazyk že by dovedl získat pro sebe celou čtvrtinu svých úhlavních nepřátel, kteří ho pro svoji existenci vůbec nepotřebovali? A obráceně celý lidský věk byl živel slovenský pod všestranným vlivem maďarským, celá jedna generace vychována na maďarských školách, jichž jediným a hlavním účelem bylo šířiti znalost maďarštiny. Dalo by se očekávat, že by tedy aspoň jedna generace — aspoň ⅓ Slováků — měla znáti jazyk maďarský a přece ho zná vlastně jen 16·5%, tedy jen 1/6 Slováků. Není tohle do očí bijící paradoxon?

Přirozeno, že taková nesrovnalost přímo nutí, aby se hledala její příčina. Na cestě za vysvětlením vycházím z předpokladu, že maďarská data o řeči mateřské neodpovídají pravdě. Tento předpoklad je opřen o staré zkušenosti o tom, jak byla zjišťována data o řeči mateřské, a který konečně ani oficielně není příliš zakrýván.[1]) Víme, že velký počet Slováků rodem byl počítán za Maďary. Jsou to osoby, které znají jak slovensky tak maďarsky. Předpokládejme, že by těchto Slováků za Maďary počítaných bylo oněch 100.000, o kterých je řeč zde na str. 55. a opravme dle toho statistická data. Místo 1,708.592 Slováků budeme míti 1,808.592 Slováků a místo 1,189.262 Maďarů zbude nám jich 1,089.262. Tím však, že jsme 100.000 osob, počítaných v maďarské statistice za Maďary, kteří ovšem umí také slovensky, připočetli k Slovákům, zvýší se ihned o 100.000 také počet Slováků, kteří znají maďarsky a bude jich tedy místo 281.230 nyní 381.230 a naopak ubude o 100.000 t. zv. Maďarů, znajících slovensky, takže jich nebude již 300.584, nýbrž 200.584. A ptejme se nyní po této opravě, jak je rozšířena maďarština mezi Slováky a jak slovenština mezi Maďary. Odpověď: Z 1,808.592 Slováků zná maďarsky 381.230 osob čili **21·1%** místo dřívějších 16·5%, z 1,089.262 Maďarů zná slovensky 200.584 osob čili **18·4%** místo dřívějších 25·3%. Okamžitě se tu situace mění a to tak, že spíše odpovídá pravdě a skutečným poměrům, neboť důsledky výhradného maďarského školství měly by se jeviti právě v prvé řadě v rozšíření z n a l o s t i jazyka maďarského mezi ostatními národy na Slovensku, tedy i mezi Slováky, kdežto ve skutečnosti vedly ke skreslení poměrů charakterisovaných řečí mateřskou, tedy poměrů národnostních. Nevím, jak daleko smím ve svých dohadech jíti, ale zdá se mi, že i ten hořejší poměr 21·1% a 18·4% ještě asi neodpovídá pravdě. Jen pro illustraci předpokládejme, že mezi těmi 300.584 Maďary přiznavšími znalost řeči slovenské jest vlastně 200.000 rodných Slováků za Maďary jen počítaných. Proveďme důsledky toho jako nahoře a vyjde nám pak, že bychom měli 1,908.592 Slováků, z nichž by znalo maďarsky již 481.230 osob, čili **25·2%** a 989.262 Maďarů, z nichž by znalo slovensky jen 100.584 osob, čili **10·2%**.

---

[1]) Srovnej, co bylo řečeno o nespolehlivosti maďarské statistiky v úvodu k tomuto oddílu na str. 33—35.

Nebylo by za daných poměrů, kdy se Slováci musili maďarsky učit ve školách výhradně maďarských, ovšem s vyloučením všech eskamotáží s řečí mateřskou, pravděpodobnějším, že za lidský věk se rozšířila znalost maďarštiny až do ¼ všeho počtu Slováků, a že znalost slovenštiny u 10% skutečných, nefalšovaných Maďarů, kteří znalosti té nezbytně potřebují a do níž je nikdo nenutí a k níž ani žádné náklonnosti nepociťují, spíše opak, znamená více než dostatečnou pravděpodobnost? Jestliže tedy vývody, vycházející ze základního předpokladu vedou k tak frappantní shodě se zkušeností, pak z toho možno dovozovati, že základní onen předpoklad byl správný, že totiž příčinou nesrovnalosti maďarských statistických dat o znalosti řečí a o řeči mateřské jest nesprávnost dat o řeči mateřské.[1])

5. Nyní pokusím se několik slov říci ještě o jednotlivých stolicích, neboť rozvésti každý demografický znak také v detailu podle stolic pokládám proto za nutné, protože úhrny ze 16 našich stolic, nepodávají přesný obraz o Slovensku, jež je částí republiky československé. Je tedy důležito, aby všechny kombinace, které maďarská statistika dovoluje sledovati podle stolic, byly v této práci podány detailně také o těch stolicích, které do republiky náležejí celé.

Tab. 18.

Stolice (municip. město), resp. země	Ze 100 osob přihlásivších se r. 1910 k *mateřské* řeči								
	slov.	maď.	něm.	slovenské		maďarské		německé	
	znalo pouze svoji mateřštinu			*znalo*					
				maď.	něm.	slov.	něm.	slov.	maď.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Bratislava	79·5	74·0	29·0	11·5	12·0	18·6	14·1	52·7	44·6
Bratislava m.	35·7	35·9	39·4	41·1	49·0	27·9	59·5	22·5	50·4
2. Nitra	82·5	53·9	35·2	15·6	3·2	42·0	17·9	57·0	32·6
3. Trenčín	91·2	23·1	11·7	7·2	2·8	68·8	52·8	81·6	45·7
4. Těkov	74·4	56·2	66·0	24·9	1·8	40·9	10·9	29·4	15·5
5. Hont	70·9	77·7	25·9	28·6	1·1	18·0	6·7	7·4	72·1
Šťávnice m.	74·0	15·7	11·7	23·4	4·4	80·4	33·8	80·4	37·5
6. Turec	83·4	29·8	51·0	14·1	4·6	59·1	46·5	38·9	21·8
7. Orava	92·2	17·4	8·5	6·8	1·9	75·4	57·5	84·3	46·1
8. Liptov	89·9	22·1	17·1	9·0	2·8	66·8	54·6	78·2	51·3
9. Zvolen	82·5	23·6	14·7	16·5	2·0	71·3	34·5	75·3	51·7
10. Novohrad	64·9	79.6	28·7	34·8	0·8	15·6	5·9	24·9	60·7
11. Gemer	62·6	79·4	17.0	36·6	1·4	15·7	7·7	67·9	63·8
12. Spiš	84·9	29·7	33·8	9·9	7·2	53·6	54·2	53·8	40·2
13. Šaryš	85·0	18·8	16·5	14·2	0·9	72·2	42·9	72·7	34·4
14. Zemplín	78·9	76·5	18·5	19·6	0·7	16·5	9·3	52·9	38·5
15. Užhorod	69·9	61·7	17·9	28·4	0·7	22·3	15·1	28·4	51·4
16. Abaujtorňa	61·9	75·5	30·6	36·2	1·1	20·2	5·7	30·8	61·3
Košice m.	40·8	43·8	16·1	56·5	0·6	41·7	28·8	42·8	70·8
Slovensko	81·1	67·5	33·4	16·5	3·7	25·3	14·2	46·1	41·2

[1]) Dva důkazy o falešnosti těchto dat podávám ve zvláštním článku v »Československém Statistickém Věstníku«. (Praha, 1920, č. 3—4.)

Přehled vzájemných vztahů mezi řečí mateřskou a znalostí řeči, jak je uvádějí v číslech absolutních tabulky 14. a 15., podává ve výběru a názorněji tabulka 18. v číslech poměrných (v procentech).[1]

Nejprve o obyvatelstvu, které zná pouze svoji řeč mateřskou. Mezi Slováky úhrnem, jak je napočítala maďarská statistika, je takového obyvatelstva, nedotčeného cizojazyčnými vlivy, 81·1%. Plná polovice stolic je nad tímto průměrem. Jsou to právě stolice, kde živel slovenský je ve většině. Ve dvou stolicích více než 9/10 Slováků nezná jiné řeči kromě své mateřštiny, a to v Oravě (92·2%) a Trenčíně (91·2%) a ještě v dalších šesti přesahuje procento to průměr celkový, jsou to: Liptov (89·9%), Šáryš (85·0%), Spiš (84·9%), Turec (83·4%), Zvolen (82·5%), Nitra (82·5%). — Obyvatelstvo maďarské, které není již tak nedotčené cizojazyčnými vlivy, neboť jen 67·5% celkového jeho počtu nezná žádné jiné řeči kromě maďarštiny, zachovává si tuto nedotčenost — právě tak jako živel slovenský — v oněch stolicích, ve kterých je ve většině nebo kde žije v uzavřených národnostních celcích. Nejryzejší maďarské území vyskytuje se tedy v Novohradě (79·6% Maďarů nezná jiné řeči než maďarské), v Gemeru (79·4%), v Hontě (77·7%), v Zemplíně (76·5%), v Abaujtorně (75·5%) a v Bratislavské stolici (74·0%). — Jazykové znalosti Němců, jak jsme viděli, jsou poměrně velmi značné, pouze ⅓ jich zná jen svůj jazyk mateřský. Vyšší procento Němců neznalých cizích jazyků, jest jen v Těkově (66·0%) a Turci (51·0%), jsou to hlavně Němci z německého ostrova v severní části stolice Hontské v okolí Kremnice, jenž zasahuje též do turčanské (a nitranské) stolice. V ostatních stolicích nedosahuje nikde počet Němců nedotčených cizím jazykovým prostředím více než 4/10 celkového počtu jich. Nad průměr zemský (33·4%) povznášejí se pouze ještě v městě Bratislavě (39·4%), ve stolici Nitranské (35·2%) a Spišské (33·8%). Nejméně jazykové netknutosti jest v městech municipálních, tak na př. v Bratislavě pouze něco přes ⅓ obyvatelstva zná pouze svoji řeč mateřskou a týká se to všech tří živlů národnostních, které se tu stýkají, podobně je tomu v Košicích, kde však slovenské i maďarské obyvatelstvo má větší procento osob pouze mateřského jazyka znalých (40·8% resp. 43·8%), kdežto německé obyvatelstvo má velmi malé procento osob cizím jazykovým prostředím nedotknutých (jen 16·1%). Ve Šťávnici to platí o Maďarech a Němcích, kdežto Slo-

[1]) Ovšem všecka tato procenta jsou počítána z dat maďarské statistiky a je si tedy třeba uvědomiti, že jsme právě zjistili nesprávnost dat o řeči mateřské, čili prakticky nesprávnost dat o počtu jednotlivých národností. Jsou tedy na př. i procenta o obyvatelstvu znajícím pouze svoji řeč mateřskou (třeba že absolutní čísla tu jsou pravděpodobně správna) skreslena, neboť při pravděpodobném vyšším počtu skutečných Slováků bylo by procento Slováků znajících pouze svoji řeč mateřskou nižší, naopak při pravděpodobném nižším počtu Maďarů bylo by zase procento ryzích Maďarů vyšší.

váci skoro ze $^3/_4$ znají pouze svůj jazyk mateřský. Všude, jak přirozeno, nejméně je dotčeno cizím prostředím obyvatelstvo, tvořící většinu, vtiskující národnostní ráz, tedy v Bratislavě Němci, v Košicích Maďaři, ve Šťávnici Slováci.

Přistupujeme nyní k tomu, jak v jednotlivých stolicích mezi obyvatelstvem určité národnosti rozšířena je znalost druhých dvou hlavních řečí.

U Slováků znalost maďarštiny — vzhledem k tomu, co již bylo řečeno o počtu Slováků a Maďarů — je podle dat maďarské statisttiky menší než je tomu tak ve skutečnosti. Přes to však i z našich procent vysvítá, že znalost maďarštiny šíří se mezi Slováky, jak je přirozeno, ve stolicích smíšených, se značným počtem maďarského obyvatelstva; tak na př. v Gemeru, v Abaujtorně a v Novohradě zná maďarsky více než ⅓ Slováků, v Hontě a Užhorodě přes $^1/_4$; v Košicích přes ½ a v městě Bratislavě přes $^4/_{10}$. Znalost němčiny, jak již všeobecně bylo konstatováno, jest mezi Slováky rozšířena zcela nepatrně, pouze v městě Bratislavě přiznala skoro polovina Slováků znalost němčiny.

U Maďarů přichází v úvahu znalost slovenštiny a němčiny. Nápadná znalost slovenštiny u Maďarů byla již dostatečně vysvětlena. Největší procento Maďarů znalých slovenštiny vykazují stolice slovenské, kde je Maďarů poměrně málo, takže tu praktická potřeba je asi hlavní pobídkou k osvojení si řeči domorodého obyvatelstva. To platí hlavně o Oravě (ze 2000 Maďarů zná slovensky 1507, t. j. 75·4%), Liptově (ze 4365 Maďarů zná 2893, t. j. 66·3% slovensky). Trenčíně 68·8% z 13.204 Maďarů), Zvolenu (71·3% z 16.509 Maďarů), Šaryši (72·2% z 18.088 Maďarů), nejvíce ovšem v městě Šťávnici (80·4% z 6340 Maďarů). Ale i v některých národnostně smíšených stolicích je značné procento Maďarů, znalých slovenštiny, na př. v Těkově (z 62.022 Maďarů 40·9%), Nitře (ze 100.324 Maďarů 42·0%), tu již asi patrně hlavně následkem toho, že mnoho Slováků na pomezí národnostním počítáno za Maďary. Rozšíření němčiny je poměrně značně menší. Jen v městě Bratislavě a ve Spiši zná z většího počtu Maďarů více než polovina německy (59·5% resp. 54·2%), kromě toho z menšího počtu Maďarů zná přes polovinu německy ještě v Oravě (ze 2000 57·5%), Liptově (ze 4365 54·6%) a v Trenčíně (z 13.204 52·8%). Značnější procento Maďarů znalých němčiny vyskytuje se ještě v Turci (46·5%), Šaryši (42·9%), ve Zvolenu (34·5%) a v městě Šťávnici (33·8%).

Konečně nám zbývá ještě povšimnouti si u Němců znalosti slovenštiny a maďarštiny. O obě řeči jeví se interess u Němců velký a podivuhodně dosti stejný. V celku přiznalo znalost slovenštiny 46·1% Němců a znalost maďarštiny 41·2% Němců. Přes polovic Němců přiznalo znalost slovenštiny v těchto stolicích: v Oravě (84·3%), v Trenčíně (81·6%), v městě Šťávnici (80·4%),

Stolice (municip. město), resp země	Katolíci lat. ritu		Katolíci řec. ritu (uniaté)		Reformovaní (evang. helv. vyzn., kalvíni)		Evangel. augsb. vyz. (luteráni)		Řecko-vých. (pravoslavn.)		Unitáři		Židé		Ostatní	
	absolutní	v % vešk. obyv.	absol.	v % vešk. obyv.	absol.	v % vešk. obyv	absol.	v % vešk. obyv.	absol.	v % vešk. ob.	absol.	v % vešk. ob.	absol.	v % vešk. obyv.	absol.	v % vešk. ob.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Bratislava	272.067	87·4	130	0·0	7.409	2·4	17.462	5·6	56	0·0	4	0 0	14 381	4·6	18	0·0
Bratislava m.	59.198	75·7	140	0 2	1.515	1·9	8.994	11·5	101	0 0	16	0·0	8.207	10·5	52	0·1
2. Nitra	369.225	80 8	156	0·0	8.238	1·8	56.676	12·4	65	0·0	9	0·0	22.942	5·0	144	0 0
3. Trenčín	271.233	87·4	176	0·0	584	0 2	27.421	8·8	198	0·1	9	0 0	10.809	3·5	7	0·0
4. Těkov	153.286	85·9	140	0·1	16.795	9·4	3.253	1·8	37	0·0	12	0 0	4 969	2·8	8	0·0
5. Hont	82.521	70·4	78	0·0	8.221	7·0	23.683	20·2	82	0·1	4	0 0	2.653	2·3	14	0·0
Šťávnice m.	12.375	81·5	31	0·2	118	0 8	2.102	13·8	22	0·1	10	0·1	527	3·5	.	.
6. Turec	25.607	46·0	120	0·2	305	0·5	27.651	49·6	30	0·1	8	0.0	1.981	3·6	1	0·0
7. Orava	69.788	88·6	18	0·0	51	0·1	6.674	8·5	4	0·0	5	0 0	2.205	2·8	.	.
8. Liptov	47.772	55·0	284	0·3	289	0·3	35.169	40·5	11	0 0	3	0 0	3.237	3·7	141	0·2
9. Zvolen	87.036	65·1	317	0·2	751	0·6	42.405	31·8	60	0·0	2	0·0	3.080	2·3	2	0 0
10. Novohrad	193.449	74·0	329	0·1	4.934	1·9	52.991	20·3	124	0·0	19	0·0	9.641	3·7	30	0·0
11. Gemer	85.355	45·4	4.410	2·3	34.798	18·5	57.744	30·7	120	0·1	37	0 0	5.603	3 0	31	0·0
12. Spiš	117.497	68·0	19.638	11·4	1.391	0·8	26.459	15·3	326	0·2	13	0·0	7.475	4·3	68	0 0
13. Šaryš	94.223	54 0	52.938	30·3	838	0·5	14.224	8·1	61	0·0	12	0·0	12.323	7·1	1	0·0
14. Zemplín	132.395	38 6	103.118	30 0	67.557	19·7	6.822	2·0	189	0·1	30	0·0	33.041	·6	42	0·0
15. Užhorod	34.549	21·3	89.149	55·0	20.092	12·4	582	0·3	90	0·1	21	0·0	17 587	10 9	19	0·0
16. Abaujtorňa	90.316	57·1	16.556	10·5	39.137	24 8	4.450	2·8	72	0·0	4	0 0	7.528	4·8	14	0·0
Košice m.	27.863	63·0	3.533	8·0	3.591	8·2	2.382	5·4	89	0·2	20	0·0	6.723	15·2	10	0·0
Slovensko	2,225.755	66 9	291.261	8·7	216.614	6·5	417.144	12·5	1.737	0·1	238	0 0	174 912	5·3	602	0·0
Čechy	6,475.656	95·7	1.691	0·0	78.536	1·2	98.326	1·4	830	0·01	—	—	85.798	1·3	28.400	0·4
Morava	2,501.824	95·4	926	0·0	43.325	1·7	31.071	1·2	210	0·01	—	—	41.174	1·6	3.694	0·1
Slezsko	639.080	84·4	676	0·1	686	0·1	102.058	13·5	30	0·00	—	—	13.431	1·8	988	0·1

Pramen pro Slovensko: Magyar Statistikai Közleményck (Ung. Stat. Mitteil.), nová serie, sv. 61.; pro Čechy, Moravu a Slezsko Österr. Statistik, Neue Folge, 1. sv., 2. seš., str. 40, (celkové přít. obyv.: Č. 6,769.237, M. 2,622.224., Sl. 756.949), ke katolíkům lat. ritu vpočteni tu též počtem nečetní arménští katolíci; k řecko-východní konfessi připočtena i konfesse *arménsko*-východní.

v Liptově (78·2%), ve Zvolenu (75·3%), v Šaryši (72·7%), v Gemeru (67·9%), v Nitře (57·0%), ve Spiši (53·8%), v Zemplíně (52·9%) a stolici Bratislavské 52·7%). — Znalost maďarštiny není již tak pronikavá, přes 50% Němců přiznalo znalost maďarštiny ve stolici Hontské (72·1%), v městě Košicích (70·8%), pak ve stolicích: Gemerské (63·8%), Abaujtorňanské (61·3%), Novohradské (60·7%), Zvolenské (51·7%), Užhorodské (51·4%), Liptovské (51·3%) a v městě Bratislavě (50·4%).

IX. *Náboženství.*

Náboženstvím (viz tab. 19.) na Slovensku dominujícím je náboženství římsko-katolické (66·9% všeho ob.), třeba že ne v té míře jako v Čechách (95·7%), na Moravě (95·4%) a ve Slezsku (84·4%). Vystupujíť tu vedle nich, zvláště v některých stolicích, evangelíci, a to jak luteráni (augsburského vyznání: 12·5%), tak reformovaní (ev. helvetského vyznání či kalvíni: 6·5%), Luteráni jsou značněji zastoupeni ve stolicích Turčanské (49·6%), Liptovské (40·5%), Zvolenské (31·8%) a Gemerské (30·7%). Kalvíni více v jihovýchodních stolicích: Abaujtorňanské (24·8%), Zemplínské (19·7%) a Gemerské (18·5%). Ve východních stolicích zastoupeni jsou kromě toho katolíci řeckého ritu či uniaté, t. j. pravoslavní uznávající papeže. Je jich ve stolici Užhorodské nejvíce (55%), v Zemplínské 30%, v Šaryšské 30·3%. Konečně ve všech stolicích patrným procentem jsou zastoupeni židé, nejvíce v municipálních městech (v Košicích na př. 15·2%), ale i ve venkovských stolicích, zvláště východních, jsou zastoupeni přímo nepoměrně, tak ve stolici Užhorodské 10·9%, Zemplínské 9·6%, Šaryšské 7·1%, v celém Slovensku je jich 5·3%, daleko více než v Čechách (1·3%), na Moravě (1·6%) i ve Slezsku (1·8%).

Se stanoviska národností zajímají nás především nábož. poměry Slováků. (Viz tab. 20.) U těchto dominuje náboženství římsko-katolické ještě více než u celkového obyvatelstva; jeť 76·5% všeho slovenského obyvatelstva římsko-katolické (1,306.535 duší). Nejvíce slovenských katolíků je ve stolici Těkovské (98·8%), Bratislavské (96·3%), Trenčínské (90·2%), Oravské (88·7%), Spišské (88·6%), Nitranské (82·6%), Abaujtorňanské (77·5%) a Šaryšské (76·5%). — Po katolících římského ritu co do počtu následují evangelíci agsburského vyznání (luteráni) se 311.545 vyznavači (18·2%). Nejvíce je jich ve stolici Turčanské (67·2%), pak Novohradské (58·1%), Gemerské (54·4%), Hontské (45·1%), Liptovské (44·1%) a Zvolenské (33·7%). — Reformovaných Slováků je pouze 9.271 (celkem 0·5%), nejvíce ve stolici Užhorodské (14%). — Ve východních stolicích i mezi Slováky je značně rozšířeno náboženství řecko-katolické. V celku je jich 75.899 (4·5%) a zvláště

Stolice (municip. město), resp. země	Katolíci lat. ritu		Katolíci řec. ritu (uniaté)		Reform. (ev. helv. vyz., kalvíni)		Evangel. augsb. vyz. (luteráni)		Židé		Ostatní
	absolutně	v % slov. ob.	absol.	v % slov. ob.	absol.	v % slov. ob.	absol.	v % slov. ob.	absol.	v % slov. ob.	absol.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Bratislava	148.580	96·3	6	0·0	20	0·0	5.417	3·5	312	0·2	9
Bratislava m.	10.403	89·2	11	0·1	37	0·3	1.129	9·7	86	0·7	7
2. Nitra	268.183	82·6	19	0.0	79	0·0	55.245	17·1	1.073	0·3	65
3. Trenčín	256.930	90·2	19	0·0	35	0·0	26.370	9·3	1.410	0·5	6
4. Těkov	96.613	98·8	4	0·0	15	0·0	983	1·0	209	0·2	-
5. Hont	23.639	54·7	8	0·0	24	0·1	19.462	45·1	46	0·1	2
Šťávnice m.	7.171	86.0	1	0·0	—	.	1.158	13·9	10	0·1	1
6. Turec	12.524	32·6	13	0·1	10	0·0	25.835	67·2	48	0·1	2
7. Orava	52.396	88·7	3	0·0	2	0·0	6.425	10·9	269	0·4	1
8. Liptov	43.210	55·3	10	0·0	6	0·0	34.451	44·1	283	0·4	138
9. Zvolen	74.948	66·2	35	0·0	9	0·0	38.208	33·7	92	0·1	2
10. Novohrad	24.284	41.6	41	0·1	51	0·1	33.919	58·1	24	0·1	18
11. Gemer	28.805	39·9	4.012	5·6	32	0·0	39.310	54·4	38	0·1	35
12. Spiš	85.978	88·6	6.235	6·4	13	0·0	4.736	4·9	74	0·1	41
13. Šaryš	77.936	76·5	11.575	11·4	101	0·1	12.132	11·9	105	0·1	6
14. Zemplín	52.023	56·0	32.970	35·5	2.842	3·0	4.474	4·8	626	0·7	7
15. Užhorod	14.802	40·7	16.148	44·4	5.086	14·0	117	0·3	206	0·6	2
16. Abaujtorňa	22.879	77·5	3.776	12·8	840	2·8	1.957	6·6	48	0·2	20
Košice m.	5.231	79·9	1.013	15·5	69	1·0	217	3·3	10	0·2	7
Slovensko	1,306.535	76·5	75.899	4·5	9.271	0·5	311.545	18·2	4.969	0·3	373

Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteil)., nová serie, sv. 61.

ve stolici Užhorodské (44·4%), Zemplínské (35·5%), Abaujtorňanské 12·8% a Šaryšské (11·4% vždy z příslušného počtu obyvatelstva slovenského). Zajímavo je konečně, že se našlo 4969 židů, kteří se přihlásili k mateřské řeči slovenské (0·3%). Jiného vyznání, než právě jmenovaných, bylo pouze 373 Slováků (v tom pravoslavných 100, unitářů 13).

O ž i d e c h vůbec nutno se zmíniti ještě zvlášť. Bylo jich r. 1910 na Slovensku celkem 174.912, více než dvakrát tolik co v Čechách (85.798) a více než v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dohromady (140.403). Co znamenají židé na Slovensku, netřeba líčit, je to všeobecně známo. Co do své působnosti je to živel negativně kulturní: krčmář, lichvář, vykořisťovatel, maďarisator. K jaké řeči mateřské se židé přihlašovali, patrno z tohoto přehledu:

nejvíce přirozeně k jaz. maďarskému 104.314 čili 59·7% všech židů,
pak k jazyku německému . . . . 64.420 » 36·8% » »
a konečně část též k jaz. slovenskému 4.969 » 2·8% » »
zbytek k jazykům jiným . . . . . 1.209 » 0·7% » »

Tíhnou tedy na Slovensku k živlu vládnoucímu tak jako všude jinde, tak na př. ve Slezsku přiznalo se jich r. 1910 84·3% k obco-

vacímu jazyku německému, na Moravě 77·7% rovněž k Němcům, jen v Čechách se jich přihlásilo 50·3% k obcovacímu jazyku českému. Bude jistě zajímavo, kolik se jich při předběžném sčítání lidu na Slovensku r. 1919 přihlásilo ke Slovákům. Zcela jistě to bude více než 2·8% jejich počtu. Byliť oni prví, kteří vycítili změnu poměrů, kteří smazávali maďarské štíty a vystavovali ve výkladcích podobizny Masaryka a Wilsona trikolorami zdobené.

X. *Vzdělání.*

Míra všeobecného vzdělání, jejíž základem je znalost čtení a psaní, jest na Slovensku daleko nižší než v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ačkoli se i na Slovensku lepší. Byloť r. 1900 na Slovensku osob znalých čtení i psaní jen 53·1%, r. 1910 již 60·4% veškerého obyvatelstva. Správnější jest však zkoumati znalost čtení a psaní pouze na obyvatelstvu, jemuž se naskytá příležitost tuto znalost si osvojiti. V uherské statistice v tomto smyslu béře se do počtu obyvatelstvo starší 6 let, tedy počínaje věkem povinným školní návštěvou. Tu jsou procenta příznivější, v r. 1900 bylo mezi šestiletými a staršími zjištěno 64% a v r. 1910 již 72·2% osob znalých čtení i psaní. Ale ani to není správný okruh osob, jenž by byl pro stupeň všeobecného vzdělání směrodatný. Po té stránce lépe vyhovuje rakouská statistika, která zjišťovala znalost čtení a psaní až u osob starších 10 let. Proto hořejší procenta o Slovensku nelze dobře srovnávati s daty pro Čechy, Moravu a Slezsko. V Čechách umělo r. 1900 mezi osobami staršími 10 let čísti i psáti 97·3%, na Moravě 95·7% a ve Slezsku 94·2%.

V celé republice sníží nám tedy Slovensko (a zvláště Karpatská Rus) značně procento lidí gramotných. Doufejme však, že nové školy slovenské nám to co nejdříve vynahradí, maďarská škola pro jejich vzdělání mnoho neznamenala.

Pro posouzení vyššího vzdělání zjišťovala maďarská statistika také počet osob, které vychodily 4, 6 a 8 tříd střední školy. V tab. 21., uvádíme vedle počtu osob gramotných (čtení a psaní znalých) a počtu osob negramotných (znalých pouze čtení nebo neznalých ani čtení ani psaní) také počet osob, které vychodily aspoň 4 třídy střední školy a kolik v tom je osob, které prošly celou střední školou (8 třídami). Tabulka uvádí data dle stolic za všecko obyvatelstvo a pak v úhrnech za celé Slovensko podle národnosti a náboženství.

Míra všeobecného vzdělání v jednotlivých stolicích je různá. Sestupně v pořadí podle výše procenta osob znalých čtení a psaní jednak z veškerého obyvatelstva, jednak z obyvatelstva staršího 6 let z r. 1910 jdou jednotlivé stolice takto: H o n t (70·2, 81·4), G e m e r (68·6, 80·7), B r a t i s l a v a (67·6, 80·8), Z v o l e n (65·9, 79·1), L i p t o v (65·9, 78·7), T u r e c (64·1, 76·7), N o v o h r a d (64·1, 76·1), T ě k o v (63·4, 75·9), N i t r a (62·8, 75·9), A b a u j t o r ň a (61·3, 73·4), S p i š (58·2, 69·8), O r a v a (57·7, 67·9), T r e n č í n (54·3, 62·1), Z e m p l í n (51·4, 61·6), Š a r y š (48·6, 58·6), U ž h o r o d (43·9, 53·0).

Znalost čtení a psaní a návštěva středních škol v r. 1910 na Slovensku.

Stolice (municip. město), země, národnost, náboženství	Počet osob znalých čtení a psaní			Počet osob neznalých ani čtení ani psaní, nebo znalých jen čtení				Počet osob, které prošly *nižší* střední školou (4 tříd.) vůbec		V tom počet osob, které prošly *celou* střední školou (8 tříd.)	
	absolutně	v % přísl. veškerého počtu	v % počtu osob starších 6 let	z veškerého příslušného počtu absolutně	v % veškerého počtu	z osob starších 6 let absolut.	v % počtu osob starších 6 let	absolut.	v % přísl. veškerého počtu	absol.	v % přísl. vešk. poč.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Bratislava	210.684	67·6	80·8	100.843	32·4	50.146	19·2	7.504	2·4	2.686	0·9
Bratislava m.	62.739	80·2	90·5	15.484	19·8	6.622	9·5	10.343	13·2	3.795	4·8
2. Nitra	287.285	62·8	75·9	170.170	37·2	91.028	24·1	11.887	2·6	4.112	0·9
3. Trenčín	159.084	54·3	62·1	151.353	45·7	97.304	37·9	6.949	2·2	2.406	0·8
4. Těkov	113.057	63·4	75·9	65.443	36·6	35.912	24·1	4.616	2·6	1.641	0·9
5. Hont	82 284	70·2	81·4	34 972	29·8	18.794	18·6	2.650	2·3	1 015	0·9
Šťávnice m.	10 740	70·7	81·4	4.445	29·3	2.450	18·6	1 502	9·9	550	3·6
6. Turec	35 722	64·1	76·7	19.931	35·9	10.823	23·3	2.399	4·3	721	1·3
7. Orava	45.432	57·7	67·9	33.313	42·3	21.506	32·1	1.605	2·0	618	0·8
8. Liptov	57.307	65·9	78·7	29.599	34·1	15 476	21·3	2.995	3·4	933	1·1
9. Zvolen	88.076	65·9	79·1	45.577	34·1	23.301	20·9	5.039	3·8	1.671	1·2
10. Novohrad	167.641	64·1	76·1	93 876	35·9	52 540	23·9	7.433	2·8	2.710	1·0
11. Gemer	129.115	68·6	80·7	58.983	31·4	30.765	19·3	6.156	3·3	2.223	1·2
2. Spiš	100.692	58·2	69·8	72.175	41·8	43.525	30·2	6.940	4·0	2.419	1·4
13. Šaryš	84.847	48·6	58·6	89 773	51·4	59.983	41·4	5.004	2·9	2.015	1·1
14. Zemplín	176.282	51·4	61·6	166.912	48·6	110 108	38·4	8.886	2·6	3.391	1·0
15. Užhorod	71 213	43·9	53·0	90.876	56·1	63.219	47·0	4.132	2·5	1.614	1·0
16. Abaujtorňa	96.933	61·3	73·4	61.144	38·7	35.128	26·6	3 180	2·0	1.369	0·9
Košice m.	32.777	74·2	84·3	11.434	25·8	6.107	15·7	7 083	16·0	2.645	6·0
Slovensko	2,011 910	60·4	72·2	1,316.353	39·6	774.737	27·8	106.303	3·2	38 534	1·2
Slováci	979.784	57·3	69·1	728.808	42·7	438.609	30·9	6.188	0·4	1.944	0·1
Maďaři	817.639	68·8	81·4	371.623	31·2	187.446	18·6	83.964	7·1	32.348	2·7
Němci	150.008	71·3	82·8	60.395	28·7	31.235	17·2	14.423	6·8	3.567	1·7
Rusíni	40.491	26·6	32·4	111.867	73·4	84.312	67·6	277	0·2	169	0·1
římskokatolíci	1,323.676	59·5	71·5	902.079	40·5	528.270	28·5	54.808	2·5	20.965	0·9
řeckokatolíci	108.109	37·1	44·8	183.152	62·9	132.917	55·2	3 048	1·0	1 500	0·5
reform. (kalvíni)	153.308	70·8	82·3	63.306	29·2	32.930	17·7	7.619	3·5	3.347	1·5
ev. aug. v. (lut.)	293.470	70·3	82·4	123.674	29·7	62.528	17·6	15.219	3·6	5.958	1·4
židé	131.598	75·2	88·3	43.314	24·8	17 437	11·7	25.234	14·4	6.572	3·8

Pramen: Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteil.), n. ser., sv. 61 a to: Pro data ze stolic: zde pro sl. 2., 5., 7., 9. a 11. v cit. publ. tab. 18. str. 166—167, sl. 21., součet sl. 24. a 27., sl. 30., součet sl. 8., 11. a 14. a sl. 8. zvlášť; pro data o národnostech v téže publ. tab. 23. pro Slováky str. 284., sl. 14., 17., 20., součet sl. 3.—8. a součet sl. 3. a 4. zvlášť, totéž pro Němce na str. 282, pro Rusíny na str. 288; pro Maďary na str. 278—279 sl. 21., 24., 27., součet sl. 8., 11. a 14. a sl. 8. zvlášť; pro data o náboženství v téže publikaci tab. 28. pro římskokat. str. 526—527, sl. 21., 24., 27., součet sl. 8., 11. a 14. a sl. 8. zvlášť. pro řeckokatolíky str. 530., sl. 13., 16. a 19., součet sl. 2.—7. a součet sl. 2. a 3 zvlášť, totéž pro reformované str. 532., pro evangelíky aug. vyzn. str. 534., pro židy str. 540.

V municipálních městech je všeobecná vzdělanost ovšem daleko vyšší než na venkově. V městě Bratislavě znalo r. 1910 číst i psát 80·2% všeho obyvatelstva a 90·5% obyvatelstva staršího 6 let, v Košicích 74·2% a 84·3%, ve Šťávnici 70·7% a 81·4%.

Z jednotlivých hlavních národností na Slovensku co do vzdělání stojí na prvém místě Němci (71·3% gramotných ze všech Němců, resp. 82·8% ze všech Němců starších 6 let), za nimi jdou Maďaři (68·8%, resp. 81·4%), pak teprve Slováci (57·3%, resp. 69·1%) a v řadě poslední a hodně daleko jsou Rusíni (26·6%, resp. 32·4%), neboť z nich všech jen něco přes ¼ a ze starších 6 let ani ne ⅓ zná čísti a psáti.

Může nás zajímati pořadí stolic co do vzdělanosti jednotlivých národností. Seřadíme je pouze podle procenta gramotných z osob starších 6 let.

Tu pak pro Slováky jdou stolice v tomto pořadí: Hont (80·6), Gemer (80·0), Bratislava (79·3), Liptov (77·8), Turec (77·3), Zvolen (77·0), Nitra (72·9), Novohrad (72·3), Těkov (72·1), Orava (68·5), Spiš (64·7), Abaujtorňa (64·4), Trenčín (59·5), Šaryš (59·0), Užhorod (54·4), Zemplín (50·5) a municipální města: Bratislava (79·1), Šťávnice (69·6) a Košice (55·4). Východ je tedy nejzanedbanější.

Pro Maďary jdou stolice v tomto pořadí: Orava (96·6), Zvolen (96·1), Turec (95·2), Trenčín (94·9), Liptov (94·6), Šaryš (94·1), Spiš (93·0), Těkov (87·6), Nitra (85·6), Hont (82·7), Gemer (82·6), Bratislava (81·5), Užhorod (78·7), Novohrad (77·7), Abaujtorňa (76·0), Zemplín (74·1). Na prvém místě jsou stolice s malým počtem Maďarů koncentrovaných hlavně ve městech a náležejících většinou vrstvám intelligentním. Ze stolic osídlených kompaktním obyvatelstvem maďarským největší počet gramotných vykazuje Těkov a Nitra. Podobně i v municipálních městech čím méně Maďarů, tím větší je jejich procento gramotných: Šťávnice (95·6), Bratislava (93·1), Košice (90·3).

Pro Němce jsou stolice v tomto pořadí: Liptov (94·1), Zvolen (93·1), Trenčín (91·4), Bratislava (90·7), Orava (90·4), Gemer (90·1), Spiš (88·5), Hont (85·2), Abaujtorňa (82·0), Nitra (81·1), Šaryš (80·6), Novohrad (79·6), Zemplín (72·5), Turec (67·3), Užhorod (64·8), Těkov (57·6). Nehledě k Užhorodu, který vůbec bez ohledu na národnost je na posledním místě co do všeobecné vzdělanosti, jest nápadné nízké procento gramotných Němců v Těkově a Turci. Běží tu o zapadlý německý ostrov u Kremnice, který zasahuje i do Turce (a částečně i do Nitranské stolice). V municipálních městech vykazují Němci tato procenta gramotných: v Košicích 89·5, ve Šťávnici 88·3 a v Bratislavě 85·2.

Pro Rusíny padají v úvahu pouze 4 východní stolice v tomto pořadí: Šaryš (40·8), Spiš (38·4), Zemplín (29·0), Užhorod (28·1). Čím východněji, tím nižší vzdělanostní úroveň.

Zajímavé je rozšíření znalosti čtení a psaní mezi jednotlivými

vyznáními náboženskými. Tu na prvém místě stojí židé. Z osob starších 6 let zná číst i psát 88·3%, pak následují evangelíci augsburského vyznání (luteráni) s 82·4%, těsně za nimi reformovaní (kalvíni) s 82·3%, pak teprve římskokatolíci s 71·5% a daleko vzadu řeckokatolíci s 44·8%, což souvisí s nízkou vzdělanostní úrovní Rusínů, kteří tvoří většinu vyznavačů řeckokatolické církve.

Na doplnění obrazu o vzdělanostní úrovni na Slovensku ještě několik dat o t. zv. intelligenci, smíme-li do tohoto pojmu zahrnouti i obyvatelstvo, které prošlo pouze nižší střední školou. R. 1910 prošlo nižší střední školou 3·2%, celou střední školou jen 1·2 (podrobněji 1·16)% celkového obyvatelstva, a to nehledě k municipál. městům jako střediskům školství nejvíce ve stolici Turčanské (4·3% absolventů nižší střední školy a 1·3% absolventů celé střední školy) a Spišské (4%, resp. 1·4%). Zajímavo je, že v protivě k celkové úrovni vzdělanostní (charakterisované znalostí čtení a psaní) zdají se stolice východní polovice Slovenska vykazovati větší procento středoškolské intelligence než stolice západní polovice. Co do národnosti jsou na prvém místě Maďaři (7·1% absolventů nižší a 2·7% absolventů celé střední školy) a hned za nimi Němci (6·8%, resp. 1·7%) a pak daleko za nimi Slováci (0·4%, resp. 0·1%) a Rusíni (0·2%, resp. 0·1%). Data tato lze lehce vysvětliti skutečností, že za panství Maďarů nebylo na Slovensku jiné střední školy než maďarské a vliv této skutečnosti odráží se nápadně v národnostním rozvrstvení středoškolské intelligence. Není zajisté myslitelno, že pouze 0·1% (z 1,708.592 pouze 1944) Slováků, nejpočetnějšího to živlu národnostního na Slovensku, prošlo celou střední školou, ale maďarská střední škola vychovala řadu rodných Slováků na Maďarony, vždyť to byla jediná možnost dosíci na základě školského vzdělání veřejného úřadu. — Zastoupení intelligence středoškolské v jednotlivých konfessích potvrzuje obraz načrtnutý již daty o znalosti čtení a psaní. Pořadí jednotlivých konfessí zůstává stejné. Na prvém místě jsou židé (s 14·4% absolventů nižší střední školy a s 3·8% absolventů celé střední školy), pak luteráni (s 3·6%, resp. 1·4%) a reformovaní (s 3·5%, resp. 1·5%), pak římskokatolíci (s 2·5%, resp. 0·9%) a konečně řeckokatolíci (s 1%, resp. 0·5%). Do očí však přímo bije, že židé počtem středoškolské intelligence všecka ostatní vyznání několikanásobně převyšují. Jeť zajisté pozoruhodné, že židé (při celkovém počtu 174.912 duší) mají početně skoro tolik absolventů nižší střední školy (25.234), jako evangelíci obou konfessí a řeckokatolíci dohromady (25.886 při celkovém počtu těchto 925.019 duší) a skoro polovinu počtu římskokatolických absolventů nižší střední školy (54.808 při celkovém počtu 2,225.755). Také absolventů celé střední školy mají židé poměrně daleko nejvíce (3·8% svého počtu celkového). Skoro každý 7mý žid prošel nižší střední školou a každý 26tý absolvoval celou střední školu. Jak je vrstva intelli-

gence na Slovensku prosáklá živlem židovským patrno z toho, že ze 106.303 absolventů nižší střední školy bylo r. 1910 židů 25.234, t. j. 23·7% a z 38.534 absolventů celé střední školy bylo židů 6.572, t. j. 17%, ačkoli všech židů na celém Slovensku je pouze 5·3%.

XI. *Doslov.*

V době, kdy tato studie byla počata,[1]) byly hranice Slovenska naznačené tehdejší demarkační čarou jiné než jsou dnes. Ale i tehdy nebylo možno sestavovati demografická data podle territoria námi obsazeného. Byla by to vzhledem k neurčitosti hranic práce neplodná a kromě toho celé řady různých těch kombinací, které tak bohatě podává statistika maďarská za celé stolice, nedalo by se použiti pro ony stolice, které byly a jsou jen částečně v naší moci. Bylo proto nutno se spokojiti pro statistický popis Slovenska dle posledních dat čísly za celých 16 stolic Slováky kompaktně obývaných se třemi v území tom ležícími municipálními městy, ačkoli toto territorium jednak přesahovalo tehdejší demarkační čáru, jednak jí nedosahovalo. Při tom se však území, jímž se celek oněch 16 stolic rozprostíral za demarkační čarou, v hrubých rysech rovnalo asi území, jež tehdejší demarkační čára kromě celku oněch 16 stolic pro náš stát zabírala. Bylo tedy možno bráti zmíněných 16 stolic se třemi municipálními městy za přibližného představitele našeho Slovenska. Pro poměry demografické tato nepřesnost nemusela míti podstatných účinků, protože ono vzájemné vyrovnání územní dotýkalo se pouze jedné národnosti, totiž Maďarů.

Ani dnes není hranice Slovenska formálně definitivní, neboť mírová smlouva s Maďary není dosud podepsána, ale přece jest dnešní demarkační čára již přesně stanovena usnesením nejvyšší rady mocností spojeneckých a sdružených ze dne 12. června 1919 mezi státem Československým a Maďarskem a ze dne 7. srpna 1919 mezi státem Československým a Rumunskem a dle tvrzení nedozná již žádné podstatné změny, nehledě ke změně, která se stala ve prospěch československé republiky přiznáním nepatrného předmostí na pravém břehu Dunaje před Bratislavou, zabírajícího obec a stanici Petržalku.[2])

Podle této hranice bylo možno zjistiti, které obce z kterých stolic

[1]) V lednu 1919.

[2]) Tato nová demarkační čára jde od zmíněného právě předmostí po Dunaji hlavním tokem až k ústí řeky Iplu, načež sleduje tuto řeku proti proudu, odbočujíc od jejího toku při přechodu dráhy Nána—Ipolské Šahy na pravý břeh severně od obcí Téša a Bernce, (jež zůstávají na maďarské straně) a slučujíc se s ním opět v ohbí jižně od Tašmagu. Mezi obcemi Tarnovcemi a Kalondou odbočuje od Iplu a jde v oblouku až k vidlici drah západně od Banrievu (na slovenské straně jsou tu pohraniční obce: Kalonda, Mučíň, Piliš, Čakanová, Šomošová, Šomoška, Taity, Večeklov, Hidegkút, Peterfala, Hviezdička, Gestica, Darňa, Harmac, Jeny, Suša, Velkaňa, Lenartovce). Od zmíněné vidlice jde směrem ssv. a obrací se pak východně od Plešivce téměř rovně na východ až Michalanům (na slovenské straně jsou tu pohraniční obce: Abafalva, Napraď, Hubovo, Kečovo, Borzová,

leží před demarkační čarou a dle toho sestaviti pro celek území ohraničený dnešní demarkační čárou řadu dat, jež maďarská statistika[1]) uveřejnila v detailu i dle obcí. Z našich 16 stolic a 3 municipálních měst jsou tam tato 3 municipální města a 10 stolic celých (Bratislava, Nitra, Trenčín, Orava, Turec, Liptov, Těkov, Zvolen, Šaryš, Spiš) a pak části těchto stolic: Ráb (7 obcí s plochou 82 km^2 z celkového počtu 86 obcí), Komárno s munic. městem Komárnem (49 obcí v rozloze 1396 km^2 z celkového počtu 92 obcí), Ostřihom (25 obcí s plochou 544 km^2 ze 49 obcí), Hont (160 obcí s plochou 2101 km^2 ze 178 obcí), Novohrad (125 obcí s plochou 1773 km^2 z 262 obcí), Gemer (259 obcí s plochou 3962 km^2 z 280 obcí), Abaujtorňa (123 obcí s plochou 1550 km^2 z 261 obcí), Zemplín (374 obce s plochou 4506 km^2 ze 450 obcí), Užhorod (138 obcí s plochou 1749 km^2 z 208 obcí). Do počtu vzaty veškeré obce, jichž hlavní domová skupina ležela před demarkační čarou, i když část katastru zůstala za demarkační čarou. Poněvadž jsou i případy opačné, vyrovnávají se tyto pohraniční nepřesnosti navzájem, i můžeme tak data z r. 1910 z těchto obcí získaná prohlásiti za statistický obraz Slovenska podle dnešního ohraničení.[2]) Podati tato nejnovější aspoň celková data ku konci své práce, pokládám za svoji povinnost.

Silice, Jablonica, Mehés, Bodva-Vendég, Horváty, Jánok, Rešta, Buzita, N. a V. Lanc, Hym, Periny, Miglec, řeka Hernad, Nádošť, Eskaroš, Saláncka Huta, Kolbáš, Bysta, V. a M. Kažmír, Michalany). Od Michalan jde demarkační čára na jih k nádraží u Nového Města pod Šiatorom tak, že dráha z Košic do N. Města p. Š. jde po území slovenském a odtud postupuje celkem na východ až k Čapu tak, že dráha Nové Město pod Šiatorom—Čap zůstává na území slovenském; (na slovenské straně jsou tu pohraniční obce: Legiňa, Čergov, nádraží u Nového Města p. Š., Borša, Bodrog Szög, Bodrog Szerdahely, M. a V. Kövešd, Öröš, V. Géreš, Perbeník, V. a M. Tarkáň, tok Tisy jižně od Čapu). Východně od Čapu počíná hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí a to nejprve po hranicích župy Berežské od Tisy k Latorce, pak na sever k Užhorodu tak, že dráha z Čapu k Užhorodu zůstává na území slovenském až na obvod města Užhorodu, jež patří do Podkarpatské Rusi, pak jde podél řeky Uhu a dráhy až k průsmyku Užockému (na straně slovenské pohraniční obce: Čap, V. a M. Ratovce (Rát), Homok, Tekerdýn, Minaj, Bozoš, N. a V. Nemecké, Onakovce, Nevicky, Kamenica, Perečín, Dubrinič, Mirče, M. a V. Bereznoje, Stričava, Kňahina, Sola, Kostriny, Záhorb, Verhovina Bistra, Volasjanka, Užok).

[1]) Magyar Statisztikai Közlemények (Ung. Stat. Mitteil.), nová serie, sv. 42.

[2]) Ovšem bez Podkarpatské Rusi. Podle ohraničení, stanoveného nejvyšší radou mocností spojeneckých a sdružených ze dne 12. června a 7. srpna 1919 proti Maďarsku a Rumunsku a podle popsaného již ohraničení proti Slovensku zabírá Podkarpatská Rus části pěti bývalých východouherských žup a to část župy Užhorodské (68 obcí s plochou 1464 km^2 z celkového počtu 157 obcí), část župy Sabolčské (3 obce s plochou 69 km^2 z 23 obcí), část župy Berežské (221 obcí s plochou 3327 km^2 z 246 obcí), část župy Ugočské (58 obcí s plochou 914 km^2 ze 70 obcí) a většinu župy Marmarošské (103 obcí s plochou 6323 km^2 ze 113 obcí). Skládá se tedy Podkarpatská Rus ze 453 obcí a zabírá plochu 12.097 km^2. V tomto území bylo r. 1910 napočteno 572.028 obyvatelů (v tom 2.196 osob vojenských a 4.476 cizinců), tedy na 1 km^2 47 obyvatelů. Mužů bylo na-

Plošná výměra dnešního Slovenska dle vylíčeného ohraničení činí 50.242 km². Na tomto území nalézá se 3580 obcí se 474.899 domy. V tom bylo domů vystavěných z cihel nebo kamene 149.436 (31·5%), z vepřovic nebo upěchovaného bláta na kamenném neb cihlovém základě 115.885 (24·4%), jen z vepřovic nebo bláta 63.508 (13·4%), ze dřeva nebo ze dřeva spojeného s jiným materiálem 146.070 (30·7%). Krytinu z tašek, břidly, plechu a p. mělo 135.381 (28·5%) domů, ze šindele nebo prken 196.730 (41·4%), z rákosí, sítí nebo slámy 142.788 (30·1%).

Počet veškerého obyvatelstva podle stavu z r. 1910 činí 2,977.726 osob (v tom 2,954.901 civilního a 22.825 vojenského obyvatelstva). Průměrná hustota na 1 km² činí dle toho 59. Cizích příslušníků bylo r. 1910 v tomto území zjištěno 62.685 a počet domácích příslušníků v cizině se nalézajících 198.681.

Z veškerého obyvatelstva bylo 1,437.272 (48·3%) mužů a žen 1,540.454 (51·7% čili 1072 na 1000 mužů). Svobodných bylo 1.646.193 (55·3%), ženatých a vdaných 1,137.757 (38·2%), vdovců u vdov 191.449 (6·4%), rozvedených 2.327 (0·1%). Dle věkového rozvrstvení bylo osob do šesti let 484.392 (16·3%), od 6—14 let 642.663 (21·6%), od 15—19 let 297.459 (10·0%), od 20—30 let 750.375 (25·2%), od 40—59 let 555.301 (18·6%), 60letých a starších 60 let 247.321 (8·3%), neznámého stáří 215 (0·0%).

Dle národnosti (mateřské řeči) bylo Slováků 1,698.816 (57·1%), Maďarů 902.040 (30·3%), Němců 199.291 (6·7%), Rusínů 111.688 (3·7%), jiných 65.891 (2·2%).¹)

---

počteno 279.957 (48·9%) a žen 292.071 (51·1% čili 1043 na 1000 mužů). Dle národnosti (mateřské řeči) bylo 4.057 (0·7%) Slováků, 319.361 (55·8%) Rusínů, 169.434 (29·6%) Maďarů, 62.187 (10·9%) Němců a 16.989 (3·0%) jiných. Dle náboženského vyznání bylo římských katolíků 48.240 (8·4%), řeckých katolíků 372.799 (65·2%), evang. helv. vyznání (reform.) 64.102 (11·2%), evang. aug. vyzn. (lut.) 1.557 (0·3%), pravoslavných 539 (0·1%), **židů 84.697 (14·8%)**, jiných 94 (0·0%). Počet osob znalých čtení a psaní činil 197.866 (**34·6**% z veškerého obyvatelstva nebo **42·4**% z obyvatelstva staršího 6 let, tedy analfabetů starších 6 let **57·6**%). — Ve zmíněných 453 obcích bylo napočítáno 104.378 obytných domů, z nichž pouze 4% byla vystavěna z kamene nebo cihel, 12·9% z vepřovic nebo upěchovaného bláta, ale na kamenném nebo cihlovém základě, 5·1% pouze z vepřovic nebo bláta a 78% ze dřeva; pevnou krytinu z tašek, břidly nebo plechu mělo 8·1% domů, ze dřeva (šindelů) 54·4%, ze slámy (došků) neb rákosí (sítí) 37·5%.

¹) Dle těchto dat o Slovensku (a Podkarpatské Rusi) možno si upraviti data uvedená zde v pozn. *) na str. 6. a na str. 65. v pozn. ³). Nehledíme-li k Vitorazsku, Valčicku a Ratibořsku (Hulčínsku a Hlubčicku) zabírá republika Československá území **141.655 km²** (Čechy 51.947 km², Morava 22.222 km², celé Slezsko 5.147 km², dnešní Slovensko 50.242 km², dnešní Podkarpatská Rus 12.097 km²) s **13,698.164 obyvateli** (Čechy 6,769.237, Morava 2,622.224, Slezsko 756.949, Slovensko 2,977.726, Podkarpatská Rus 572.028) dle sčítání lidu z r. 1910. V tom Čechů 6,291.237 (46%) (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku), Slováků 1,702.873 (12·4%, na Slovensku a v Karp. Rusi), Rusínů 431.049 (3·1% na Slov. a Podk. Rusi), — tedy Čechů a Slováků **58·4**%, s Rusíny

Dle náboženského vyznání bylo římských katolíků 2,063.018 (69·3%), evangelíků augsbur. vyznání (luteránů) 394.849 (13·3%), řeckokatolíků 216.023 (7·3%), evangelíků helvetského vyznání (reformovaných, kalvínů) 158.072 (5·3%), židů 143.536 (4·8%), příslušníků řeckovýchodní církve (pravoslavných) 1458 (0·0%), unitářů 208 (0·0%), jiných 562 (0·0%).

Počet osob znalých čtení a psaní činil 1,817.317 (61·0% ze všeho obyvatelstva nebo 72·9% z obyvatelstva staršího 6 let, tedy analfabetů starších 6 let 27·1%).

Tato data budou základem pro srovnání s výsledky loňského (r. 1919) předběžného sčítání lidu na Slovensku[1]) jakož i s výsledky příštího řádného sčítání ke konci r. 1920 nebo počátkem r. 1921. Jsme o tom pevně přesvědčeni, že se budou značně lišiti ve prospěch Slováků, kteří po tisícileté porobě pod cizím jhem stali se konečně pány ve vlastním domě.

61·5%, — Maďarů 1,071.474 (7·8% na Slov. a Podk. Rusi) a Němců 3,774.160 (27·6% v celé republice), vše dle sčítání lidu z r. 1910 dle obcovací, resp. mateřské řeči.

[1]) Úhrnná data viz zde na str. 67. a 68., v nich je však zahrnuta celá stolice Užhorodská. Podle zprávy uveřejněné v »Lidových Novinách« bylo při předběžném sčítání lidu v srpnu r. 1919 napočítáno v celé Užhorodské župě 63.640 Rusínů, 47.591 Čechoslováků, 39.535 Maďarů a 7651 jiných, celkem 158.417 duší. Podle vyznání je 85.897 řeckokatolíků, 35.108 římskokatolíků, 18.528 kalvínů, 18.164 židů, 597 luteránů a 123 jiných. (Srovnej s tím data z r. 1910 zde v tab. 13. na str. 66 a v tab. 19. na str. 84).

OBSAH